

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

Yıl: 2021

Cilt: 5

Sayı: 2

e-ISSN: 2618-592X

- Kazançların Asimetrik Zamanlılığı : BIST Örneği- *Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BÜYÜKKURT* 88-102
- Atipik Çalışma ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık - *Dr. Öğr. Üyesi Neslihan KILINÇ* 103-116
- Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimine İlişkin Tutum ve Davranışların Belirlenmesi - *Turan ŞİMŞEK, Mustafa HİTİT ve Nurgül ŞİMŞEK* 117-143
- EBA'nın Uzaktan Eğitim Sürecinde Verimlilik Kullanımına Dönük Eylem Araştırması: Ordu İli Örneği - *Selahattin AKKAYA* 144-164
- COVID-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanları Açısından İş Kazası ve Meslek Hastalığı Olarak Değerlendirilmesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre KOL ve Doç. Dr. Seda TOPGÜL 165-195
- Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Kadınların Siyasal Hayata Katılımı
Dr. Öğr. Üyesi Müşfika Nazan ARSLANEL 196-208
- Devlet, Toplum ve Din Çerçevesinde Türk Yönetim Geleneği Üzerine Genel Bir Değerlendirme - *Dr. Öğr. Üyesi Mutlu SESLİ* 209-224

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

YIL:2021 Cilt:5 Sayı:2

Enderun yılda iki defa çıkan (Mart-Ekim) ULUSAL HAKEMLİ bir dergidir.

Sürelî Yayın Adı

Enderun Dergisi

Yayın Türü

Ulusal E-Dergi

Yayın Dili

Türkçe

Yayın Sıklığı

Yılda iki kez

Konusu

Sosyal Bilimler

Elektronik Adresi

<http://dergipark.gov.tr/enderun>

Yayıncı

Cihan Usta

Editörler Kurulu

Cihan USTA

Emre Yiğit

Yavuz Özkaya

Yayın ve Hakem Kurulu

Dr. Abdurrahman İlhan ORAL – Anadolu Üniversitesi

Dr. Ali KÖROĞLU– Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Ayşe Elif YAZGAN – Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Bilal AKKAYNAK – Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Elçin YAZICI – Düzce Üniversitesi

Dr. Fikret BİRDİŞLİ – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Gündüz AKSU – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Hasan ÖZER – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ – Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. İsa COŞKUN– Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Melike ULUÇAY – Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Murat ÖZDEMİR – Giresun Üniversitesi

Dr. M. Necati ÇOBAN – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Mutlu SESLİ - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Onur AKKAYA – Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dr. Serdar BUDAK – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Süha ÇELİKKAYA – Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Sezen ÖZEK– Sinop Üniversitesi

Dr. Türker ŞİMŞEK- Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Veysel YILMAZ – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Yener ŞİŞMAN – Anadolu Üniversitesi

Dr. Yunus YILMAZ - Dicle Üniversitesi

Dr. Yusuf ÇİFÇİ – Muş Alparslan Üniversitesi

ENDERUN DERGİSİ JOURNAL OF ENDERUN

Makalenin
Gönderim Tarihi:
09/05/2021

e-ISSN: 2618-592X
YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Makalenin
Kabul Tarihi:
01/06/2021

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

KAZANÇLARIN ASİMETRİ ZAMANLILIĞI: BİST ÖRNEĞİ

ASYMMETRIC TIMELINESS OF EARNINGS: BIST CASE

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BÜYÜKKURT

*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Bankacılık ve Finans Bölümü, E-mail: faruk.buyukkurt@erzincan.edu.tr,
ORCID Numarası: 0000-0002-9299-5169*

ÖZET

Bu çalışma, Borsa İstanbul'da işlem gören firmaların 2012-2019 (dahil) dönemi için kazanç özelliklerinin asimetrik zamanlılığını incelemektedir. Çalışmada negatif ekonomik olayların, örneklem dönemi içinde, pozitif ekonomik olaylardan daha hızlı bir şekilde kazançlara yansıdığı görülmüştür. Bu, BİST firmalarının finansal raporlama özelliklerinde kazançların asimetrik zamanlamasının hâkim uygulama olduğunu göstermektedir. Kazançların asimetrik zamanlılığının varlığı finansal raporlama literatüründe kazanç kalite kriterlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, borsada işlem gören Türk firmalarının kazanç kalitesinin yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, bulgular, firma büyüklüğü, kaldıraç ve piyasa / defter oranı gibi firmaya özgü faktörlerin kontrol değişkeni olarak ilave edilmesine karşı da güçlüdür.

Anahtar Kelimeler: Kazançların Asimetrik Zamanlılığı, BIST, Finansal Raporlama

ABSTRACT

This study investigates the asymmetric timeliness of earnings characteristics of the firms that are listed in Borsa Istanbul, for the period between 2012 and 2019 (including). It is found that the negative economic events are reflected on the earnings quicker than positive economic events for the sample period. This means that the asymmetric timeliness of earnings prevails in financial reports of BIST firms. From this perspective, it can be asserted that the earnings quality of Turkish listed firms are high since the asymmetric timeliness of earnings is pronounced as one of the earnings quality criteria. Moreover, the findings are robust against the controlling of the firm-specific factors, namely firm size, leverage and market-to-book ratio.

Keywords: Asymmetric Timeliness of Earnings, BIST, Financial Reporting

1. Giriş

Borsaya kayıtlı firmaların ilan ettikleri kâr rakamları, firmaların içsel ve dışsal paydaşları için oldukça önemlidir. Potansiyel ve mevcut yatırımcılar, yapmayı planladıkları veya halihazırda var olan yatırımlarına ilişkin ekonomik kararlarını şekillendirirken ilan kâr rakamlarına büyük önem atfederler. Bu perspektiften değerlendirildiğinde ilân edilen kâr rakamlarının manipülasyonlardan uzak olmasının yanında diğer gelir kalitesi kriterlerine uygunluğu da son derece önemlidir. Kazancın asimetrik zamanlılığı da gelir kalitesi kavramının bir kriteri olarak kabul edildiğinden borsada işlem gören firmaların kazançlarının genel olarak asimetrik zamanlılık seviyesi yakından takip edilmelidir. Konunun detaylarına geçmeden önce, kazancın asimetrik zamanlılığını tanımlamanın faydalı olacağı kanaatindeyim. Kazancın asimetrik zamanlılığı, belirli bir dönemde aynı büyüklükteki pozitif ve negatif hisse getirilerinin etkilerinin kâr rakamına aynı oranda yansıtılmaması şeklinde tanımlanabilir. Kazancın asimetrik zamanlılığı kavramı son yıllarda giderek artan bir oranda incelenmektedir. Ancak bu kavram aynı zamanda geçmişte muhasebe muhafazakârlığının bir türü olarak da bilinmekteydi. Bu açıdan bakıldığında olgunun kökleri yüzyıllar öncesine dayanmaktadır (Basu, 2009). Aynı kavramı tanımlamak için farklı adlar ve terimler kullanılsa da kazancın asimetrik zamanlılığı, yıllardır araştırmacıların gündeminde yer alan önemli konulardan biri olmuştur.

Bu çalışmada 2012-2019 (dahil) dönemini kapsayacak şekilde Borsa İstanbul (BIST)'da işlem gören tüm firmalar örneklem olarak kullanılmıştır. Firmaların yıllık verileri Borsa İstanbul veri tabanı üzerinden temin edilmiştir. Örneklem, birçok gözlemin kaybedilmesi pahasına katı bir veri temizleme sürecine tabi tutulmuştur. İlk olarak, herhangi bir gözlemin veri setinde tek bir eksik varsa dahi firmanın tüm gözlem yılı örneklemden çıkartılmıştır. İkinci olarak, örneklemdeki tüm gözlemler, ekonometrik analizlerde bozulmaya neden olan ve yapılacak çıkarımların güvenilirliğini yok eden aykırı değerlerin etkilerini ortadan kaldırmak için %1 oranında törpülenmiştir. Son olarak, içinden geçmekte olduğumuz pandeminin firmaların operasyonları ve finansal performansları üzerindeki bozucu etkilerinin tüm örneklemi etkilemesinden kaçınmak için çalışmada 2020 yılına ait herhangi bir gözleme yer verilmemiştir. Bu üç aşamadan sonra kalan toplam gözlem sayısı 2.054 firma yılıdır. Çalışma, STATA-13 veri analizör yazılımı aracılığıyla yürütülmüştür. Örneklem panel veri sabit etki metodolojisi ile analiz edilmiştir. Bu yöntem, Breusch-Pagan Lagrange Çarpan (LM) Testi ve Hausman Testi uygulandıktan sonra belirlenmiştir. Bunun yanında, literatürde kazancın asimetrik zamanlılığını tespit etmek için en çok kullanılan modellerden biri olan Basu Model (1997)'den faydalanılmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre Borsa İstanbul'da işlem gören Türk firmaları finansal tabloları hazırlama ve kazanç rakamlarını hazırlama süreçlerinde negatif ekonomik olayları pozitif ekonomik olaylardan daha

hızlı bir şekilde kazanç rakamında yansıtacak uygulamalarda bulunmaktadır. Bu bulgudan hareketle, kazancın asimetrik zamanlılığı kazanç kalite ölçütlerinden biri olarak kabul edildiğinden, borsada işlem gören Türk firmalarının kazanç kalitesinin yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, önceki çalışmalar, kazancın asimetrik zamanlılığı ile firmaya özgü faktörler arasında bazı ilişkiler olduğunu öne sürmüş ve tespit etmiştir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada firma büyüklüğü, kaldıraç ve büyüme firmaya özgü etkenler olarak kontrol edilmişlerdir. Kazancın asimetrik zamanlılığına dair bulgular, firmaya özgü faktörler kontrol edildiğinde de değişmemektedir.

Bu çalışmanın bulguları, borsada işlem gören Türk firmalarının raporlama özelliklerini, asimetrik zamanlılık karakteristiklerini anlamak isteyenlere yardımcı olacaktır. Bunun yanında kazancın asimetrik zamanlılığı bir kazanç kalitesi göstergesi olarak görüldüğünden, Türk firmalarının ilan ettiği kazanç rakamlarının kalitesi konusunda da önemli fikirler vermektedir. Ayrıca, bu çalışmanın bulguları, kazançların asimetrik zamanlamasına ilişkin literatüre yeni kanıtlar sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmanın çıktıları konunun anlaşılmasına yeni bir ışık tutacaktır.

Makalenin geri kalanı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir. Literatür taraması bölümü olan ikinci bölümde, literatürde öne çıkan çalışmalarla birlikte, kazancın asimetrik zamanlılığının farklı tanımları verilmektedir. Ayrıca, firmaya özgü faktörler ile kazancın asimetrik zamanlılığı arasındaki ilişki de ikinci bölümde aktarılmaktadır. Üçüncü bölümde, çalışmanın örnekleme ve metodolojisi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon matrisi ve çalışmaya esas teşkil eden bulgular, tartışma ile birlikte verilmiştir. Son bölümde ise çalışmanın sonucu sunulmaktadır.

2. Literatür Taraması

Kazancın asimetrik zamanlılığı araştırmacılar tarafından literatürde birçok kere incelenmiştir. Ancak bu konu sadece akademisyenlerin değil, aynı zamanda analistlerin ve şirketlerin içsel ve dışsal paydaşlarının da gündemindedir. Ancak konunun ayrıntılarına girmeden önce kazancın asimetrik zamanlılığının ne olduğundan farklı tanımları ortaya koyarak bahsetmekte fayda vardır. Kazancın asimetrik zamanlılığı, belirli bir dönemde bir hisse senedinin aynı mutlak pozitif ve negatif getiri değerlerine yol açabilecek ekonomik olayların kazanç rakamına aynı büyüklükte ve hızda yansıtılmaması şeklinde tanımlanabilir. Bu olgu literatürde de benzer şekilde tanımlanmıştır. Roychowdhury ve Watts (2007:3)'a göre asimetrik zamanlılık, şirket kazançlarının hisse getirileri üzerine regresyona tabi tutulduğunda, negatif hisse getirilerinin pozitif hisse getirilerine oranla daha yüksek değişken katsayısına sahip olması durumudur. Bunun nedeni, mevcut finansal raporlama düzenlemelerinin olumsuz ekonomik olayların

olumlu ekonomik olaylardan daha hızlı bir şekilde dönem kârında yansıtılması yönündeki kurallardır. Kazancın asimetrik zamanlılığı kavramı, “zamanlı zarar tanıma” (*timely loss recognition*) kavramı ile yakından ilgilidir. Zamanlı zarar kavramı da benzer şekilde firmaların kazanç rakamlarının olumsuz ekonomik olayları daha hızlı yansıtması gerektiği prensibine dayanır (Patatoukas, 2016: 166). Kazancın asimetrik zamanlılığının felsefesi aslında bunda yaklaşık bir asır önce Bliss (1924) tarafından yapılan ve literatürde sıklıkla kullanılan motto ile açıklanmıştır: “Kâr beklemeyin (beklentiyi kaydetmeyin), ancak tüm olası kayıpları sunun (kaydedin)” (“*Anticipate no profit, but provide all possible losses*”).

Özetlemek gerekirse, kazancın asimetrik zamanlılığı, olumsuz ekonomik olayların dönem kazancı üzerindeki etkilerinin -finansal raporlama standartlarının kâr ve zarar doğuran olaylara karşı çifte standartlı kriterleri gereği- olumlu ekonomik olayların etkilerinden daha hızlı yansıtılması zorunluluğudur.

IASB, kazancın asimetrik zamanlılığın dayanağı olarak görülen “ihtiyatlılık” (*prudence*) ilkesini kavramsal çerçevesinden (*conceptual framework*) çıkarmış olmasına rağmen (Maciucă vd., 2015: 738), bir diğer önemli finansal raporlama standardı olan FASB ihtiyatlılığı halâ ilkeler setinde tutmaktadır. Bu durum FASB’te: “...eşit derecede olası iki senaryo olması durumunda, finansal tablo hazırlayıcılarının kayıtlarını daha az iyimser olanı senaryoya göre yapması” şeklinde ifade edilmektedir (FASB, 1975). Ancak Barker (2015: 514), kazançların asimetrik zamanlamasının finansal raporlama standartlarının dikta ettiği uygulamalardan ziyade, finansal muhasebenin doğasından kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür. Bu durumu ise firmaların büyük çoğunluğunda varlıkların piyasa değeri ve defter değeri oranının 1’den büyük olması ile açıklamıştır. Eğer şirketin finansal muhasebe sisteminin ürettiği kayıtlar, piyasa gibi, olumlu ve olumsuz ekonomik olaylara eşit tepki verebilseydi, varlıkların piyasa-market değeri oranı daima 1’e eşit olurdu. Ancak hakikatte bu oran ekseriyetle 1’den büyüktür. Bu ise finansal raporlama sisteminin yapısı itibari ile asimetrik zamanlılığı meydana getirmesinin doğal bir sonucudur.

Kazancın asimetrik zamanlılığına yol açan çeşitli finansal raporlama uygulamaları örnek olarak verilebilir. Örneğin, IFRS’e göre stoklar piyasa ve tarihsel maliyetlerin düşük olanıyla değerlendirilir (IAS 2). İlgili mevzuatın bir sonucu olarak, envanterdeki bir stokların piyasa değeri tarihsel maliyet değerinin altına düşerse, o zaman fark tutarı derhal cari dönemin kazançlarını düşürücü bir gider olarak kaydedilir. Yani olumsuz ekonomik olayın kazanç üzerinde oluşturduğu negatif etki hemen görülür. Ancak tersi bir durumda, yani bir envanterdeki stokların piyasa değerinde bir artış yaşanırsa, stok satılmadıkça ve kar gerçekleşmedikçe, artış miktarı cari dönem kazançlarına yansıtılamaz (Ruch, 2015: 20). Örnekte de görüldüğü üzere olumsuz ekonomik olayın cari kazanç üzerindeki negatif etkisi hemen yansıtılırken, olumlu ekonomik olayın cari kazanç üzerindeki etkisi hemen

yansıtılamaz ve ancak satış yapıp kâr gerçekleşince bu kayıt yapılabilir. İşte bahsedilen zamansal asimetri tam da budur. Maddi olmayan varlıkların kapitalizasyonu (Wyatt ve diğerleri 2008: 22) ve maddi duran varlıkların değer kaybı (Lawrence, 2013: 115), kazancın asimetrik zamanlılığına yol açan finansal raporlama işlemlerinin diğer örnekleri olarak verilebilir. Şöyle ki, AR&GE harcamalarının muhasebeleştirilmesinde katı kriterler sağlanana kadar harcamaların tamamının gider yazılması, ancak bu kriterler bütün olarak sağlandığında kapitalizasyonun gerçekleştirilebilmesi, ve yahut, maddi bir duran varlığın değerinde yaşanan düşüşün dönem kârında anında zarar olarak yansıtılması ancak yaşanabilecek olası bir yukarı yönlü yeniden değerlemenin bir rezerv hesapta tutularak dönem kârına yansıtılamaması yine kazancın asimetrik zamanlılığına yol açan tipik olaylardır.

Özetlemek gerekirse, yukarıda bahsi geçen çalışmalarda da değinildiği üzere, varlıkların değerinde bir şekilde azalmaya neden olan olumsuz ekonomik olay, cari dönem kazançlarına anında yansımaktadır. Öte yandan, varlıkların değerinin bir şekilde artmasına neden olan olumlu ekonomik olay, varlıktaki artış gerçekleşmedikçe cari dönem kazançlarına yansıtılamaz. Genel olarak borsalarda iyi ve kötü haberlere- veya olumlu ve olumsuz ekonomik olaylara – tepkilerin aynı ölçüde gerçekleşmesi beklenir. Bununla birlikte, finansal raporlama düzenlemeleri, finansal tablo hazırlayanların ihtiyatlı olmalarını zorunlu kılar. Bu durum, kazançların asimetrik zamanlılığı olarak adlandırılan performansı ile kazanç rakamı arasında bir asimetri yaratmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar, kazancın asimetrik zamanlılığı seviyesi ile firmalara özgü karakteristik özelliklerin birbirleri ile ilişki içinde olabileceğini göstermiştir (La Fond ve Watts, 2008; Watts 2003a; Watts 2003b). Firmaya özgü bu özelliklerden başlıcaları, yatırım olanakları setinin (investment opportunity set) parametreleridir. Şirketlerin büyüklüğü, kaldıraç oranı ve piyasa-değeri defter-değeri-oranı faktörleri ve bunların muhasebe muhafazakarlığı ile ilişkileri daha önce araştırılmıştır (Smith ve Watts, 1992). Şirket büyüklüğü ve kazancın asimetrik zamanlılığı arasındaki etkileşimi açıklayan yaklaşımlarından en çok öne çıkan politik maliyet teorisi (*political cost theory*)dir. Görece büyük firmalar devlet kurumlarının ve hükümetlerin gözetim ve denetimine daha çok takılma riskine maruz kaldıklarından dolayı çok yüksek kârlar açıklamaktan imtina edebilirler. Bundan dolayı büyük firmalar neticesi itibariyle kazançlarda aşağı yönlü baskı oluşturan kazancın asimetrik zamanlılığı uygulamalarına girişebilir (Frankel ve Roychowdhury, 2008). Bu nedenle, firma büyüklüğü ile kazancın asimetrik zamanlılığı arasında olumsuz bir ilişki olması beklenir. Firma büyüklüğü ile kazancın asimetrik zamanlılığı ilişkisini irdeleyen başka yaklaşım da bilgi asimetrisi teorisi (*information asymmetry theory*)’dir. La Fond ve Watts (2008)’a göre görece büyük firmalar daha sağlıklı bir bilgi ekosistemine sahip olmaları beklendiğinden, kazancın asimetrik zamanlılığına yol açan muhasebe işlemlerine duyulan ihtiyacın daha az olacağını savundu. Bu açıdan bilgi asimetrisi teorisine göre firma

büyüklüğü ile kazancın asimetrik zamanlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Borçluluk oranı, kazançların asimetrik zamanlılık düzeyini etkileme potansiyeline sahip bir diğer faktör olarak literatürde öne çıkmıştır (Ball vd., 2008; Scott, 2012; Zhang, 2008; Jensen ve Meckling, 1976; Bushman ve Piotroski, 2006; Ahmed ve diğerleri 2002). Ball vd. (2008) asimetrik zamanlılığın varlığının en büyük motivasyonu olarak borçlanma piyasasını göstermiştir. Bu önermeye göre, şirketlerin kreditorlerinin kazancın asimetrik zamanlılığına yol açan muhasebe standartlarına yönelik talepleri, pay sahiplerinin taleplerinden daha ağır bastığı için ilân edilen kâr rakamları ile piyasada oluşan hisse getirileri arasında kazancın asimetrik zamanlılığı ile açıklanabilecek fark oluşur. Scott (2012) ise asimetrik zamanlılığa yol açan muhasebe uygulamalarının, kreditorler finansal verilere istedikleri zaman ulaşabildikleri için ve verdikleri kredilerin geri ödenmesini riske atabilecek uygulamaları anında tespit edebildikleri için kazancın asimetrik zamanlılığına yol açacak muhasebe uygulamalarına aslında gerek olmadığını öne sürerek yukarıdaki önermeye karşı çıkmıştır. Zhang (2008), kazançların asimetrik zamanlamasına neden olan muhasebe uygulamalarının borçluları ve kreditorleri farklı şekilde etkilediğini iddia etmiştir. Kreditorler, firmaların yöneticilerinin hissedarlar lehine hareket etmesini önlemek için firmalardan ihtiyatlı muhasebe uygulamalarına göre hareket etmesini beklerler. Bu açıdan bakıldığında, krediyi kullanan şirketlerin yöneticileri, borç sözleşmelerinin bağlayıcı operasyonel ve finansal performans hükümlerini ihlal etme riskini artırabileceğinden, kazancın asimetrik zamanlılığına neden olan muhasebe yöntemlerini uygulamaktan kaçınabilirler. Bundan dolayı borçluluk seviyesi ile kazancın asimetrik zamanlılığına yol açacak muhasebe uygulamaları arasında negatif yönlü bir ilişki olması beklenir.

Özetlemek gerekirse, literatürde farklı teorilere dayanarak ortaya atılan, borçluluk düzeyi ve kazancın asimetrik zamanlılığı arasındaki ilişkiyi irdeleyen çelişkili bulgular mevcuttur.

Araştırmacılar tarafından ele alınan bir başka firmaya özgü faktör ise genellikle büyümenin bir göstergesi olarak kullanılan piyasa değeri-defter değeri (*market-to-book ratio*, *MTB*) oranıdır. Özü itibari ile MTB kazancın asimetrik zamanlılığı için bir gösterge olarak da kullanılagelmiştir. (Beaver & Ryan, 2005). Bunun nedeni, asimetrik zamanlılığın bir kaynağı olarak görülen ihtiyatlılık kavramının uygulamalarının işletme varlıklarının defter değerini piyasa değerinden düşük tutmaya yönelik sonuçlar verebilmesidir. Bu nedenle, 1'den büyük MTB değerleri, bir dereceye kadar kazancın asimetrik zamanlılığının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Dahası, aynı sektörde faaliyet gösteren ve benzer karakteristik özelliklere sahip firmalardan daha yüksek MTB oranına sahip olan firmaların kazancın asimetrik zamanlılığına neden olacak muhasebe uygulamalarına daha çok başvurduğu bir önerme olarak ileri sürülebilir. Watts (2003a)'a göre, vekalet maliyeti teorisi (*agency cost theory*) perspektifinden ele alındığında

kazancın asimetrik zamanlılığı ile yönetici-sahiplik ilişkisi arasında güçlü bir ilişki vardır. Watts (2003a)'a göre eğer vekalet maliyeti yüksekse kazancın asimetrik zamanlılığına yol açan muhasebe uygulamaları o denli yüksek olur, çünkü vekalet maliyetinin varlığı yöneticiler üzerinde daha muhafazakâr kazanç rakamları duyurmaları adına ekstra bir baskı oluşturur.

3. Örneklem & Metodoloji

3.1. Örneklem

Bu çalışmada 2012-2019 dönemi içerisinde (2019 dahil) Borsa-İstanbul (BIST) da işlem gören tüm firmalar örneklem olarak kullanılmıştır. Firmaların yıllık verileri Borsa İstanbul veri tabanından alınmıştır. Ekonometrik analizin güvenilirliğini azalttığından dolayı değişkenlerin tümü %1 oranında törpülenmiştir. Bunun yanında herhangi bir firmanın herhangi bir değişken için eksik bir verisi varsa, mevzu bahis firmanın ilgili yıla ait tüm verileri örneklemden çıkartılmıştır. Ayrıca, kalan veriler de sıkı bir veri temizleme prosedürüne tabi tutulmuştur. Tüm bu süreçlerin sonunda kalan toplam gözlem sayısı 2.054 firma yılıdır. Analiz, STATA-13 veri analizör yazılımı aracılığıyla yürütülmüştür.

3.2. Metodoloji

Bu çalışma, kazancın asimetrik zamanlılığını tespit etmek için muhasebe literatürünün en çok tercih edilen ekonometrik modellerinden biri olan Basu Modeli (1997) kullanılmaktadır. Sonuçlar, panel verisi ve sabit etki metodolojisine dayalı olarak tahmin edilmiştir. Bu metodoloji, Breusch-Pagan Lagrange Multiplier (LM) testi ve Hausman testi çalıştırıldıktan sonra belirlenmiştir. Kazancın asimetrik zamanlılık teorisine göre, kazançlar olumsuz ekonomik olayları olumlu ekonomik olaylardan daha hızlı yansıtır. Öte yandan, hisse senedi değerlerinin ise olumlu ve olumsuz ekonomik olaylara karşı zıt yönde ancak eşit büyüklükte tepki vermesi beklenmektedir. Kazancın asimetrik zamanlılığı olarak adlandırılan bu olgu aşağıda 1 numaralı eşitlikte gösterilen Basu Modeli (1997) ile test edilecektir:

$$E_{it}/MV_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DR_{it} + \beta_2 R_{it} + \beta_3 DR_{it}R_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklemden görülen;

E_{it} = i firması için t yılında olağan dışı kalemler öncesi kazancı,

MV_{it-1} = i firması için $t - 1$ yılı sonunda öz kaynakların piyasa değerini,

R_{it} = i firması için t yılının dokuz ay öncesinden başlayıp üç ay sonrasına kadar geçen sürede gerçekleşen yüzdesel getiriyi,

$DR_{it} = i$ firması için t yılında gerçekleşen R_{it} değeri negatifse 1, aksi halde 0 değeri alan ikili değişkeni ifade eder.

1 numaralı eşitliğin sonuçları yorumlanırken; beta 2 katsayısı pozitif getirilerin (olumlu ekonomik olayların) kazanç rakamı üzerinde yansıtılmasının zamanlılığının gösterir. Beta 2 + beta 3 katsayıları toplamı ise negatif getirilerin (olumsuz ekonomik olayların) kazanç rakamı üzerinde yansıtılmasının zamanlılığının gösterir. Denklemdaki anahtar değişken $DR_{it}R_{it}$ değişkeninin katsayısı olan beta 3 ise kazançların asimetrik zamanlılığını gösterir. Beta 3 pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ise, bu, örneklemdaki firmaların kazançlarının asimetrik zamanlılığa yol açan muhasebe işlemleri uyguladığını gösterir. Dahası, beta 3 değerinin, pozitif olmak kaydıyla, büyüklüğünün artması kazançların asimetrik zamanlılık seviyesinin arttığına işaret eder.

Aşağıdaki 2 numaralı eşitlik ise kazancın asimetrik zamanlılığını analiz ederken firmaya özgü faktörleri – öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranını, kaldıraç oranını ve firma büyüklüğünü- kontrol değişkeni olarak denkleme dahil eder. Ancak, burada okuyucu şuna dikkat etmelidir ki, bu eşitlik firmaya özgü faktörlerin kazançların asimetrik zamanlılığı üzerindeki etkilerini açıklamamaktadır. Firmaya özgü faktörler sadece kontrol değişkeni olarak denkleme eklenmiştir.

$$E_{it}/MV_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DR_{it} + \beta_2 R_{it} + \beta_3 DR_{it} * R_{it} + \beta_4 MTB_{it} + \beta_5 Lev_{it} + \beta_6 Size_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Denklemden görülen;

$E_{it} = i$ firması için t yılında olağan dışı kalemler öncesi kazancı,

$MV_{it-1} = i$ firması için $t - 1$ yılı sonunda öz kaynakların piyasa değerini,

$R_{it} = i$ firması için t yılının dokuz ay öncesinden başlayıp üç ay sonrasına kadar geçen sürede gerçekleşen yüzdesel getiriyi,

$DR_{it} = i$ firması için t yılında gerçekleşen R_{it} değeri negatifse 1, aksi halde 0 değeri alan ikili değişkeni ifade eder.

$MTB_{it} = i$ firması için t yılında gerçekleşen öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranını,

$Lev_{it} = i$ firması için t yılında gerçekleşen toplam borcun toplam varlıklara oranlanması ile elde edilen kaldıraç oranını,

$Size_{it}$ = i firması için t yılında gerçekleşen toplam varlıkların doğal logaritmasını ifade eder.

1 numaralı eşitlik ile benzer şekilde beta 2 katsayısı pozitif getirilerin (olumlu ekonomik olayların) kazanç rakamı üzerinde yansıtılmasının zamanlılığının gösterir. Beta 2 + beta 3 katsayıları toplamı ise negatif getirilerin (olumsuz ekonomik olayların) kazanç rakamı üzerinde yansıtılmasının zamanlılığının gösterir. Yine aynı şekilde denklemdeki beta 3 ise kazançların asimetric zamanlılığını gösterir. Beta 3 pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ise, bu, örnekteki firmaların kazançlarının asimetric zamanlılığa yol açan muhasebe işlemleri uyguladığını gösterirken beta 3 değeri pozitif iken ne kadar büyükse kazançların asimetric zamanlılık seviyesi de o ölçüde büyüktür denir. Beta 4, 5 ve 6, firmaya özgü faktörleri kontrol eder ancak, kazancın asimetric zamanlılığı ile firmaya özgü faktörler arasındaki ilişkiyi göstermezler. Ancak literatürde kazançların asimetric zamanlılık düzeyinin belli ölçüde firmaya özgü faktörlerden etkilendiği belirtildiğinden, bu faktörler çalışmaya kontrol değişkenleri olarak eklenmiştir.

4. Bulgular & Tartışma

1 numaralı tablo E_{it}/MV_{it-1} , R_{it} , $Size_{it}$, Lev_{it} ve MTB_{it} değişkenlerinin tanımlayıcı istatistiklerini vermektedir. Tabloda sunulan istatistikler sırasıyla gözlem sayısı, değişkenlerin ortalama değeri, değişkenlerin medyanı, standart sapmaları, maksimum ve minimum değerleridir. Tabloda da görüldüğü gibi, olağan dışı kalemler öncesi kazançların öz kaynakların gecikmeli piyasa değeri ile ölçeklendirilmiş ortalaması %4,08 ve hisse senedi getiri ortalaması %12,3'tür. Toplam varlıkların doğal logaritmasının ortalaması 13'tür. Kaldıraç oranı ortalama %24,64 olup, bu da firmaların toplam aktiflerinin %24,64'ünün borçlarla finanse edildiği anlamına gelmektedir. Son olarak, büyümenin göstergesi olarak kullanılan MTB'nin ortalama değeri 2.89'dur. Bu, firmanın piyasa değerinin defter değerinin yaklaşık 2,9 katı olduğu anlamına gelmektedir. Değişkenlerin ortalama değerlerinde kayda değer ve yorumlanmayı gerektiren bir anormallik yoktur. Ayrıca, tanımlayıcı istatistiklerin geri kalanında da olağanüstü bir farklılık yoktur.

Tablo.1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Median	Std. Sap.	Maks.	Min.
E_{it}/MV_{it-1}	2,054	0.0408	0.0562	0.2643	1.1275	-1.1435
R_{it}	2,054	0.1237	0.0216	0.5849	3.8913	-0.8533
$Size_{it}$	2,054	13.0005	12.774	2.1560	18.682	6.9584
Lev_{it}	2,054	0.2464	0.2220	0.2137	1.0011	0.0000
MTB_{it}	2,054	2.8931	1.2300	7.9825	70.450	0.0300

E_{it} / MV_{it-1} i firması için t yılında olağan dışı kalemler öncesi kazancının $t - 1$ yılı sonundaki öz kaynaklarının piyasa değerine oranıdır. R_{it} i firması için t yılının dokuz ay öncesinden başlayıp üç ay sonrasına kadar geçen sürede gerçekleşen yüzdesel getiridir. MTB_{it} i firması için t yılında gerçekleşen öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranıdır. Lev_{it} i firması için t yılında gerçekleşen toplam borcun toplam varlıklara oranlanması ile elde edilen kaldıraç oranıdır. $Size_{it}$ i firması için t yılında gerçekleşen toplam varlıkların doğal logaritmasını ifade eder.

Tablo 2, 2012-2019 dönemi için değişkenler arasındaki Spearman korelasyon matrisini sunmaktadır. Tabloda gösterilen sonuçların anlamlılık düzeyi eğer %1'den az ise, koyu karakterle ve yıldız (*) ile beraber olarak gösterilirken, korelasyon seviyesi %1'den büyük ancak %5'ten küçük ise, yıldız (*) ve italik olarak sunulur. Son olarak, değişkenler arasındaki korelasyon seviyesi %5'ten büyük, ancak %10'dan küçükse yalnızca yıldızla (*) gösterilir. Öz kaynakların gecikmeli piyasa değerine göre ölçeklenen olağan dışı kalemler öncesi kazançlar ile hisse getirisi arasındaki korelasyon, 0,1848, olup bu ilişki pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu beklenen bir neticedir zira ilan edilen kazançlar ve hisse değerleri özünde birbirleri ile pozitif ilişkilidir.

Öte yandan, öz kaynakların gecikmeli piyasa değerine göre ölçeklenen olağan dışı kalemler öncesi kazançlar ile firma büyüklüğü arasındaki korelasyon pozitifdir, 0.1854 ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu da görece büyük firmaların piyasa değerlerine göre daha fazla kazanç ürettiğini göstermektedir. Öz kaynakların gecikmeli piyasa değerine göre ölçeklenen olağan dışı kalemler öncesi kazançlar ile finansal kaldıraç arasındaki korelasyon -0.1699'dur ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum yüksek kaldıraçlı firmaların piyasa değerlerine göre daha düşük kazanç ürettiğini göstermektedir. Bunun nedeni faiz giderleri olabilir, zira görece yüksek finansal kaldıraç oranı kazançların daha büyük kısmının finansman maliyeti olarak harcanması anlamına geleceğinden olağan dışı kalemler öncesi kârlılığı azaltıcı bir etkiye sahiptir. Hisse performansı ile büyüklük, finansal kaldıraç ve piyasa / defter oranı arasındaki korelasyonlar sırasıyla 0,0205, -0,0209 ve 0,0910'dur ve tüm bu korelasyon değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bunlar, daha yüksek getiri sağlayan firmaların genellikle daha büyük, düşük kaldıraçlı ve yüksek büyüme gösteren firmalar olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar literatürdeki bulgularla uyumludur ve açıklanması gereken kayda değer bir anormallik yoktur.

Tablo 1 ve 2 beraber değerlendirildiğinde verilerin temizlik, eliminasyon ve aşırılıklardan arındırılma süreçleri sonunda analize hazır olduğunu göstermektedir.

Tablo.2: Spearman Korelasyon Matrisi

	E_{it}/MV_{it-1}	R_{it}	$Size_{it}$	Lev_{it}	MTB_{it}
E_{it}/MV_{it-1}	1.0000				
R_{it}	0.1848*	1.0000			
$Size_{it}$	0.1854*	<i>0.0205*</i>	1.0000		
Lev_{it}	-0.1699*	<i>-0.0209*</i>	0.2237*	1.0000	
MTB_{it}	0.0033	0.0910*	-0.0367	-0.0159	1.0000

Tablo 2, değişkenler arasındaki Spearman korelasyon matrisini sunmaktadır. Tabloda gösterilen sonuçların anlamlılık düzeyi eğer %1'den az ise, koyu karakterle ve yıldız (*) ile beraber olarak gösterilirken, korelasyon seviyesi %1 den büyük ancak %5'ten küçük ise, yıldız (*) ve *italik* olarak sunulur. Son olarak, değişkenler arasındaki korelasyon seviyesi %5'ten büyük, ancak %10'dan küçükse yalnızca yıldızla (*) gösterilir. E_{it}/MV_{it-1} i firması için t yılında olağan dışı kalemler öncesi kazancının $t - 1$ yılı sonundaki öz kaynaklarının piyasa değerine oranıdır. R_{it} i firması için t yılının dokuz ay öncesinden başlayıp üç ay sonrasına kadar geçen sürede gerçekleşen yüzdesel getirisi. MTB_{it} i firması için t yılında gerçekleşen öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranıdır. Lev_{it} i firması için t yılında gerçekleşen toplam borcun toplam varlıklara oranlanması ile elde edilen kaldıraç oranıdır. $Size_{it}$ i firması için t yılında gerçekleşen toplam varlıkların doğal logaritmasını ifade eder.

Tablo.3, 1 ve 2 numaralı eşitliklerin analiz sonuçlarını göstermektedir. Tablonun ilk iki sütunu, 1 numaralı eşitliğin sonucunu gösterir. İlk sütun katsayıları verirken ikinci sütun t-testi değerlerini gösterir. Kazançların pozitif ekonomik olayı yansıtmaya zamanlılığını gösteren beta-2 katsayısı, 0.0325, pozitif ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu kazançların olumlu ekonomik olayları etkin bir şekilde yansıttığını gösterir. Bunun yanında, kazançların asimetrik zamanlılığını gösteren katsayı olan beta-3, 0.0726, pozitif ve %10 düzeyinde anlamlıdır. Metodoloji bölümünde de açıklandığı gibi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı beta-3, şirketlerin kazanç rakamlarının olumsuz ekonomik olayları olumlu ekonomik olaylardan daha hızlı bir şekilde yansıtıldığı anlamına gelir. Dolayısıyla, borsada işlem gören Türk firmalarının kazanç rakamlarını asimetrik zamanlılık teorisinin varlığını ispatlar şekilde ilân ettikleri görülmektedir. Tablo.3'ün son iki sütunu, firmaya özgü faktörlerin dahil edilerek 1 numaralı eşitliğin genişletilmiş bir versiyonu olan 2 numaralı eşitliğin analiz sonuçlarını sunmaktadır.

Tablo.3: Kazancın Asimetrik Zamanlılığı Bulguları

Değişkenler	Standart Model		Firmaya Özgü Değişkenlerin	
	Katsayı	t-test	Katsayı	t-test
İntersep	0.0548**	5.860	-0.8183	-4.620
DR_{it}	-0.0188	-1.180	-0.0228	-1.470
R_{it}	0.0325**	2.540	0.0243*	1.930
DR_{it}	0.0726*	1.660	0.0759*	1.780

$Size_{it}$		0.0762**	5.570
Lev_{it}		-0.499***	-8.830
MTB_{it}		-0.0009	-0.650
Gözlem Sayısı	2,054		2,054
Adj. R ²	0.129		0.181

Tablo 3, borsada işlem gören Türk firmalarının 2012-2019 dönemine ait kazançlarının asimetrik zamanlılığını göstermektedir. Tabloda gösterilen sonuçlar sırasıyla Eşitlik 1 ve 2'nin analizinden elde edilmiştir. Sonuçların sol iki sütunu Eşitlik 1'in, sağ iki sütunu ise Eşitlik 2'nin analiz neticelerini sunmaktadır. Sonuçlar, panel veri sabit etki metodolojisine dayalı olarak tahmin edilmiştir. Bu metodoloji, Breusch-Pagan Lagrange Multiplier (LM) testi ve Hausman testi çalıştırıldıktan sonra belirlenmiştir. DR_{it} i firması için t yılında gerçekleşen R_{it} değeri negatifse 1, aksi halde 0 değeri alan ikili değişkeni ifade eder. R_{it} i firması için t yılının dokuz ay öncesinden başlayıp üç ay sonrasına kadar geçen sürede gerçekleşen yüzdesel getirisidir. MTB_{it} i firması için t yılında gerçekleşen öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranıdır. Lev_{it} i firması için t yılında gerçekleşen toplam borcun toplam varlıklara oranlanması ile elde edilen kaldıraç oranıdır. $Size_{it}$ i firması için t yılında gerçekleşen toplam varlıkların doğal logaritmasını ifade eder.

Literatür taraması bölümünde de incelendiği gibi, şirkete özgü faktörler - firma büyüklüğü, finansal kaldıraç oranı ve öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranı- kazançların asimetrik zamanlılığıyla ilişkili olan değişkenlerdir. Bundan dolayıdır ki, bu değişkenler, kontrol değişkenleri olarak çalışmaya dahil edilmişlerdir. Tablo da da görülebileceği üzere R_{it} ve $DR_{it} * R_{it}$ değişkenlerinin katsayıları, kontrol değişkenleri eşitliğe eklendikten sonra önemli ölçüde değişmemiştir. Üçüncü sütunda gösterildiği gibi, R_{it} ve $DR_{it} * R_{it}$ değişkenlerinin katsayılarının her ikisi de (0.0243 ve 0.0759) pozitif ve anlamlıdır. Bu netice, olumlu ekonomik olayların kazanç rakamlarına yansıdığı, ancak olumsuz ekonomik olayın kazançlara yansımalarının daha hızlı olduğu anlamına gelir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de borsada işlem gören firmaların kazanç rakamları, pozitif ve negatif ekonomik olayı asimetrik olarak yansıtmaktadır.

Özetlemek gerekirse, Türkiye'de borsaya kote edilmiş firmaların 2012 ve 2019 yılları arasındaki finansal raporlama ve kazanç hesaplama uygulamaları, kazançların asimetrik zamanlamasına yol açmaktadır. Modele firma büyüklüğü, finansal kaldıraç ve öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranı değişkenleri eklendiğinde bu durum değişmemektedir.

5. Sonuç

Bu çalışma, 2012 ve 2019 (dahil) yılları boyunca borsada işlem gören Türk firmalarının kazançlarının asimetrik zamanlılığını araştırmıştır. Örneklem toplam 2.054 firma yılından oluşmaktadır. Kazançların asimetrik zamanlılığının tespiti için Basu Modeli (1997) olarak adlandırılan ekonometrik metodoloji kullanılmıştır. Analiz, sabit etkili panel veri

metodolojisi ile yapılmıştır. Çalışmanın neticelerine göre, BIST'te (Borsa İstanbul) işlem gören Türk firmalarının finansal tablolarında ilân ettikleri kazanç rakamlarının olumsuz ekonomik olayları (negatif ekonomik olay) olumlu ekonomik olaylardan (pozitif ekonomik olay) daha hızlı yansıttığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni, hali hazırda yürürlükte bulunan finansal raporlama standartlarının, muhasebe dönemi içerisinde olumsuz bir ekonomik olayın gerçekleşme ihtimali belirir belirmez bunu zarar olarak kaydedilmesi, olumlu bir ekonomik olayın ise gelir olarak kaydedilebilmesi için kesin olarak gerçekleşmesi gerektiği yönündeki bağlayıcı hükümleridir. Ayrıca bunlara ek olarak, yukarıda belirtilen bulgular, firmaya özgü faktörler -firma büyüklüğü, finansal kaldıraç ve öz kaynakların piyasa değerinin defter değerine oranı- kontrol edildiğinde de istatistiksel anlamlılığını korumuştur. İlerleyen çalışmalar için firmaya özgü faktörlerin sadece kontrol değişkeni olarak ele alınmasından ziyade, bu faktörlerin kazancın asimetrik zamanlılık düzeyi ile ilişkisine odaklanılabilir ve literatüre yeni katkılar sunulabilir. BIST firmalarının gelişmiş borsalardaki firmalara kıyasla görece küçük oluşları çalışmanın kısıtlılığı olarak değerlendirilebilir. Zira BIST firmalarının görece küçük oluşları işbu çalışmadaki bulguların genelleştirilemeyeceği anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A. S., Billings, B. K., Morton, R. M. & Stanford-Harris, M. (2002), The Role of Accounting Conservatism in Mitigating Bondholder–Shareholder Conflicts Over Dividend Policy And in Reducing Debt Costs. *Accounting Review*, 77, 867–890.
- Ball, R., Robin, A. & Sadka, G. (2008), Is Financial Reporting Shaped by Equity Markets or by Debt Markets? An International Study of Timeliness and Conservatism. *Review of Accounting Studies*, 13, 168–205.
- Basu, S. (1997), The Conservatism Principle and The Asymmetric Timeliness of Earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 24, 7-37.
- Basu, S. (2009), Conservatism Research: Historical Development and Future Prospects. *China Journal of Accounting Research*, 2, 1-20.
- Barker, R. (2015), Conservatism, Prudence and the IASB's Conceptual Framework. *Accounting and Business Research*, 45, 514-538.

- Beaver, W. H. & Ryan, S. G. (2005), Conditional and Unconditional Conservatism: Concepts and Modelling. *Review of Accounting Studies*, 10, 269-30.
- Bliss, J. H. (1924), Management through accounts. New York, The Ronald Press Co.
- Bushman, M. R., & Piotroski, J. D. (2006), Financial Reporting Incentives for Conservative Accounting: The influence of Legal and Political Institutions. *Journal of Accounting and Economics*, 42, 107-148.
- Financial Accounting Standards Board (FASB), (1975), Accounting for Contingencies, Statement of Financial Accounting Standards No. 5, FASB, Norwalk, CT.
- Frankel, R. M. & Roychowdhury, S. (2008), Are All Special Items Equally Special? The Predictive Role of Conservatism. *Social Science Research Network*, [Available at]: <https://ssrn.com/abstract=1001434>
- International Financial Reporting Standards - IFRS (2001), IAS 2 Inventories, [Available at]: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/IAS2.pdf>
- Jensen, M.C. & Meckling, W.H. (1976), Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3, 305–60.
- La Fond, R. & Watts, R. L. (2008), The Information Role of Conservatism. *The Accounting Review*, 83, 447-478.
- Lawrence, A., Sloan, R. & Sun, Y. (2013), Non-Discretionary Conservatism: Evidence and Implications. *Journal of Accounting and Economics*, 56, 112-133.
- Maciuca, G., Hlaciuc, E. & Ursache, A. (2015), The Role Of Prudence in Financial Reporting: IFRS versus Directive 34. *Procedia Economics and Finance*, 32, 738 - 744.
- Patatoukas, P. N., (2016), Asymmetrically Timely Loss Recognition and the Accrual Anomaly. Discussion of Konstantinidi et al. *ABACUS*, 52,

166-175.

- Roychowdhury, S. & Watts, R. L. (2007), Asymmetric Timeliness of Earnings, Market-To-Book and Conservatism in Financial Reporting. *Journal of Accounting and Economics*, 44, 2-31.
- Ruch, G. W. & Taylor, G. (2015), Accounting Conservatism: A Review of the Literature. *Journal of Accounting Literature*, 34, 17-38.
- Scott, W.R. (2012), *Financial Accounting Theory*, Prentice-Hall, Toronto.
- Smith, C.J. & Watts, R.L. (1992), The Investment Opportunity Set and Corporate Financing, Dividend, and Compensation Policies. *Journal of Financial Economics*, 32, 263–92.
- Watts, R.L. (2003a), Conservatism in Accounting Part I: Explanations and Implications. *Accounting Horizons*, 17, 207–221.
- Watts, R.L. (2003b), Conservatism in Accounting Part II: Evidence and Research Opportunities. *Accounting Horizons*, 17, 287–301.
- Wyatt, A., Matolcsy, Z. & Stokes, D. (2001), Capitalisation of Intangibles – a Review of Current Practice and the Regulatory Framework. *Australian Accounting Review*, 11, 22–38.
- Zhang, J. (2008), The Contracting Benefits of Accounting Conservatism to Lenders and Borrowers. *Journal of Accounting and Economics*, 45, 27–54.

Makalenin
Gönderim
Tarihi
08/06/2021

e-ISSN: 2618-592X
YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

Makalenin
Kabul Tarihi:
16/06/2021

ATİPİK ÇALIŞMA VE CİNSİYETE DAYALI AYRIMCILIK

ATYPICAL WORK AND GENDER DISCRIMINATION

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan KILINÇ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü, E-mail: neslihan.kilinc@gop.edu.tr,
ORCID Numarası: 0000-0001-6407-0348

ÖZET

İşgücü piyasasında esnekleşmenin bir yönü olarak ortaya çıkan atipik çalışma, farklı biçimlere sahip olmakla birlikte genel olarak zayıf iş güvencesi, kariyer fırsatlarından yararlanamama, düşük ücret ve iş tatmini ile nitelendirilmektedir. Atipik çalışmanın diğer bir özeliği de bu çalışma biçimlerinde kadınlar, göçmenler ve gençler gibi belli demografik gruplarının daha yoğun yer almasıdır. Bunun bir sonucu olarak da işgücü piyasasındaki bölümlenme dezavantajlı gruplar aleyhine derinleşmekte ve işçiler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikler artmaktadır. Bu çalışmada, atipik çalışmanın yaygın biçimlerinden biri olan geçici veya sınırlı süreli işlerdeki kadın işgücü yoğunluğunun ve kadınların bu istihdam şekli altındaki mesleki dağılımın cinsiyete dayalı bir ayrımcılık içerip içermediği sorgulanmaktadır. Bu amaçla 2019 Hanehalkı İşgücü Piyasası Araştırması verilerinden yararlanarak Türkiye işgücü piyasasında geçici süreli çalışmanın cinsiyete dayalı görünümünü araştırılmıştır. Buna göre kadınların çok büyük bir bölümü sürekli işlerde istihdam şansı bulamadığından geçici süreli işlerde çalışmakta ve kadınlar, erkeklerden farklı olarak nitelik gerektirmeyen ya da hizmet satış alanındaki meslek gruplarında yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Piyasası, Atipik İstihdam, Geçici Süreli İş, Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

ABSTRACT

Atypical employment, which has emerged as an aspect of flexibility in the labor market, has different forms, but is generally characterized by poor job security, inability to benefit from career opportunities, low wages and job satisfaction. Another feature of atypical employment is that certain demographic groups such as women, immigrants and youth are more intensely involved in these employment styles. As a result, the fragmentation in the labor market deepens against disadvantaged groups and socio-economic inequalities among workers increase. In this study, it is questioned whether the density of female labor force in temporary or limited-term employment, which is one of the common forms of atypical employment, and the occupational distribution of women under this type of employment include discrimination based on gender. For this purpose, the gender-based view of temporary employment in the Turkish labor market was investigated by using the 2019 Household Labor Market Survey data. Accordingly, a great majority of women work in temporary employment because they cannot find employment opportunities in permanent jobs, and women, unlike men, concentrate in occupational groups that do not require qualifications or in the field of service sales.

Keywords: Labor Market, Atypical Employment, Temporary Employment, Gender Discrimination,

1.Giriş

İşgücü piyasasında bölümlenmiş bir yapıya yol açan atipik çalışma biçimleri için yapıldığı yer, haftalık çalışma saati, iş sözleşmesinin süresi, işverenin talimatı altında çalışma koşulları açısından tipik çalışma şekline ayrılmaktadır. Tipik çalışma modeli, tek bir işverene ve iş yerine bağlı olarak süresiz, tam zamanlı çalışmayı ifade ederken (Güzel ve Heper,2017:11),atipik çalışma; kısmi zamanlı çalışmayı, geçici süreli iş sözleşmesini, işin evde yürütülmesini, kişinin kendi adına ve ücretsiz çalışma biçimlerini barındırmaktadır. Diğer bir ifade ile atipik çalışma, tipik çalışma modelinin bütün unsurlarını esnetmektedir (Karadeniz,2011:84). Tipik istihdam modelinin farklı unsurlarının esnetilmesiyle ortaya çıkan atipik çalışma biçimleri, işgücü piyasasındaki esnekliği yansıtmaktadır.

Atipik çalışma, işgücü piyasasındaki esnekliğin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. İşgücünün esnekleşmesi; teknolojik gelişim karşısında üretim organizasyonun esnekliği, işçilerin beceri ya da görevler arasında hareketlilik konusunda gösterdikleri esneklik, işe alma-işten çıkarma kolaylığı ve çalışma saatlerinin değiştirilmesi konusunda işlerin esnekliği, ücretlerin aşağı yukarı yönlü hareketliliği gibi bir dizi alanı kapsamaktadır. Neoliberal politikaların işgücü piyasasında daha fazla esnekleşme talebiyle yürütülen deregülasyon süreçleri iş hukuku, işgücü piyasası ve endüstriyel ilişkiler arasında yeni bir düzen yaratarak atipik istihdam hacminin artmasını sağlamıştır (Delsen,1995:1-2). İşgücü piyasasında esnekleşmeyi savunan neoliberal politikaların esnekleşmeden beklentisi, bir taraftan firmaların değişen piyasa koşullarına uyum sağlama ve müşteri taleplerini karşılayabilme kapasitesini artacağı diğer taraftan ise işsizliği azaltacağı yönündedir. Ancak bu önerme, atipik çalışma modelinin ücretli iş gücü

üzerindeki olası yıpratıcı etkilerine değinmemektedir. Atipik çalışma şekli sıklıkla istikrarsız istihdam, düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve refah devletinin erozyona uğraması ile birlikte ele alınmaktadır (Nienhueser,2005:299). Atipik istihdamın çeşitli biçimlere sahip olması, yarattığı sosyo -ekonomik sonuçları farklılaştırır da bu istihdam biçimi altında çalışanların gelir konusunda ve kariyer fırsatlarında risklerle karşılaştığı açıktır. Bu riskler çalışanın ya da işyerinin özelliklerinden değil, atipik istihdam pozisyonunun yapısal etkilerinden kaynaklanmaktadır (Giesecke, 2009).

Atipik çalışmanın dikkat çeken bir diğer yönü de belli işgücü gruplarının özellikle kadınlar, gençler ve azınlıklar gibi, bu çalışma biçimlerinde istihdam edilme olasılığının daha yüksek olmasıdır. İstihdamın arz ve talep cephesi bir arada düşünüldüğünde ve bu cepheleri yönlendiren sosyo-kültürel faktörler bir tarafa bırakıldığında bireylerin atipik istihdam altında yer alması onların beşeri sermaye nitelikleri ve tercihlerinin bir sonucu olarak görülebilecektir. Ancak belli işgücü grupların bu istihdam türünde yoğunlaşması, konuyu tercihler ve verimlilik farkından öteye taşıyarak işgücü talep cephesinden kaynaklı bir ayrımcılığın varlığını sorgulatmaktadır. Bu çalışmada atipik çalışmanın işgücü piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir formu olup olmadığı sorusu tartışılmaktadır. Bunun için atipik istihdamın yaygın olarak görülen biçimlerinden, geçici (veya sınırlı) süreli işlere odaklanılmış ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 Hanehalkı İşgücü Piyasası Araştırması verilerden yararlanarak Türkiye işgücü piyasasında geçici (veya sınırlı) süreli çalışmanın cinsiyete dayalı görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.ATİPİK ÇALIŞMA BİÇİMİ OLARAK GEÇİCİ SÜRELİ İŞLER

Birden fazla biçime sahip olan geçici süreli çalışma, ulusal koşullara bağlı olarak farklı tanımlanabilse de genel olarak önceden belirlenmiş bir sözleşme fesih tarihine sahip, ücretli veya maaşlı işleri kapsamaktadır (OECD, 2021). Belirlenen sürenin sonunda iş veren herhangi bir işten çıkarma maliyetine katlanmaksızın iş ilişkisi sona ermektedir. Çalışma süresindeki bu esneklik sayesinde işverenler ekonomik koşullara göre işçi sayısını kolayca değiştirebilmektedir. Böylece geçici ya da sınırlı süreli işler; iş güvencesinin zayıflatıldığı iş türü olarak görülmektedir. Geçici işlerle ilgili dikkati çeken bir diğer mesele de bu gruptakilerin beşeri sermayelerini geliştirmek için iş başı eğitim, deneyim ve kariyer geliştirme fırsatlarından yeterince yararlanamıyor olmalıdır. Beşeri sermaye yatırımının getirisi zamana yayılırken maliyetinin önce gelmesi işverenlerin, şu anki ihtiyaçları karşılayacak becerilerin edinilmesi dışında, geçici süreli çalışan işçilere yönelik ilave beşeri sermaye yatırımından kaçınmasına neden olmaktadır. Böylece geçici süreli çalışmanın hakim olduğu iş kolları, kariyer fırsatı olmayan ve iş tatmininin düşük olduğu işler olarak görülmektedir. Diğer taraftan geçici süreli işler, işgücü piyasası dışında kalanlara piyasaya dahil olabilmek için alternatif bir kanal sunabilecektir. Geçici süreli çalışma özellikle gençler, ücretli istihdamdan uzak kalmış kadınlar ve dezavantajlı gruplar için ihtiyaç duyulan istihdam fırsatını

yaratabilmektedir. Geçici süreli işlerde bu gruplar gelir ve bir parça deneyim kazanmakta, geçici işleri sürekli işler için bir basamak olarak kullanabilmektedir (Nollen,1996; Booth, vd.2002).

Geçici süreli çalışmanın yarattığı istihdam çeşitliliği dezavantajlı grupların işgücü piyasasına dahil olabilmesi için görünüşte bir fırsat sunmuş olsa da bu iş türündeki yaygınlaşma eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Geçici süreli çalışma işgücü piyasasının önemli bir özelliği haline geldikçe, geçici ve sürekli işlerde çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliği ve bunun ücret dağılımı üzerindeki etkisi daha çok dikkat çekmektedir. Bu noktada telafi edici ücret teorisine göre rekabetçi bir işgücü piyasasında ve aynı nitelikte işlerde, geçici olarak çalışanların yüksek riskli durumunu dengelemek için bu işçiler lehine bir ücret primi oluşmalıdır. Diğer bir ifade ile geçici süreli işlerde ücretler daha yüksek olmalıdır. Söz konusu bu ücret primi, geçici işlerde zayıflatılmış iş güvencesine karşılık bir telafi olarak görüldüğünde, primden kaynaklı gerçekleşen ücret eşitsizliği pozitif bir eşitsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Geçici süreli işlere tahsis edilen bu prim aslında, işverenlerin elde ettiği esneklik için ödediği bir tazminat niteliğindedir. Diğer taraftan tahmini ücret priminin geçici işler için optimal olup olmadığını belirlemek güç bir durumdur. Geçici işlerde çalışanlara ödenen primin, geçici süreli çalışmanın tipik çalışma şekline nazaran tercih edilmeyen yönlerini telafi edemediği sorusu netleşmemektedir (Albanese ve Gallo, 2020). Bununla birlikte literatürdeki birçok çalışma telafi edici ücret teorisinin aksi bulgular ortaya koymaktadır. Geçici süreli işlerdeki ücretler, tipik çalışma biçimindeki ücretlerden daha düşük oluşmaktadır. Bu yönde bulgular ortaya koyan çalışmalarda, geçici süreli iş türündeki işçilerin genellikle daha düşük nitelikli gruplardan oluşmasına ve işverenlerin geçici işlere yönelik ayrımcı tutumlarına (Das,2019; Bosio,2009; Oliver ve Sard, 2019; Cochrane vd.,2017), işveren lehine bölümlenmiş bir işgücü piyasası yapısına ve iş türlerine yönelik hukuksal mevzuatın korumacılığındaki farklılıklara (Comi and Grasseni,2012) dikkat çekilmektedir. İşgücü piyasasındaki bölümlenmiş yapı geçici süreli işleri ikincil işgücü piyasası içinde konumlandırmaktadır. İkincil piyasalar düşük nitelikli ve güvencesiz işleri ifade ederken, birincil işgücü piyasası iş güvencesinin yüksek, istihdamın daha istikrarlı olduğu piyasa özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda tipik istihdam biçimi olarak sürekli işler birincil işgücü piyasasında ele alınmaktadır. İşgücü piyasasındaki bölümlenmenin işçi nitelikleri ve ücretleri üzerindeki etkisi ise birincil işgücü piyasasındaki işçilerin, ikincil piyasadakilere göre nispeten daha nitelikli ve yüksek ücretlendiriliyor olmasıdır.

Geçici ve sürekli işler arasındaki ücret eşitsizliğine dair analizler farklılaşsa da her iki durumda da geçici süreli işlerin taşıdığı riskler devam etmektedir. Bu iş türündeki zayıflatılmış iş güvencesi ve buna bağlı olarak gelir kaybetme riski, geçici işlerin çalışanların beşeri sermaye gelişimi, kıdem-kariyer fırsatları gibi ileriye dönük kazanımları üzerindeki olumsuz etkileri kalıcılığını korumaktadır. Bu etkiler, geçici süreli çalışanlar aleyhine bir ücret eşitsizliği ile birleştiğinde ise bu gruptaki işgücünün dezavantajlı konumu pekiştirilmiş olacaktır. Buna karşın tipik

istihdam olarak adlandırılan sürekli işlerde işçiler iş kanunlarınınca büyük ölçüde korunmakta, sendikalar aktif rol oynayabilmekte ve tek işverene bağlı olarak tam zamanlı çalışma yaygınlık kazanmaktadır. Bunların yanı sıra eğer geçici süreli işler, çalışanlar için tipik istihdama geçişte bir basamak olma fonksiyonunu yeterince yerine getiremiyorsa, işçiler buldukları iş türünde sıkışıp kalacak ve işgücü piyasasının bölümlenmiş yapısı güçlenecektir.

Geçici süreli işlerle ilgili dikkat çeken bir diğer konu da bu iş türündeki kadın-erkek kompozisyonu, niteliği ve bunun ücret eşitsizliği üzerine etkisidir. Petrongolo (2004)'e göre kadınların geçici süreli işlerde yoğunlaşması kadınların bu iş türüne yönelik tercihleri ya da kadın erkek arasındaki verimlilik farkıyla açıklanamaz. Dolayısıyla bu yoğunlaşma bir derecede işgücü piyasasındaki ayrımcılıkla ilişkilendirilebilir. Diğer bir ifade iş türü, işgücü piyasasındaki ayrımcılığın bir diğer formu ve ücret eşitsizliğinin bir nedeni olarak ortaya çıkabilmektedir. Morris ve Vekker (2001) ise sürekli işlerle kıyaslandığında niteliği ve arzu edilebilirliği tartışmalı olan geçici işlere yönelik arzın, tercih sonucu oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu tercihin önemli bir nedeni sürekli işlerdeki istihdam fırsatlarının yetersizliği iken bazı kişiler, işleriyle ilgili daha fazla planlama esnekliği isteyebilir veya buna ihtiyaç duyabilir, karşılığında da daha düşük ücretleri kabul etmeye istekli olabilir. Bu noktada geçici süreli işlerdeki esneklik özellikle çocuklu kadınlar ve öğrenciler için bu iş türünün tercihinde bir motivasyon yaratmaktadır. Duraisamy ve Duraisamy (2016)'a ise geçici işlerde cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği sürekli işlere göre daha yüksektir. Bu işerde işçiler için asgari ücret, eşit ücretlendirme ilgili yasal düzenlemeler ve sosyal güvenlik yardımları etkin bir şekilde uygulanmadığından kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalar için geniş bir alan tanınmaktadır.

Türkiye işgücü piyasasında geçici süreli işlerin yarattığı sosyo-ekonomik sonuçlar üzerine yapılan çalışmaların sayıca azlığı dikkat çekicidir. Geçici süreli çalışma, daha çok ücret eşitsizliklerinde açıklayıcı bir değişken olarak kendine yer bulmakta ya da bu çalışma biçiminin sosyal güvenlik boyutu tartışılmaktadır. Bununla birlikte elde bulgular geçici süreli işlerin ikincil piyasa yapısına ait özellikler barındırdığı ve bu istihdam biçimi altında belli grupların yoğunlaştığı yönündeki argümanı destekler niteliktedir. Kaya (2010) ve Kılınç (2020)'e göre, Türkiye işgücü piyasasında geçici süreli çalışanlar ücret dağılımı boyunca sürekli çalışanlardan daha düşük ücretlendirilmektedir. Kadın ve erkek ücret dağılımı ayrı ayrı incelendiğinde ise geçici süreli çalışmanın kadınlar arasında yarattığı ücret eşitsizliği, erkek çalışanlara göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Duman (2019)'a göre ise geçici süreli çalışanların sürekli çalışanlarla göre ücret dağılımı boyunca dezavantajlı olmasının nedeni bu çalışanların nispeten daha düşük niteliklere sahip olması ve bu çalışanlara yönelik ücret ayrımcılığıdır. Ücret dağılımının alt bölgelerindeki eşitsizlik geçici süreli çalışanların sürekli çalışanlar karşısında daha düşük niteliklere sahip olmasından kaynaklanırken üst bölgelerdeki eşitsizlik, işgücü piyasası getirisinin geçici işçiler aleyhine şekillenmesinden yani ayrımcılıktan kaynaklanmıştır. Tansel (2001), kayıt ve kayıt dışı istihdam arasındaki ücret farkını

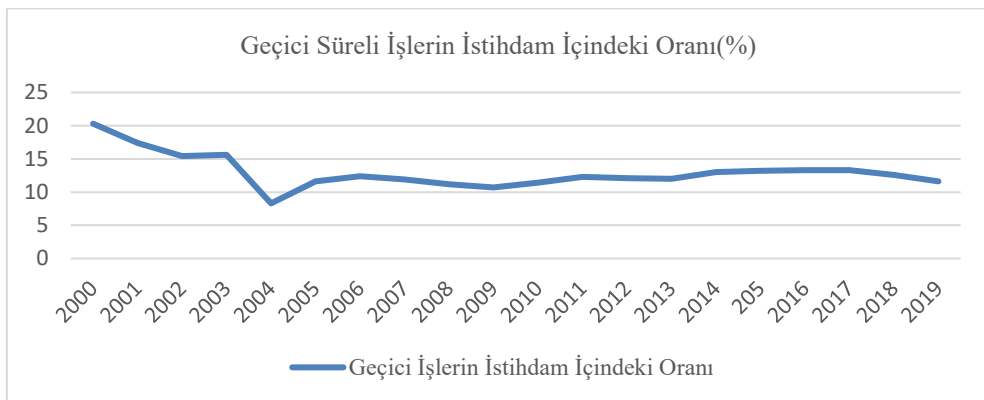
incelediği çalışmasında kayıt dışı istihdamda çalışanların geçici süreli işlerde yoğunlaşma olasılığının daha yüksek olduğunu ve bu çalışanların kayıtlı istihdamda yer alanlara göre daha düşük ücretlendirildiğini belirtmektedir. Karadeniz (2011), Yamakoğlu ve Karaçöp (2019) ise atipik çalışma biçiminin genel özelliği olarak geçici işlerde çalışanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğuna dikkat çekmekte ve Türkiye'deki sosyal güvenlik mevzuatının bu çalışanları dışlayan, sosyal güvenlik sistemi dışına doğru iten bir yapısının olduğunu ileri sürmektedir.

Özetle, Türkiye işgücü piyasasında işin süreklilik ya da geçicilik durumu yalnızca ücret farklılaşmasını değil işçilerin niteliklerini, demografik özelliklerini ve sosyal güvenlik düzenlemelerinden ne kadar yararlanabileceğini belirleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kadınların geçici işlerde yoğunlaşması ve bu çalışma biçimi altındaki mesleki dağılımı, işgücü piyasasında cinsiyete dayalı eşitsizlikleri önemli ölçüde etkileyecektir.

3.TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASINDA GEÇİCİ SÜRELİ ÇALIŞMANIN CİNSİYETE DAYALI GÖRÜNÜMÜ

Geçici süreli işlerde çalışanların istihdam içindeki oranı Türkiye işgücü piyasasında halen düşük olmakla birlikte, işgücü piyasasında esnekleşme yönünde giderek artan eğilimin nasıl bir başlangıç noktasına sahip olacağı konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Bu noktada Türkiye işgücü piyasasında geçici süreli işlerde çalışanların ücretli (maaşlı/yevmiyeli) işgücü istihdamı içindeki oranı ve geçici süreli işlerin ücretli kadın-erkek işgücü istihdamındaki payı sırasıyla Grafik 1 ve Grafik 2 'de sunulmaktadır.

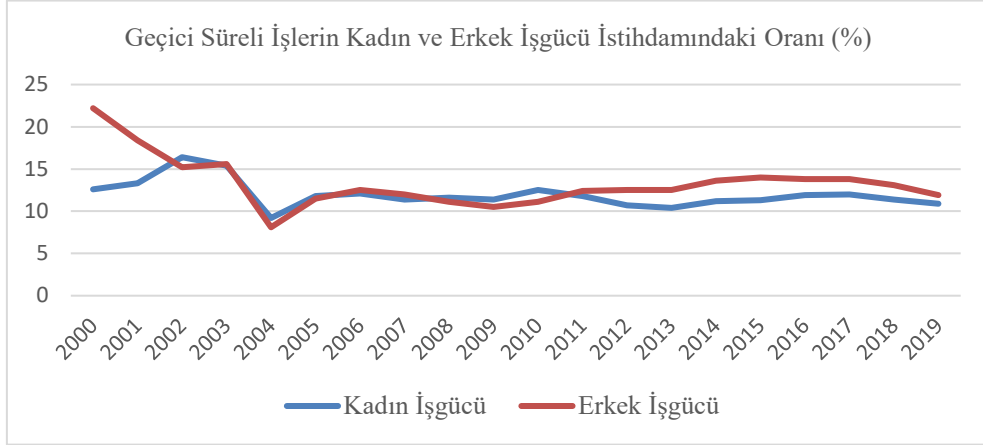
Grafik 1: Geçici Süreli İşlerin İstihdam İçindeki Oranı

Kaynak: OECD (2021).

Geçici süreli işlerin ücretli çalışanların istihdamındaki payı 2004 yılında en düşük oranına ulaşırken, sonraki dönemlerde daha kararlı bir eğilim gözlemlenmektedir. 2019 yılında ise yaklaşık %11,6 olarak gerçekleşmiştir. Geçici süreli işlerdeki bu eğilimin arkasında yatan dinamikleri belirlemek, açıklanan veri seti yapısından dolayı zorlaşmaktadır. TÜİK Hanehalkı İşgücü Piyasası Araştırmasında geçici süreli işler; belirli süreyle sınırlandırılmış geçici işleri, günübirlik ve mevsimlik işleri kapsamaktadır. Bu alt gruplara ait istihdam verilerinin ayrı ayrı sunulmaması geçici süreli çalışanlara dair analizleri sınırlandırmaktadır. Çünkü bu gruplar birbirinden oldukça farklı işgücü nitelikleri sergileyebilmektedir. Örneğin belirli süreyle sınırlandırılmış geçici işler proje çalışanları, staj yapanlar ya da intern çalışanlar gibi nispeten daha eğitilmiş işgücünü barındırırken mevsimlik veya günübirlik işler, ev hizmetlerinde, tarım ya da turizm sektöründe çalışan daha düşük nitelikli ve ücretli işgücünü içermektedir (TÜİK, 2019). Dolayısıyla geçici süreli işlerin istihdam payındaki artış ya da azalışların, hangi cepheden kaynaklandığını ortaya koyabilmek güçleşmektedir. Bu nokta özellikle gelişmekte olan ülkeler için tarımsal istihdam oranı bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Geçici süreli işlerin tarım sektöründeki istihdam yapısına daha uygun olması nedeniyle tarımsal istihdamdaki değişimlerin geçici süreli işlere ait istihdam hacmini de etkileyeceği vurgulanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki iktisadi dönüşüm sürecinin bir parçası olarak Türkiye’de de tarımsal istihdamın payı azalma eğilimi göstermektedir. Türkiye’de 2000-2005 dönemde tarımsal istihdamdan kopanların oranı %16 civarındadır ve 1276 bin kişi tarımsal istihdamdan çıkmıştır (Erhalim, 2011: 27). Tarımsal istihdamdaki bu çözülme sonraki dönemlerde de devam etmiştir. 2005-2008 döneminde %3,1 oranında gerileyen tarımsal istihdam, 2009 ve 2011 yıllarında, 2009 küresel ekonomik kriz nedeniyle bir parça toparlanmış olsa da krizin etkisi ortadan kalkmaya başladığında azalma eğilimine tekrar geri dönmüştür (Görmüş, 2019: 568). Tarımsal istihdam oranındaki düşüş, geçici süreli işlerin istihdam içindeki payını azaltmanın yanı sıra bu sektörden kopan düşük nitelikli işçileri diğer sektörler için hazır işgücü arzı haline getirmektedir. Bu arz, işgücü piyasasında esnekleşme yönündeki eğilimle birleştiğinde geçici süreli işlerin istihdam içindeki payını artırıcı yönde etki yaratacaktır. Özellikle hizmet sektörünün hızlı ve daha çeşitli istihdam yaratabilme kapasitesi, tarımsal istihdamdan kopan işçileri bu sektördeki geçici süreli işlere doğru çekebilecektir. Grafik 1’de ele alınan dönemde hizmet sektöründeki istihdam artış eğilimi göstermiştir ve bu durum dikkate alındığında hizmet sektöründeki eğilimin geçici süreli işlerin istihdam payı üzerinde toparlayıcı yönde bir etki yarattığını söylemek mümkün görünmektedir.

Grafik 2: Geçici Süreli İşlerin Kadın ve Erkek İşgücü İstihdamındaki Oranı

Kaynak: OECD (2021).

Geçici süreli çalışmanın kadın ve erkek istihdamı içindeki oranına bakıldığında, Grafik 1'deki kararlı eğilim burada da devam etmekle birlikte, geçici işlerin erkek işgücü istihdamındaki oranı, kadınlara göre daha yüksek gerçekleşmiştir. 2019 yılı için bu oranlar kadın ve erkek için sırasıyla, %10,9 ve %11,9'dur. Ancak burada dikkat çeken nokta, geçici süreli işlerin kadın ve erkek istihdamı içindeki payının genel olarak birbirine yakın değerler almasıdır. Türkiye işgücü piyasasında kadınların işgücüne katılımı ve istihdam oranı erkeklerin oldukça gerisinde olmasına rağmen, geçici süreli işlerin kadın-erkek istihdamındaki payı birbirine yakın seyretmektedir. TÜİK verilerine göre 2019 yılında erkeklerin istihdam oranı yaklaşık % 63,1 iken kadınlarda bu oran %28,7'dir. İstihdam oranlarında cinsiyete dayalı bu eşitsizliğe karşın geçici süreli işlerin kadın istihdamındaki payı, kadınların bu alanda çalışmaya doğru itildiğini göstermektedir. Bu itilme arz ve talep cephesi açısından sorgulanabilecektir. Arz cephesinden bakıldığında kadınların daha esnek çalışma süresi için geçici süreli işleri tercih ettiği ileri sürülebilir.

Geçici süreli işlerde iş için belirlenen süre sona erdiğinde iş ilişkisi hem işveren hem de çalışan için hiçbir maliyete katlanılmaksızın sona ermektedir. Bu durum, kadınların ev içi sorumluluklar ya da çocuk bakımı gibi nedenlerle çalışmaya ara vermesini kolaylaştırmaktadır. Ancak 2019 Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerine göre geçici süreli işlerde ücretli (maaşlı/yevmiyeli) olarak çalışan kadınların %74'ü sürekli bir iş bulamadığı için geçici süreli işlerde çalışmaktadır. Geçici süreli işlerde çalışmayı tercih ettiğini söyleyenlerin oranı ise yaklaşık %10,3'te kalmıştır. Erkek çalışanlar için ise bu oranlar sırasıyla yaklaşık olarak %83 ve %8 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun ortaya koyduğu tablo geçici süreli işlerde çalışmanın kadın ve erkek çalışanlar için arz yönlü bir sonuç olmaktan öte işgücü talep cephesiyle ilişkili olduğudur. Geçici süreli işlerde talep cephesinin incelenebilmesi için ise bu iş türünün hangi nitelikteki meslek grupları içinde daha

yaygın olduğunun ortaya konması gerekmektedir. Hanehalkı İşgücü Piyasası Araştırması verilerine göre geçici süreli işlerde ücretli (maaşlı/yevmiyeli) olarak çalışanların yaklaşık %36'sı nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır. Bunu sırasıyla sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar ile hizmet ve satış elemanları takip etmektedir. Geçici süreli çalışmanın en az temsil edildiği meslek grubu ise yönetici olarak çalışanlardır. Özetle, geçici süreli işler nispeten daha düşük nitelikli ve buna bağlı olarak daha düşük ücret getirisinin beklendiği meslek gruplarında yaygınlaşmıştır. Kadınların bu iş türü içindeki artan payı talep cephesinden değerlendirildiğinde kadınların düşük nitelikli iş gücü olarak görüldüğü ya da düşük nitelikteki işlerde çalışmaya daha kolay razı edilebildiği sonucunu doğurmaktadır. Bu sonucu destekleyen bir diğer bulguda geçici süreli çalışmada kadın ve erkeğin, farklı meslek gruplarında yoğunlaşması yani mesleklerin cinsiyetlendirilmesidir.

İstihdam biçimindeki süreklilik gibi mesleklerin cinsiyetlendirilmesi yani kadın ve erkeğin farklı mesleklerde yoğunlaşması da ayrımcılığın bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Geçici süreli çalışan kadın ve erkek işgücünün farklı meslek grupları arasındaki dağılımına ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Geçici Süreli Çalışan Kadın ve Erkek İşgücünün Mesleklere Göre Dağılımı

Meslek Grupları	Kadın İşgücü	Erkek İşgücü
Yöneticiler	%0,28	%5,52
Profesyonel meslek grupları mensupları	%12,2	%2,10
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek grupları	%4,24	%2,33
Büro hizmetleri	%7,13	%3,22
Hizmet ve satış elemanları	%22,2	%14,37
Nitelikli tarım, orman ve su ürünlerinde çalışanlar	%2,27	%4,16

Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	%5,80	%29,98
Tesis ve makine operatörleri	%1,96	%8,64
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	%43,8	%32,78

Kaynak:TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması (2019)

Tablo 1'e göre geçici işlerde çalışan kadın ve erkek işgücünün meslek gruplarındaki yoğunluğu birbirinden farklılaşmaktadır. Kadınlar yoğun olarak nitelik gerektirmeyen işlerde yer alırken, erkeklerin bu alandaki yoğunluğu kadınların gerisinde kalmaktadır. Bu bulgular, geçici süreli çalışan kadın ve erkeğin eğitim düzeylerine göre dağılımıyla birlikte değerlendirildiğinde, cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın izleri daha netleşmektedir. Geçici işlerde çalışan kadın ve erkek işgücünün eğitim düzeyleri arasındaki dağılımının yaklaşık değerleri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Geçici Süreli Çalışan Kadın ve Erkek İşgücünün Eğitim Düzeyleri Arasındaki Dağılımı

Eğitim Düzeyleri	Kadın İşgücü	Erkek İşgücü
İlkokul ve Altı	%41	%42
İlköğretim	%25	%34
Lise	%17	%17
Yüksek Okul/Fakülte	%16	%6
Lisans Üstü	%1	%0,3

Kaynak:TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması (2019)

Tablo 2'e göre geçici işlerde çalışan kadın ve erkek işgücünün önemli bir bölümü ilk okul ve altı eğitim düzeyinde yer almaktadır. Bu durum, geçici işlerin ikincil piyasa özelliğini doğrular nitelikte görünmektedir. Diğer taraftan Tablo 2, bir bütün olarak değerlendirildiğinde geçici işlerde çalışan kadınların erkek işçilere göre daha eğitilmiş olduğu görülmektedir. Ancak buna rağmen Tablo 1'de görüldüğü üzere kadın çalışanlar nitelik gerektirmeyen işlerde daha yoğun istihdam edilmiştir. Bununla birlikte Hanehalkı İşgücü Piyasası Araştırması'na göre atipik çalışma şekli olarak geçici işlerde çalışan kadınların yaklaşık %50,3'ü sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır. Erkek çalışanlarda ise bu oran %57,7'e çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile geçici süreli işlerde çalışan kadın ve erkek işgücünün çok büyük bölümü hem atipik istihdam biçiminin hem de kayıtsız çalışmanın yarattığı risklerle karşı karşıya kalmaktadır.

SONUÇ

Türkiye işgücü piyasasında geçici süreli işlerin istihdam içindeki payı halen düşük oranlarda olmakla birlikte bu iş türü altındaki istihdamın genel ve cinsiyete dayalı nitelikleri dikkat çekmektedir. Geçici süreli işlerde istihdam edilenlerin çok büyük bir bölümü, sürekli niteliğe sahip bir iş bulamadığından geçici süreli işlerde çalışmaktadır. Dolayısıyla geçici süreli işlerde çalışmak, işgücünün çalışma süresi konusundaki esneklik talebinden ziyade işverenlerin yarattığı piyasa bölümlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölümlenmede sürekli işler karşısında geçici işlerde çalışanlar, daha düşük nitelikli ve dolayısıyla daha düşük ücretli işlerde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra geçici işlerde çalışanların yarısından fazlası sosyal güvenlik kurumuna kayıt olmadan çalışmaktadır. Böylece geçici işlerde çalışanlar düşük ücretler, zayıflatılmış iş güvencesi ve buna bağlı olarak artan gelir kaybı riski, kariyer fırsatlarından ve sosyal güvenlik haklarından yararlanamama durumu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Genel olarak ikincil işgücü piyasası özellikleri gösteren geçici süreli çalışmanın bir diğer özelliği de geçici süreli işlerin kadın istihdamı içindeki payıdır. Türkiye işgücü piyasasında kadınların istihdam oranı erkeklerin oldukça gerisinde olmasına karşın geçici süreli işlerin kadın ve erkek istihdamındaki payı birbirine yakın değerler almaktadır. Kadın istihdamındaki bu durumun işgücü arz ve talep cephesinin bir sonucu olduğu ileri sürülebilir ancak kadınların çok büyük bir bölümünün sürekli işlerde istihdam fırsatı bulamadığı için bu iş türünde yoğunlaşması, geçici süreli çalışmayı arz cephesinin bir tercihi olmaktan çıkarmaktadır. Dolayısıyla geçici süreli işlerin kadın istihdamı içindeki payı daha çok işgücü talep cephesi tarafından şekillendirilmektedir. Türkiye işgücü piyasasında geçici süreli çalışma, nispeten daha düşük nitelikli ve ücretli meslek gruplarında yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda kadınların bu çalışma türüne doğru çekilmesi onların düşük nitelikli iş gücü olarak değerlendirildiğini ya da daha doğrudan bir ayrımcılığa maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Geçici süreli işlerde kadın ve erkeğin farklı mesleklerde yoğunlaşması bu durumu destekler niteliktedir. Kadınlar genel olarak erkeklerden daha eğitilmiş olmalarına rağmen daha düşük nitelikteki ve toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu meslek gruplarında

yoğunlaşmıştır. Diğer bir ifade ile geçici süreli işlerin işgücü piyasasında yarattığı bölümlenme kadınlar aleyhine daha da derinleştirilmiştir.

Kadınlar için geçici süreli işlerde çalışmanın bir tercihten öte işgücü talep cephesinden kaynaklanması ve kadınların bu istihdam altındaki mesleki dağılımı cinsiyete dayalı ayrımcılığın izlerini taşımaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile beslenen cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınların işgücü piyasasında ikincil ve eklenti işgücü olarak görülmesine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde kadın emeğinin ev içi emekle özdeşleştirilmesi, toplumsal cinsiyet algısının kadına biçtiği özellikler, kadınları rekabetçi- rasyonel işgücü piyasasında geçici aktörler olarak konumlandırmaktadır. Diğer taraftan eğer kadınlar özel alandan çıkıp işgücü piyasasına dahil olacaksa, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ve özelliklerine uygun meslekler seçmesi beklenecektir. Toplumsal cinsiyet kabulleri, beklentileri cinsiyete dayalı ayrımcılıkla somutlaştırıldığında kadınların istihdam oranı düşmekte ve kadınlar atipik istihdama doğru itilmektedir. Bu istihdam türü altında ayrımcılığın bir diğer boyutu olarak mesleklerin cinsiyetlendirilmesi ise kadınların dezavantajlı durumunu pekiştirmektedir. Böylece işgücü piyasasında esnekleşmenin önemli bir parçası olarak ortaya çıkan atipik çalışma, cinsiyete dayalı ayrımcılığın kanallarından biri haline gelmekte ve işgücü piyasasında cinsiyete dayalı eşitsizlikleri güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Albanese, A. And Gallo, G. (2020), Buy flexible, pay more: The role of temporary contracts on wage inequality, *Labour Economics*,(64).
- Booth, A.L, Francesconi, M, and Frank, J (2002),Temporary JobsStepping Stones Or Dead Ends, *The Economic Journal*. 112 (80), F189–F213,
- Bosio, G.(2009). Temporary employment and wage gap with permanent jobs: evidence from quantile regression, *MPRA Paper No. 16055*.
- Cochranell, B.,Pacheco,G.and Li,C.(2017), Temporary-Permanent Wage Gap: Does Type of Work and Location in Distribution Matter?, *Australian Journal Of Labour Economics*.20(2), 125-147.
- Comi,S.and Grasseni,M.(2012). Are Temporary Workers Discriminated Against? Evidence From Europe. *The Manchester School*, 80(1),28-50.
- Das, P.(2019). Wage Penalty in Temporary Employment in India Evidence from Quantile Regression, *Economic & Political Weekly* (40),551-59.
- Delsen, L. (1995). *Atypical Employment an International Perspective Causes, Consequences and Policy*. WoltersgroepGroningen bv, The Netherlands

- Duman, A.(2019), Wage Penalty for Temporary Workers in Turkey: Evidence From Quantile Regressions, *The Developing Economies*, 57(4), 283-310.
- Duraisamy,M. And Duraisamy, P(2016), Gender wage gap across the wage distribution in different segments of the Indian labour market, 1983–2012: exploring the glass ceiling or sticky floor phenomenon, *Applied Economics*, 48(43), 4098-4111.
- Erhalim, S.(2011). Türkiye’de Tarım Sektöründe İstihdamın Azalması Ve İşgücü Piyasasına Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Giesecke, J.(2009). Socio-economic Risks of Atypical Employment Relationships: Evidence from the German Labour Market, *European Sociological Review*, 25(6),629-646.
- Görmüş, A. (2019). Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Cinsiyete Dayalı Yapısı ve Sosyal Politika Önerileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(3), 563-578.
- Güzel, A. ve Heper , H. (2017). Sürekli İstihdamdan Geçici Atipik İstihdama!.: Mesleki Amaçlı Geçici İş İlişkisi, *Çalışma ve Toplum*, 2017(1),11-58.
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik, *Çalışma ve Toplum*.2011(2) 83-127.
- Kaya, E.(2010). Quantile Regression and the Gender Wage Gap: Is there a Glass Ceiling in the Turkish Labor Market? <https://ssrn.com/abstract=2320411> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2320411>
- Kılınç, N.(2020), İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Gelir Dağılımı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Morris,M.D.S and Vekker,A.(2001), An Alternative Look at Temporary Workers, Their Choices, andthe Growth in Temporary Employment, *Journal Of Labor Research*,21(2),373-390.
- Nienhueser, W. (2005). Flexible Work = Atypical Work = Precarious Work? Introduction to the Special Issue ,*Management Revue*, 16(3),299-303.
- Nollen, S. D.(1996), Negative Aspects of Temporary Employment, *Journal Of Labor Research*, 17(4),567-582.
- OECD (2021), Temporary employment (indicator), <https://doi.org/10.1787/75589b8a-en> (accessed on 21 February 2021).
- Labour Force Statistics, <https://stats.oecd.org/#> (accessed on 06 June 2021)
- Oliver,X. and Sard,M. (2019), The wage gap in Spain for temporary workers: the effects of the Great Recession, *International Journal of Manpower*, 40(7), 1319-1346.

Petrongolo, B.(2004),Gender Segregation In Employment Contracts,Journal of the European Economic Association, 2 (3), 331–345

Tansel, A.(1999), Formal Versus Informal Sector Choice of Wage Earners and Their Wages in Turkey, Economic Research Forum Working Paper No. 9927

TÜİK (2019) Hanehalkı İşgücü Piyasası Araştırması.

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

Makalenin
Gönderim Tarihi:
30/05/2021

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Makalenin
Kabul Tarihi:
04/10/2021

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

**FINANSAL OKURYAZARLIK VE PARA YÖNETİMİNE İLİŞKİN
TUTUM VE DAVRANIŞLARIN BELİRLENMESİ**

**IDENTIFICATION OF ATTITUDE AND BEHAVIORS RELATED ON
FINANCIAL LITERACY AND MONEY MANAGEMENT**

Turan ŞİMŞEK^a

^a Millî Eğitim Bakanlığı Kayseri Sema Yazar Anadolu Lisesi,
E-Mail: turansimsek75@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2323-9922

Mustafa HİTHİT^b

^b Millî Eğitim Bakanlığı Kayseri Osman Ulubaş Fen Lisesi,
E-Mail: mustafahithit47@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4212-2853

Nurgül ŞİMŞEK^c

^c Millî Eğitim Bakanlığı, E-Mail: demiraysimsek@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-3931-7473

ÖZET

Finansal okuryazarlığı açıklarken paradan ve paranın etkin yönetiminden bahsedilmektedir. Paraya karşı daha sağlıklı tutum sergileyebilmek için, paranın tarafsız bir araçtan daha fazlası ya da eksikliği olduğunu anlamak gerekmektedir. İnsanların faturalarını nasıl ödeyeceği, paralarını nasıl idare edeceği, paralarını kullanmak için nasıl bütçe ve plan yaptığıyla ilgili her konu para yönetimi olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada lise öğrencilerinin para yönetimine ilişkin tutum ve davranışları ile finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Verilerin toplanmasında ilgili yazından yararlanılarak geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, ve Güvenç (2016) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Betimsel ve ilişkisel bir çalışma olan araştırmanın örneklemi 171 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda: öğrencilerin para yönetimi davranış algıları ile para yönetimi öz yeterlik algılarının yüksek düzeyde, finansal okuryazarlık bilgi düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Para Yönetimi, Finansal Farkındalık, Finansal Tutum.

ABSTRACT

While explaining financial literacy, money and its efficient use is being mentioned. To Show a more reasonable attitude towards money, it is required to understand if Money is more or less than an impartial too. Anything about how people will pay their bills, how they will manage their money, how they will make plan and budget to use their money is all called money management. In this study, it was aimed to determine the attitudes and behaviors of high school students regarding money management and financial literacy levels. The “Personal Information Form” developed using the relevant literature in collecting the data and the Financial Literacy and Money Management Perception Scale, which was validated and validated by Güvenç (2016), were used. The sample of the research, which is a descriptive and relational study, consists of 171 students. As a result of the study, it was determined that students' perceptions of money management behavior and perceptions of money management self-efficacy were at a high level, and their financial literacy knowledge levels were at a medium level.

Keywords: Financial Literacy, Money Management, Financial Awareness, Financial Attitude.

1.Giriş

Bireyler, gerek günlük yaşamda gerekse uzun dönemli planlarda ev bütçesi hazırlamaktan, emeklilik planlarına, çocukların eğitim masraflarından yatırım yapmaya kadar finansal kararlar almak durumundadır. Bu finansal kararların alınabilmesi, finansal bilgiye erişme ve bilgi sahibi olma ile bağlantılıdır. Mevcut durumda finansal piyasalarda yer alan finansal araçların ve ürünlerin çokluğu ve karmaşıklığı da finansal karar alma süreçlerini etkilemektedir (Bayram, 2014: 106). Finansal okuryazar olan bireyler, finansal ürünler hakkındaki gerekli bilgiye ulaşma yollarını bilen, doğru bilgi sahibi olan ve bu bilgi dağarcığı ile aldığı finansal kararlardan tasarruf ve tüketim dengesini sağlayarak fayda elde edenlerdir. Finansal okuryazar olan bireylerden sergilenmesi beklenen finansal davranışların rasyonellik düzeyi, teknoloji, tüketimi özendiren pazarlama anlayışı, iletişim hızındaki artış, ekonomik olaylarda yaşanan hızlı değişimler ve bunun yarattığı belirsizlikler ile ekonomik olayları takip etme zorluğu gibi bireyin dışındaki bazı faktörlere de bağlıdır (Danışman vd., 2016: 2). İnsanların modern toplumda, kullanılabilir finansal ürün ve/veya hizmetlerin artan çeşitliliği ve karmaşıklığı ile baş edebilmek ve hayatta kalabilmek için finansal okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri bir gereklilik haline gelmiştir. Finansal okuryazarlık becerilerine sahip olmak, hem finansal problemleri çözmek hem de bunları daha önceden öngörüp kaçınabilmek için önemlidir. Aynı zamanda bireylerin günümüzde refah içinde, mutlu ve sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri de finansal okuryazarlıktan geçmektedir. Bireyler hayatlarının her anında çeşitli kararlar almaktadırlar. Finansal kararlar ise bireyin geleceğini şekillendiren önemli kararlardandır. Para ile ilgilenen herkes küçük ya da büyük olsun finansal bir karar almak zorundadır (Öztürk ve Demir, 2015: 116). Finansal konularda yetkin olan kişi finansal

sorunları tanımlar ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için etkin ve verimli çözümler geliştirebilir. Finansal bilgi düzeyinin düşük olması bireyleri finansal kararlar alırken zora düşürmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalar, Türkiye'deki finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olduğunu; birçok kişinin yatırımlarını koruyacak ve geleceğe ilişkin plan yapacak finansal farkındalığa sahip olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, ekonomik krizlerdeki hane balonunu yaratmada, finansal okuryazar olunmama durumunun da bir faktör olarak değerlendirilebileceği savını ortaya koymaktadır. Gelecek dönemlerde yaşanabilecek finansal problemler temel olarak finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu problem de devletlerin göz ardı edemeyeceği ve muhakkak üzerinde durması gereken bir konudur. Çünkü finansal okuryazarlığın düşük kalmasının yarattığı problem bireysel olarak kalmayıp makro düzeyde bir sorun yaşanmasına neden olacaktır. Finansal krizlerden yüksek eğitilmiş üst düzey yöneticiler ne de firmalar yatırım kararı alırken riskli yatırımdan tam anlamıyla kaçınmayabilirler. Bundan dolayı finansal okuryazarlık seviyesinin geliştirilmesi finansal piyasaları olumlu yönde etkilerken firmaların yönetimine de katkıda bulunur (Dağdelen, 2017: 23).

2. FİNANSAL OKURYAZARLIK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN TANIMI

Finansal okuryazarlık kısıtlı finansal kaynaklar karşısında en yüksek faydayı elde etmek isteyen bireyin taşıması gereken bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik finans piyasalarının gelişimiyle ve ekonomik karar vericilerin çeşitlilik göstermesiyle daha da önemli bir kavram haline gelmektedir. Bireysel birikimlerin hangi finansal ürünlerde değerlendirileceği, yatırım alternatifleri arasında seçim yapılması ve harcama kararları için gerekli finansmanın nasıl sağlanması gibi işlemler kişisel finansal okuryazarlığın gelişimine bağlıdır (Coşkun, 2016: 2248). Finansal okuryazarlık, bireylerin paranın kullanımı ve yönetimi konusunda elde ettiği tasarrufların ve alacağı yatırım kararlarının doğru finansal araçların tercih edilmesini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve yeterlilik temelli yaklaşım sergileyerek bireylerin finansal refahını artırma çabasıdır. Bunun yanında finansal okuryazarlık, paranın şimdiki ve gelecekteki kullanımı ve yönetimi konusunda etkili kararlar alma yeteneğidir. Bir kişinin finansal okuryazar olarak nitelenebilmesi için bir banka hesabında gelir gider dengesini sağlaması, bütçe hazırlaması, gelecek için tasarruf etmesi, borçtan kaçınmak ya da borcu yönetmek için stratejiler öğrenmesi gerekir. Finansal okuryazarlık kavramı toplumun her kesiminden bireyi etkileyen bir kavramdır. Altıntaş (2009) Bayram (2014) Kaya (2015) Setyawati ve Suroso'nun da (2017) gösterdiği gibi düşük düzey finansal okuryazarlık yalnızca gelişmemiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de çok büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu nedenle elindeki sınırlı finansal kaynaklar ile maksimum fayda temin etmek isteyen her bireyin belirli düzeyde finansal anlamda okuryazar olması gereklidir (Danışman vd. 2016: 3).

2.2.FİNANSAL EĞİTİM

Finansal eğitim, ekonomilere olan etkileri sonucunda tüm dünyada hızla önem kazanmıştır. Bu farkındalık uluslararası ve ulusal çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Dünyada finansal eğitim ile ilgili çalışmaların, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre oluşturulması gerekliliği de farklı eğitim stratejilerini ortaya çıkarmıştır. Finansal eğitimin olası etkilerinin değerlendirildiği araştırmalara bakıldığında finansal eğitimin bireyin ve toplumun genel tasarruf düzeyini artırdığı, finansal bilgi birikimi ile finansal davranışlar ve tercihler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Yine finansal eğitim seminerlerinde bireylerin emekliliğe dönük planlarında ve düşüncelerinde ciddi değişimlerin gözlemlendiği yapılan eğitim seminerlerinin bireylerin bilgi birikimi ve donanımlarını dikkat çekici ölçüde artırdığı gözlenmiştir. Finansal eğitim programları bireylerin finansal sistemden nasıl yararlanması gerektiği konusunda yol gösterici olarak, en azından bankacılık sistemi dışında olan bireylerin sisteme katılabilmesini sağlar. Finansal eğitim programları sayesinde, tüketiciler ihtiyaçlarına uygun finansal araç ve uygulamalardan yararlanabilir. Bireylerin bilgilenmiş olarak finansal piyasalara katılması ve olanaklardan yararlanması, finansal sistemin iyi işlemesi yanında bireylerin de finansal riskleri görerek doğru ve zamanında kararlar verebilmesini sağlar. Finansal okuryazarlık, finansal piyasaların etkinliği için gerekli bir durumdur. Buna bağlı olarak bireyler kendileri için uygun olmayan kredi alımı, hisse senedi alım satımı gibi finansal kararlarında zor duruma düşebilir. Bu durum bireylerin sosyal ve ekonomik bütünleşmesi konusunda sorunlar doğurabilir. Gerek bireyler olarak gerekse haneler olarak finansal kararların ve para yönetiminin bilgi odaklı olması, hem bireylerin hem de finansal kurumların gelişimi için önem taşımaktadır. Bu nedenle toplumda finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi, finansal eğitim programlarının yaygınlaşması hem piyasa hem de bireyler için bir zorunluluktur (Bayram, 2014: 107).

2.3.FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ

Finansal piyasalardaki ürün ve hizmet çeşitliliğinin günden güne hızlı bir şekilde artış göstermesi bireylere finansal karar vermeleri için farklı alternatifler sunmakla birlikte, birçok riske katlanmaları gerektiğini de göstermektedir. Finansal okuryazar bir birey, finansal sorunlarını konuşabilir, tartışabilir, yorumlayabilir ve parayla olan ilişkisini anlayabilir. Bireysel finansın mikro ve makro düzeyde geliştirilmesi ve finansal istikrarın sağlanması bireylerin alacağı finansal kararlara bağlıdır. Finansal karar verme yeteneği ve finansal davranışlar finansal okuryazarlığın varlığını gösteren belirleyicilerdir. Bireylerin hem kendi kontrolü altında olan hem de kontrolü dışında gelişen durumları içeren finansal konular hakkında bilgi sahibi olması ve bu konuları anlaması bireyin finansal becerilerinin ne oranda olduğuna bağlıdır. Bundan yola çıkarak finansal beceri sahibi olmak ancak finansal alanda bilgi donanımına sahip olmak ve bu bilgiyi kullanmakla mümkün olmaktadır. Finansal konularda yeterli bilgi düzeyine sahip bireyler, finansal sorunların ne olduğunu kavrayabilir ve bu sorunların üstesinden nasıl geleceği, etkin ve verimli çözümlerin ne olabileceği konusunda çözümler

geliştirebilirler (Dağdelen, 2017: 12). Küresel boyutlarda yaşanan finansal krizler, doğal kaynakların kıtlığı ve sermaye piyasalarının bireyler için karmaşık olması gibi nedenler finansal farkındalığın önemini artırmaktadır. Her geçen gün gelişen teknoloji ve hızla yayılan küreselleşme, bireylerin yatırım, tüketim, tasarruf vb. konularda davranış değişikliklerine yol açmıştır. Bu sebeple tasarruf, yatırım vb. konuları klasik anlamda değerlendirmek anlamını kaybetmiştir. Özellikle tüketim alanında sergilenen davranışlardaki değişimler ve buna bağlı olarak alınan finansal kararlar ciddiye arz etmektedir. Çünkü finansal ürünler ve para, çağımızın bütünleşik bir parçası haline gelmiştir. Bu sebeple bireylerin bu araçları en verimli şekilde kullanması hem kendisi, hem ülkesi hem de ülkesinin ekonomisi için doğrudan önem arz etmektedir.

2.4.FİNANSAL OKURYAZARLIK VE PARA YÖNETİMİ İLİŞKİSİ

Finansal okuryazarlığı açıklarken paradan ve paranın etkin yönetiminden bahsedilmektedir. Paraya karşı daha sağlıklı tutum sergileyebilmek için, paranın tarafsız bir araçtan daha fazlası ya da eksigi olduğunu anlamak gerekmektedir. İnsanların faturalarını nasıl ödeyeceği, paralarını nasıl idare edeceği, paralarını kullanmak için nasıl bütçe ve plan yaptığıyla ilgili her konu para yönetimi olarak adlandırılmaktadır. Finansal okuryazar olarak nitelendirilecek bireylerin paralarını etkili bir biçimde yönetmesi beklenir. Bu açıdan para yönetimi içeriklerinden finansal planlama ve bütçeleme önemli bir yere sahiptir. Çoğu insan için en önemli finansal hedefler, bir ev satın alma, çocukların eğitimleri için tasarruf yapma ve emeklilik planlarından oluşur. Hedefler; altı ay içinde kredi kartı borçlarını ödemek gibi kısa dönemli, iki yıl içinde satın alınacak evin peşinatını karşılamak için tasarruf gibi orta vadeli ya da on beş yıl içinde çocukları üniversiteye göndermek gibi uzun vadeli olabilmektedir. Finansal planlama, kişinin finansal olarak şuanda nerede olduğu ve potansiyel olarak yaşam hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için nereye gidilmesi gerektiğini gösteren bir yol haritasıdır (Dağdelen, 2017: 14). Etkili finansal planlamanın ilk ve belki de en önemli adımı bir bütçe oluşturmak ve onu uygulamaktır. Bütçe, belirli dönemler için düzenlenen gelir ve giderlerin düzenlendiği ayrıntılı bir tablodur. Sahip olunan parayı en etkili şekilde değerlendirebilmek için bireylerin bir bütçe yapması ve ona bağlı olarak yaşaması gerekmektedir. Bütçe, bireyin para yönetiminde ne kadar başarılı olduğunu, belirlediği hedeflere ulaşma konusunda yeterli olup olmadığını gösterir. Finansal kayıtların tutulması ne zaman ne yapıldığını ve harcamaların hangi kalemlere dağıtıldığını görmek açısından önemli bir araç olabilir. Paradan ve paranın etkin yönetiminden bahsetmek finansal okuryazarlığı açıklarken kullanılan yöntemlerden biridir. Paraya karşı tutumumuzun daha sağlıklı olması olabilmemesi için paranın tarafsız bir araçtan daha fazlası olduğunu anlamak gerekmektedir. Bu da bireylerin finansal bilgi seviyelerinin artırılması ile mümkündür (Öztürk ve Demir, 2015: 119). Özetle, finansal okuryazarlık bireylerin refah seviyesini yükseltmeyi ve içinde yaşadığımız dünyayı anlamayı sağlayan önemli bir konudur. Bireyler finansal okuryazarlık sayesinde daha akılcı ve katılımcı olabilmekte ve ekonomik

politikaların detaylarını daha iyi kavrayabilmektedir. Finansal okuryazarlık birey açısından önemli olduğu kadar toplum açısından da oldukça önemlidir. Finansal piyasalardaki karmaşıklık, finansal ürünlerin gittikçe artan sayısı bireylerin finansal piyasalardan uzak durmasına ve finansal sisteme olan güvenlerinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Finansal güvenliği azalan bireyler gelecek kaygısı çekecek ve rasyonel davranışlar sergileyemeyeceklerdir. Bu nedenle tüm bireyler için finansal okuryazarlık finansal sistemi anlamada ve yorumlamada hayati denilebilecek bir önem arz eder. Bireyler finansal güvenliklerini ve finansal refahlarını sağlayabilmek için temel anlamda da olsa finansal okuryazarlık seviyelerini yükseltmelidirler. Zira finansal okuryazarlık düzeyleri düşük olan bireylerin borç problemi ile karşılaşacağı, servet sahibi olma ve onu yönetme konusunda yetersiz kalacağı, finansal kriz dönemlerinde borç alma ve gelirlerini harcama ve emeklilik planlaması konusunda problem yaşayacağı birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (Dağdelen, 2017: 14). Finansal okuryazarlık kavramı ve bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmek amacıyla ulusal ve uluslararası literatürde üniversite öğrencileri (Bayram (2010), Er vd (2017), Tüfekçi vd (2017), Danışman vd (2016), Ramavhea vd. (2017), Isomidinova vd (2017), Tuna vd (2016), Barış (2016), Coşkun (2016), Ergün vd (2014), Bağcı vd (2019), Apan vd (2017), Özer (2019), Payziner (2017), Demirkol vd (2017), Alkaya ve Yağlı (2015), başta olmak üzere, akademisyenler (Öztürk vd (2015), Setyawati vd (2017), Onur vd (2014), işletme yöneticileri (Dağdelen (2017), Kaya (2015), hane halkı (ADVAK (2016), Naidu (2017) gibi farklı örneklem kümeleri üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Coşkun, 2016: 2249). Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalardan ilki Güvenç (2016 - 2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemede kullanılabilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Geliştirme çalışmaları toplam 729 lise öğrencisi katılmıştır. Çalışma sonunda Para Yönetim Öz Yeterlik Algısı Ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı .85, Para Yönetim Davranış Algısı Ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı .81 olarak hesaplanmış, doğrulayıcı faktör analizi sonucunda her iki ölçek içinde 10 madde ve ikişer alt boyutlu modelin uygun olduğu belirlenmiştir. 33 maddelik Finansal Bilgi Testinin KR-20 güvenilirlik katsayısı ise .83 olarak hesaplanmıştır. Lise öğrencileri için finansal okuryazarlık başlıklı ikinci çalışma; Yıldız ve Çankaya (2019) tarafından yapılmıştır. Araştırma, lise öğrencilerinin sahip oldukları finansal durum, finansal plan ve finansal bilgi seviyeleri gibi faktörler ile finansal okuryazarlık seviyeleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi hedeflemiştir. Araştırmanın örneklemini, İstanbul'da yer alan 18 lisede eğitim gören 1292 lise öğrenci oluşturmuştur. Bu çalışmada öğrencilerin cinsiyetlerinin finansal planlama davranışları açısından belirgin bir etkiye sahip olmadığı, ailenin sahip olduğu gelir seviyesi ve eğitim düzeyinin ise pozitif bir etki sağladığı ayrıca öğrencilerin akademik başarılarının da benzer bir şekilde pozitif bir ilişki sergilediği tespit edilmiştir. Son olarak Er ve Taylan (2017) tarafından gerçekleştirilmiş; Trabzon Ortahisar ilçesinde yer alan liselerde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini, finansal

erişim, bilgi, tutum ve davranışlarından hareketle belirlemeyi hedefleyen çalışmada da öğrencilerin finansal gelişmelere olan ilgilerinin düşük olduğu ve temel finansal terimler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir.

Finansal okuryazarlık ve para yönetimine ilişkin tutum ve davranışların belirlenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada, lise öğrencilerinin para yönetimi davranışları ile finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı ise öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, okul türü ve aile fertlerinin toplam aylık geliri gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir.

Çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

1. Katılımcılar finansal başarı düzeylerini nasıl algılamaktadır?
2. Katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyleri, para yönetimi öz yeterlilik algıları ve davranışları;
 - a. Cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - b. Yaşa göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - c. Aile aylık gelirin'e göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - d. Okul türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3.YÖNTEM

Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile para yönetim öz yeterlilik algıları ve para yönetim davranışlarının incelendiği çalışmada betimsel (tarama) araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri; cinsiyet, okul türü, yaş, ve aile gelir düzeyidir. Örneklem Kayseri’de öğrenim gören ortaöğretim öğrencileri arasından çok aşamalı bir biçimde seçilmiştir. Öncelikle evreni en iyi temsil edeceği düşünülen eğitim bölgeleri belirlenmiş, ikinci aşamada belirlenen eğitim bölgeleri içerisinde farklı sosyokültürel ve ekonomik özellikleri yansıttığı düşünülen okullar, son aşamada da çalışmada en iyi örnek oluşturacağına inanılan öğrenciler tespit edilmiştir. Araştırmanın örnekleme, Kayseri ili 11. ve 12. eğitim bölgesinde öğrenimine devam eden 2100 öğrenci arasından seçilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan maksimum çeşitlilik yöntemi çerçevesinde, Türk Eğitim Sistemi içinde yer alan beş farklı lise türünden öğrencilerin sahip oldukları çoğunluk doğrultusunda çalışmaya dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Örneklem, 171 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmayı uygulamaya başlamadan önce araştırmanın yapılacağı okulun bağlı bulunduğu İl Milli Eğitim Müdürlüğü çalışma konusunda bilgilendirilmiş, araştırmanın gerçekleştirildiği okul yöneticileri ile ders öğretmenlerinden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan her öğrenci için “Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu” doldurulmuş ayrıca bu formun öğrenci velileri ve okul müdürlerince de onaylanması sağlanmıştır. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde, izinli ve/veya istirahatli olan öğrenciler örneklem dışı bırakılmıştır. Öğrenciler; araştırmanın amacı, araştırma sırasında elde edilen verilerin başka amaçla kullanılmayacağı, sonuçlardan bireysel olarak olumsuz şekilde etkilenmeyecekleri ve araştırma

bulgularında isimlerinin yer almayacağı konusunda bilgilendirilmiştir. Araştırmada, katılımcılarının demografik ve aile özellikleri ile ilgili bilgiler edinmek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”, Güvenç (2016) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetim Algısı Ölçeği uygulanmıştır. Ölçme aracı “Para Yönetim Öz Yeterlik Algısı”, “Para Yönetim Davranış Algısı” ve “Finansal Bilgi Testi” bölümlerinden oluşmaktadır. Ölçme aracının “Para Yönetim Öz yeterlik Algısı” ve “Para Yönetim Davranış Algısı” bölümleri likert tipi olup, her bir bölüm 10 maddeden oluşmaktadır. Para yönetimi öz yeterlilik algısı ölçeği planlama ve biriktirme olmak üzere iki faktör ve 5'er maddeden oluşmaktadır. Birinci faktördeki maddeler (1,2,3,4,5.) “Gelirlerimi nasıl artırabileceğimi planlayabilirim.” örneğinde olduğu gibi planlama öz yeterlik algısını, ikinci faktördeki maddeler (6,7,8,9,10.) ise “Gerektiğinde giderlerimi azaltabilirim.” örneğinde olduğu gibi biriktirme öz yeterlik algısını ölçmektedir. Para yönetimi davranış algısı ölçeği harcama ve biriktirme olmak üzere iki faktör ve 5'er maddeden oluşmaktadır. Birinci faktördeki maddeler (1,2,3,4,5.) “Paramı her bir güne uygun şekilde paylaşarak harcarım.” örneğinde olduğu gibi harcama davranış algısını, ikinci faktördeki maddeler (6,7,8,9,10.) ise “Ne kadar param olduğunu not alırım.” Örneğinde olduğu gibi biriktirme davranış algısını ölçmektedir. Finansal Bilgi Ölçeği 33 doğru yanlış tipi maddelerden oluşan bir ölçektir. Finansal bilgi testi günlük yaşamda kullanılan temel finansal terimler (Senet ne kadar borcumuz/alacağımız olduğu gösteren belgedir.), temel kural ve ilkeler (Yatırım araçlarında kazanç olasılığı artıkça kaybetme olasılığı da artar.) hakkında lise öğrencilerinin bilgilerini ölçmek üzere hazırlanmıştır (Güvenç, 2016: 859).

Tablo 1. Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği Cronbach-Alpha Katsayısı

Boyut	Madde sayısı	Cronbach-alpha Katsayısı
Planlama	5	.854
Biriktirme	5	.838
Toplam	10	.905

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği 'nin Cronbach-alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin geneli için .905 olarak tespit edilirken, planlama boyutu için .854, biriktirme boyutu için .838 olarak hesaplanmıştır. Bir testin güvenilirlik katsayısı 1'e yaklaştıkça güvenilirliğin yüksek olduğu yani ölçme sonuçlarına karışan tesadüfi hataların az olduğu anlamına gelir. Genel olarak bir testin güvenilirliğinin yorumlanmasında hesaplanan güvenilirlik katsayısının .700 ve daha yüksek olması yeterli görülmektedir (Büyüköztürk vd, 2011). Elde edilen verilere göre ölçeğin tüm alt boyutları ve geneli için güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Para Yönetim Davranış Algısı Ölçeği Cronbach-Alpha Katsayısı

Boyut	Madde sayısı	Cronbach-alpha Katsayısı
Harcama	5	.835
Biriktirme	5	.804
Toplam	10	.870

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere Para Yönetim Davranış Algısı Ölçeği ’nin Cronbach-alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin geneli için .870 olarak tespit edilirken, harcama boyutu için .835, biriktirme boyutu için .804 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen verilere göre ölçeğin tüm alt boyutları ve geneli için güvenilir olduğu görülmektedir. Buna ilaveten doğru yanlışı tipi 33 maddeden oluşan finansal bilgi testi Cronbach-Alpha Katsayısı .904 olarak bulunmuştur. Bu araştırma kendi örneklemeyle sınırlıdır. Çünkü elde edilen veriler belli bir grup üzerinde gerçekleştirilen bir anket ile finansal okuryazarlık ve para yönetim öz yeterlilik ve davranış algısı ölçeğine dayanmaktadır. Dolayısıyla başka gruplar üzerinde gerçekleştirilecek bir çalışmada daha farklı sonuçlara ulaşabilmek mümkündür. Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaların merkezinde insan ögesinin bulunmasından kaynaklanan sınırlılıklar ve bu alanda kullanılan istatistiksel yöntemlerin duyarlılıklarına ilişkin sınırlılıklar bu araştırma için de söz konusudur. Araştırmada katılımcıların finansal okuryazarlık düzeylerini etkileyebileceği düşünülen yaş, cinsiyet, okul türü ve aile gelir durumu gibi faktörler incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelenen bu faktörlerle sınırlıdır. Araştırmanın sonuçları bir istatistik analiz programı SPSS 24 sürümünü kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında uygulanan Para Yönetim Davranış Algısı Ölçeği, Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği ve Finansal Bilgi Testi güvenilirlik ve geçerlilik analizleri de Cronbach’s Alpha değeri hesaplanarak tespit edilmiştir. Ayrıca tüm ölçekler için puan ortalamaları, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma ve yüzde değerleri hesaplanmış aynı işlem araştırma anketi için de gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmaya katılım sağlayan 171 öğrencinin %56.7’si, Demir Karamancı Anadolu Lisesinde (1) %12.3’ü Kayseri Özel Bilfen Fen Lisesinde (2) %15.8’i Kayseri İmam Hatip Meslek Lisesinde (3) %6.4’ü Seyide Daloğlu Anadolu Lisesinde (4) %8.8’i Kayseri Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde (5) öğrenim görmektedir. Ankete katılım sağlayan öğrencilerin yaş ortalaması 16.65 olarak bulunmuş, çalışmada kullanılan anket soruları $P < 0.05$ anlamlılık derecesi ile % 95’lik güven aralığında değerlendirilmiştir. Araştırma grubunun demografik özellikleri tablo 3’de sunulmuştur.

4.1.Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

Tablo 3. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri (n=171)

Sosyo demografik özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Erkek	82	48
Kadın	89	52
Yaş		
14	10	5.8
15	35	22.8
16	62	36.3
17	37	21.6
18	13	7.6
19	10	5.8
Sınıf		
9	36	21.1
10	87	50.9
11	35	20.5
12	13	7.6
Aile toplam aylık geliri		
1500 - 2500 TL	49	28.7
3000 – 4000 TL	55	32.2
4000 – 6000 TL	34	19.9
8000 TL ve üstü	33	19.3
Ailedeki birey sayısı		
3	22	12.9
4	52	30.4
5	55	32.2
6	28	16.4
7	6	3.5
8 ve üstü	8	
Anne öğrenim durumu		32.2
İlkokul	55	24
Ortaokul	41	18.7
Lise	32	1.8
Yüksekokul	3	23.4
Üniversite	40	
Baba öğrenim durumu		17.5
İlkokul	30	18.1
Ortaokul	31	30.4
Lise	52	7
Yüksekokul	12	26.9
Üniversite	46	
Toplam	171	100

Tablo 3’de de görüldüğü üzere katılımcıların %48’i erkek %52’si kadındır. Katılımcı grubun %28.7’si alt, %32.2’si orta, %19.9’u orta – üst ve %19.3’ü üst gelir grubu aile bireylerinden oluşmaktadır. Annelerin %32.2’si ilkokul, %24’ü ortaokul, %18.7’si lise, %1.8’i yüksekokul ve %23.4’ü üniversite mezunudur. Babaların %17.5’i ilkokul, %18.1’i ortaokul, %30.4’ü lise, %7’si yüksekokul ve %26.9’u üniversite mezunudur.

4.2.Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı Eğilimleri

Araştırmaya katılan 171 lise öğrencisinin, para yönetim öz yeterlilik algısı konusundaki eğilimleri irdelenmiş ulaşılan değerler tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği t Testi Sonuçları (n=171)

PYÖYÖ Alt Boyutları	t	df	p	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Planlama	35.383	170	.000	7.72514	7.2935	8.1567
Biriktirme	30.352	170	.000	7.52163	7.0307	8.0125
Toplam	32.867	170	.000	7.62338	7.1621	8.0846

Para yönetim öz yeterlilik algısı ölçeği planlama ve biriktirme olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerine verilecek yanıtlar %0 ile %100 puan aralığında asla yapamam, belki yaparım ve kesinlikle yaparım derecelendirme düzeylerinden oluşmaktadır (Güvenç, 2016). Finansal tutum ve davranış finansal okuryazarlığın önemli birer bileşeni olarak kabul edilmektedir. Örneğin, bir kişinin tasarruf yapmayla ilgili olumsuz bir tutumu varsa bu kişinin harcamalarının yönetimini etkileyen uzun vadeli finansal planlar yapma olasılıklarının daha düşük olacağı düşünülebilir.Finansal davranış, kişisel harcamaları kontrol etme, tasarruf, borç ve kredileri yönetebilme, kısa ve uzun dönem planlama yapma olarak düşünülebilir.Finansal tutum bir kişinin finans konularına karşı verdiği tepki, finansal davranış ise bu kişinin finans konularında gerçekleştirdiği eylem olarak ifade edilebilir. Tablo 4’den de anlaşılacağı üzere öğrenciler hem finansal tutum hem de finansal davranış konusunda kendi yeterliliklerinin yüksek düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Zira katılımcı grubun %77.2’si para yönetim öz yeterlilik algısı ölçeği planlama alt boyutunda, %75.2’si biriktirme alt boyutunda para yönetimine ilişkin davranış ve tutumlarını yeterli olarak yordamıştır. Ölçekte yer

alan ifadelerine genel olarak bakıldığında; en düşük ortalamanın “İstediğim parayı istediğim sürede biriktirebilirim” ifadesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama değerin ise “Paramı yönetebilirim” maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir.

4.3. Para Yönetim Davranış Algısı Eğilimleri

Araştırmaya katılan 171 lise öğrencisinin, para yönetim davranış algısı konusundaki eğilimleri irdelenmiş ulaşılan değerler tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Para Yönetim Davranış Algısı Ölçeği t Testi Sonuçları (n=171)

PYDÖ Alt Boyutları	t	df	Sig.	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Harcama	37.983	170	.000	2.83720	2.5107	2.9849
Biriktirme	29.248	170	.000	2.48187	2.3139	2.6497
Toplam	33.615	170	.000	2.65953	2.4123	2.8173

Para yönetimi davranış ölçeği harcama ve biriktirme olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerine verilecek yanıtlar (1) kesinlikle doğru değil, (2) çoğunlukla doğru değil, (3) çoğunlukla doğru ve (4) kesinlikle doğru biçiminde derecelendirilmiştir (Güvenç, 2016). Katılımcıların %70.75’i harcama alt boyutunda %62’si ise biriktirme alt boyutunda para yönetimine ilişkin davranış algılarını yeterli düzey olarak yordamıştır. Ölçekte yer alan ifadelerine genel olarak bakıldığında; en düşük ortalamanın “Nereye, ne kadar para harcadığımı not alırım” ifadesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama değerin ise “Paramı gereksinimlerime göre gruplayarak (yemek, kırtasiye vb.) harcarım” maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir.

4.4. Finansal Bilgi Testi Maddelerine Göre Katılımcı Eğilimlerinin Değerlendirmesi

Araştırmaya katılan 171 lise öğrencisinin, finansal bilgi konusundaki eğilimleri irdelenmiş ulaşılan sayı ve yüzde değerler tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Finansal Bilgi Testi Frekans ve Yüzde Değerleri (n=171)

Finansal Bilgi Testi Maddeleri	Doğru		Yanlış		Bilmiyorum	
	F	%	F	%	F	%
1. Paramızı bankaya yatırdığımızda mutlaka faiz alırız.	64	37.4	65	38	42	24.6
2. Kredi kartı ile alışveriş yapıldığında mutlaka faiz ödenir.	77	45	50	29.2	44	25.7

3. Asgari sözcüğü en az anlamında kullanılır.	123	71.9	20	11.7	28	16.4
4. Döviz kuru paramızın dövize oranını gösterir.	76	44.4	25	14.6	70	40.9
5. Kredi kartı borcunu ödeyemezseniz bir sonraki ay toplam borcunuzu ödemeniz durumunda faiz ödenmez.	20	11.7	79	46.2	72	42.1
6. Taksitle alışveriş yapıldığında hiçbir zaman faiz ödenmez.	24	14	108	63.2	39	22.8
7. Denk bütçe gelir giderlerimizin eşit olması demektir.	120	70.2	17	9.9	34	19.9
8. Banka kartı ile alışveriş yapılmaz.	37	21.6	101	59.1	33	19.3
9. Senet ne kadar borcumuz/alacağımız olduğu gösteren belgedir.	109	63.7	25	14.6	37	21.6
10. İnternette sadece kredi kartıyla alışveriş yapılır.	33	19.3	111	64.9	27	15.8
11. Vade paramızı ne kadar süre bankada tutacağımızı belirtir.	83	48.5	24	14	64	37.4
12. Öğrenim burslarını geri öderken faiz ödenmez.	73	42.7	37	21.6	61	35.7
13. Dolandırıcılardan korunmak için kartla alışverişten kaçınmak gerekir.	62	36.3	82	48	27	15.8
14. Banka dışındaki kişilerden ya da kuruluşlardan borç alınca faiz ödenmez.	43	25.1	86	50.3	42	24.6
15. Bir insan borcunu ödeyemezse bunun cezası sadece daha fazla faiz ödemektir.	48	28.1	83	48.5	40	23.4
16. İsteyen herkes bankadan kredi alabilir.	34	19.9	111	64.9	25	14.9
17. Burslar karşılıksızdır.	68	39.8	70	40.9	33	19.3
18. Yatırım paramızın değerinin azalmasını önlemek için yapılır.	71	41.5	53	31	47	27.5
19. Yatırım araçlarında kazanç olasılığı artıkça kaybetme olasılığı da artar.	53	31	53	31	65	38
20. Deprem sigortası yaptırmak insanın kendi isteğine bağlıdır.	86	50.3	53	31	32	18.7
21. Belli bir yaşa gelen herkes emekli olabilir.	63	36.8	81	47.4	27	15.8
22. Özel sağlık sigortanız varsa asla hastane ve ilaç parası ödemezsiniz.	37	21.6	80	46.8	54	31.6

23. İnsan bir kere sigorta yaptırdı mı ömür boyu koruma altında olur.	54	31.6	70	40.9	47	27.5
24. Paramızı dövize çevirirsek değerini koruruz.	45	26.3	61	35.7	65	38
25. Ev kirası, yiyecek ve benzeri için harcadığımız paraya gider denir.	148	86.5	8	4.7	15	8.8
26. Hisse senedi bir insanın bir şirketteki payını gösteren belgedir.	108	63.2	21	12.3	41	24
27. Ailesiyle yaşayanların doktor ve ilaç parası ödemesine gerek yoktur.	28	16.4	105	61.4	38	22.2
28. Her alışverişimizde vergi öderiz.	115	67.3	30	17.5	26	15.2
29. Onsekiz yaşın altındaki kişi aldığı borcu ödemezse bir şey olmaz.	22	12.9	105	61.4	43	25.1
30. Bankalar dışındaki kişilerden borç almak her zaman daha güvenlidir.	35	20.5	112	65.5	37	21.6
31. Banka kartı ile kredi kartı arasında fark yoktur.	35	20.5	89	52	47	27.5
32. Bankaya yıllık %20 faizle 1000 lira yatıran Hasanın parası iki yıl sonra tam 1400 lira olur.	76	44.4	49	28.7	46	26.9
33. Enflasyon paramızın değerinin azalmasıdır.	100	58.5	33	19.3	38	22.2

Araştırmaya katılan öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgi düzeyini ölçmek için “Finansal Bilgi Testi” başlığı altında 33 adet ifadeye cevap vermeleri istenmiştir. Finansal okuryazar olan bir kişinin temel finansal kavram ve bilgilere (dört işlem, paranın zaman değeri, basit faiz, bileşik faiz, risk ve getiri, bireysel emeklilik, enflasyon ve çeşitlendirme gibi) sahip olduğu varsayılır. Tablo 6’dan da anlaşılacağı üzere öğrencilerin asgari (%71.9), denk bütçe (%70.2), senet (%63.7), gider (% 86.5), hisse senedi (%63.2), vergi (%67.3) ve enflasyon (%58.5) gibi kavram tanımları ve kullanımına ilişkin bilgi düzeylerinin belirtilen yüzde oranlara bakılarak yeterli olduğu söylenebilir. Ancak aynı ölçek sonuçları katılımcı grubun faiz, basit faiz hesaplama, kredi kartı kullanımı, vade, borç, kredi kullanımı, yatırım hesabı, sigorta gibi temel finansal kavramlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu kavramların kullanım ve tanımlarına ilişkin ifadelerin tümünde doğru yanıtı verme oranı %50’nin altında kalmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda katılımcı grubun finansal okuryazarlık seviyesinin düşük düzey olarak izlendiği söylenebilir.

Coşkun (2016), Payziner (2017), Temizel ve Bayram (2011), Ergün vd (2014), Er vd (2014), Dağdelen (2017), Demirkol ve Erduray (2017), Sarıgül (2014 - 2015), Alkaya ve Yağlı (2015) gibi birçok araştırmacı bireylerin finansal konulardaki tutum ve davranışları ile finansal bilgi düzeyleri ve demografik özellikleri arasında nedensel ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmamız sonucunda elde edilen bulgular bu nedensel ilişkiyi doğrular niteliktedir. Yapılan çalışma sonucunda okul türü değişkeni ile öğrencilerin para yönetimi tutum ve davranış ölçeği ve finansal okuryazarlık düzeyleri arasında oldukça yüksek düzey bir anlamlılık olduğu tespit edilmiştir. Para yönetim öz yeterlilik algısı ölçeği açısından $P < .005$ olduğundan * düzeyinde, Para yönetim davranış ölçeği açısından $P = .000 < .001$ olduğundan ** düzeyinde okul türü etkisi anlamlı bulunmuştur. Akademik başarı düzeyi yüksek olan okullarda öğrenim gören öğrencilerin para yönetimine ilişkin duyarlılıkları ve finansal bilgi düzeyleri daha yüksektir. Öte yandan cinsiyet, yaş, anne baba eğitim durumu ve aile gelir durumu gibi değişkenler açısından ise kurulan anlamlılık ilişkisi istatistiksel düzeyde anlamlılık olarak izlenmiştir ($p \leq .050$). Ancak Ki-kare analizleri sonucunda ortaya çıkan ilişkinin güçlülüğünü belirlemek için yapılan Cramer's V testi analizlerine göre ölçek maddeleri ile araştırma kapsamında ölçümü yapılan değişkenler arasında varolan ilişkinin güçlülüğü 0-30 arası zayıf değer olarak tespit edilmiştir. Tüm ölçek maddeleri için Cramer's V değeri .40'ın altında kalmıştır.

4.5. Korelasyon Analizleri

Okul türü, cinsiyet, yaş ve aile gelir değişkenleri ile para yönetim öz yeterlilik algısı ve para yönetim davranış algısı ile ilgili korelasyonel ilişkiler tablo 9 ve tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 9. Okul Türü, Cinsiyet, Yaş ve Gelir Değişkenleri Açısından Para Yönetim Davranışları Ölçeği Korelasyon Analizi Sonuçları (n=171)

Para Yönetim Davranış Ölçeği		
F.NO		
	Okul	
	Cinsiyet	
	Yaş	
	Gelir	
	F.1	
	F.2	
	F.3	
	F.4	
	F.5	
	F.6	
	F.7	
	F.8	
	F.9	
	F.10	
O		
	p.	
	Sig.	
C		
	p.	

6		5		4		3		2		1		G		Y	
Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.
,000	,349**	,008	,202**	,005	,214**	,069	,140	,204	,098	,148	,111	,000	,292**	,000	,437*
,742	-,025	,150	-,110	,550	-,046	,305	-,079	,897	-,010	,970	-,003	,229	-,093	,141	-,113
,010	,195*	,322	,076	,184	,102	,705	-,029	,869	,013	,100	,127	,000	,285**		1
,283	-,082	,021	-,176*	,007	-,205**	,231	-,092	,016	-,185*	,500	-,052		1	,000	,285*
,001	,257**	,000	,486**	,000	,344**	,000	,566**	,000	,552**		1	,500	-,052	,100	,127
,000	,390**	,000	,550**	,000	,470**	,000	,633**		1	,000	,552**	,016	-,185*	,869	,013
,000	,366**	,000	,623**	,000	,411**		1	,000	,633**	,000	,566**	,231	-,092	,705	-,029
,000	,444**	,000	,407**		1	,000	,411**	,000	,470**	,000	,344**	,007	-,205**	,184	,102
,000	,451**		1	,000	,407**	,000	,623**	,000	,550**	,000	,486**	,021	-,176*	,322	,076
	1	,000	,451**	,000	,444**	,000	,366**	,000	,390**	,001	,257**	,283	-,082	,010	,195*
,000	,429**	,000	,383**	,000	,333**	,000	,351**	,000	,376**	,000	,405**	,805	-,019	,238	,091
,000	,414**	,000	,374**	,000	,284**	,000	,335**	,000	,429**	,000	,441**	,503	-,052	,039	,158*
,000	,512**	,000	,271**	,002	,237**	,000	,379**	,009	,200**	,000	,300**	,322	,076	,001	,262*
,000	,501**	,000	,442**	,000	,305**	,000	,370**	,000	,414**	,000	,320**	,041	-,157*	,012	,192*

7	P.	,167*
	Sig.	,029
8	P.	,214**
	Sig.	,005
9	P.	,319**
	Sig.	,000
10	P.	-,225**
	Sig.	,003
	P.	-,131
	Sig.	,088
	P.	,262**
	Sig.	,001
	P.	,076
	Sig.	,322
	P.	,300**
	Sig.	,000
	P.	,200**
	Sig.	,009
	P.	,379**
	Sig.	,000
	P.	,237**
	Sig.	,002
	P.	,271**
	Sig.	,000
	P.	,512**
	Sig.	,000
	P.	,407**
	Sig.	,000
	P.	1
	Sig.	,528**
	P.	,385**
	Sig.	,000
	P.	,398**
	Sig.	,000
	P.	1
	Sig.	,512**
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).		

Tablo 9’den da anlaşılacağı üzere öğrencilerin para yönetimine ilişkin davranışları ile okul türü değişkeni arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Akademik başarısı yüksek okullarda öğrenim gören öğrencilerin gereksinimlerini gruplayarak harcama yaptığı [P=.005, r=.214], nereye ne kadar para harcadığını not aldığı [P=.000, r=.349], harcama sonucu geriye kalan para miktarını hesapladığı [P=.000, r=.319] tespit edilmiştir. Benzer bir durum yaş değişkeni ile ölçek maddeleri arasında da mevcuttur. Yaşça büyük öğrencilerin yaşça küçük öğrencilere oranla gelecek dönemler için kendilerine para biriktirme hedefleri koyduğu [P=.039, r=.159], para ile ilgili planlarını kontrol ettiği [P=.012, r=.192] görülmüştür. Aile gelir durumu ile ölçek maddeleri arasında kurulan korelasyonel ilişki ise negatif yönlüdür. Gelir durumu yüksek aile öğrencilerinin para harcama planları yapmadığı [P=.016, r=-.185], gereksinimlerini gruplayarak harcama davranışı göstermediği [P =.007, r=-.205], para ile ilgili planlamalarını kontrol etmediği [P=.041, r=-.157] görülmüştür. Öte yandan cinsiyet değişkeni ile para yönetim davranış ölçeği arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Tablo 10. Okul Türü, Cinsiyet, Yaş ve Gelir Değişkenleri Açısından Para Yönetim Öz Yeterlik Algısı Ölçeği Korelasyon Analizi Sonuçları (n=171)

Para Yönetim Öz Yeterlik Algısı Ölçeği													
2	P.	1		G		Y		C		O		F.NO	
		Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.		
,309**	,001	,246**	,000	,292**	,000	,437**	,000	,960	-,004			Okul türü	
-,049	,983	,002	,229	-,093	,141	-,113	,141		1	,960	-,004	Cinsiyet	
,262**	,000	,271**	,000	,285**	,000	1	,141	,141	-,113	,000	,437**	Yaş	
,122	,724	-,027		1	,000	,285**	,229	,229	-,093	,000	,292**	Gelir durumu	
,645**		1	,724	-,027	,000	,271**	,983	,983	,002	,001	,246**	F.1	
1	,000	,645**	,111	,122	,001	,262**	,527	,527	-,049	,000	,309**	F.2	
,535**	,000	,435**	,688	,031	,000	,278**	,034	,034	-,162*	,000	,336**	F.3	
,533**	,000	,650**	,278	-,083	,040	,157*	,721	,721	-,027	,000	,270**	F.4	
,527**	,000	,521**	,742	-,025	,091	,130	,267	,267	-,085	,002	,236**	F.5	
,497**	,000	,557**	,401	-,065	,029	,167*	,830	,830	,017	,002	,231**	F.6	
,527**	,000	,454**	,864	-,013	,663	,034	,479	,479	,055	,002	,239**	F.7	
,550**	,000	,418**	,277	,084	,147	,111	,431	,431	-,061	,106	,124	F.8	
,465**	,000	,449**	,759	,024	,013	,189*	,132	,132	,116	,109	,123	F.9	
,563**	,000	,475**	,771	,022	,153	,110	,495	,495	,052	,019	,179*	F.10	

Sig	9		∞		7		6		5		4		3	
	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.	P.	Sig.
,109	,123	,106	,124	,002	,239**	,002	,231**	,002	,236**	,000	,270**	,000	,336**	,000
,132	,116	,431	-,061	,479	,055	,830	,017	,267	-,085	,721	-,027	,034	-,162*	,527
,013	,189*	,147	,111	,663	,034	,029	,167*	,091	,130	,040	,157*	,000	,278**	,001
,759	,024	,277	,084	,864	-,013	,401	-,065	,742	-,025	,278	-,083	,688	,031	,111
,000	,449**	,000	,418**	,000	,454**	,000	,557**	,000	,521**	,000	,650**	,000	,435**	,000
,000	,465**	,000	,550**	,000	,527**	,000	,497**	,000	,527**	,000	,535**	,000	,535**	
,000	,410**	,000	,332**	,000	,389**	,000	,434**	,000	,501**	,000	,512**		1	,000
,000	,386**	,000	,365**	,000	,595**	,000	,559**	,000	,545**		1	,000	,512**	,000
,000	,345**	,000	,431**	,000	,520**	,000	,595**		1	,000	,545**	,000	,501**	,000
,000	,536**	,000	,424**	,000	,557**		1	,000	,595**	,000	,559**	,000	,434**	,000
,000	,409**	,000	,505**		1	,000	,557**	,000	,520**	,000	,595**	,000	,389**	,000
,000	,488**		1	,000	,505**	,000	,424**	,000	,431**	,000	,365**	,000	,332**	,000
	1	,000	,488**	,000	,409**	,000	,536**	,000	,345**	,000	,386**	,000	,410**	,000
,000	,580**	,000	,531**	,000	,616**	,000	,447**	,000	,359**	,000	,605**	,000	,394**	,000

1 0	P.	,179*	,052	,110	,022	,475**	,563**	,394**	,605**	,359**	,447**	,616**	,531**	,580**	1
	Sig.	,019	,495	,153	,771	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).															
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).															

Tablo 10’da da görüldüğü üzere öğrencilerin para yönetimine ilişkin tutumları ile okul türü değişkeni arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki mevcuttur. Akademik başarısı yüksek okullarda öğrenim gören öğrenciler paralarını yönetebildiklerini [P=.001, r=.246], bütçe yapabildiklerini [P=.000, r=.309], para hakkında bilinmesi gerekenlere hakim olduklarını [P = .000, r = .336] , paralarını iyi şekilde değerlendirdiklerini [P=.000, r=.270], gelir artırıcı yolları planlayabildiklerini [P=.002, r=.236], gerektiğinde giderlerini azaltabileceklerini [P=.002, r=.231], hiçbir amaç olmaksızın para biriktirebileceklerini [P=.002, r=.239] ifade etmişlerdir. Öte yandan yaş değişkeni ile öğrencilerin para yönetim tutumları arasında da yine pozitif yönlü korelasyonel bir ilişki bulunmaktadır. Öğrencinin yaşı büyüdükçe parasını yönetebilme [P=.000, r=.271], bütçe yapabilme [P=.000, r=.262], parayı değerlendirebilme [P=.000, r=.278], gelirlerini planlayabilme [P=.040, r=.157], giderlerini azaltabilme [P=.029, r = .167] ve parayı uygun şekilde saklayabilme [P=.013, r=.189], becerisi artmaktadır. Gelir durumu ve cinsiyet değişkeni ile para yönetimi öz yeterlik algısı ölçeği arasında herhangi bir korelasyonel ilişki tespit edilememiştir.

4.6. Regresyon Analizleri

Tablo 11. Okul Türü, Sınıf, Cinsiyet, Yaş ve Gelir Durumu Değişkenleri Açısından Regresyon Analizi Sonuçları (n=171)

		KT	df	KO	F	Sig.	RO
Okul Türü	Regression	183,059	62	2,953	2,821	,000 ^b	,627
	Residual	108,846	104	1,047			
	Total	291,904	166				
Sınıf	Regression	72,887	62	1,176	2,677	,000 ^b	,615
	Residual	45,664	104	,439			

	Total	118,551	166				
Cinsiyet	Regression	23,532	62	,380	2,176	,000 ^b	,565
	Residual	18,144	104	,174			
	Total	41,677	166				
Yaş	Regression	169,895	61	2,785	3,781	,000 ^b	,687
	Residual	77,350	105	,737			
	Total	247,246	166				
Gelir	Regression	134,116	60	2,235	3,916	,000 ^b	,689
	Residual	60,507	106	,571			
	Total	194,623	166				

Tablo 11 'den de anlaşılacağı üzere okul türü değişkeni için $R^2=.627$, $p=.000$, sınıf değişkeni için $R^2=.615$, $p=.000$, cinsiyet değişkeni için $R^2=.565$, $p=.000$, yaş değişkeni için $R^2=.687$, $p=.000$ ve aile gelir durumu değişkeni için $R^2=.689$, $p=.000$ olduğundan kurulan regresyon ilişkisinin istatistiksel açıdan önemli olduğunu söyleyebiliriz. Regresyon analizi sonucunda okul türü değişkeninin bağımlı değişkenler içerisindeki çeşitliliğin %62.7'sini, sınıf değişkeninin %61.5' ini, cinsiyet değişkeninin %56.5' ini, yaş değişkeninin %68.7'sini ve aile gelir durumu değişkeninin %68.9'unu açıkladığı görülmektedir. Anova tablosunun verileri doğrultusunda $p = .000 \leq .000$ olduğundan %95 güven olasılığı ile regresyon katsayısının sıfırdan farklı ve bulunan regresyon katsayısının istatistiksel açıdan önemli olduğunu görebiliriz. Akademik başarısı yüksek okullarda eğitim alan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi, başarısı düşük okullarda öğrenim gören öğrencilere oranla daha yüksektir. Yaş büyüdükçe bireyin finansal bilgileri de artmaktadır. Çok yüksek olmamakla birlikte erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi kadın öğrencilerden fazladır. Yine ebeveyn gelir durumu yükseldikçe hem finansal bilgi düzeyi hem de para yönetimi tutum ve davranışı bu durumdan olumlu etkilenmektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

İnsanlar hayatları boyunca finansal kararlar almaktadır. Bu kararların hem bireyin kendisine hem topluma hem de ekonomiye etkileri düşünüldüğünde finansal yeterliliğe sahip, finansal okuryazar bir birey olma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Günümüzün sürekli değişen ve gelişen ekonomisinde bilinçli tüketicilere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanların ekonomik refah seviyelerini yükseltmeleri ancak finansal okuryazar bir birey haline geldiklerinde mümkün olacaktır. Finansal okuryazar olan bir kişinin temel finansal kavram ve bilgilere (dört işlem, paranın zaman değeri, basit faiz, bileşik faiz, risk ve getiri, bireysel emeklilik, enflasyon ve çeşitlendirme gibi) sahip olduğu varsayılr. Finansal okuryazarlık, bireyin kişisel finans ile ilgili bilgileri ne kadar iyi anladığı ve kullandığıdır (Potrich, 2015), (Payziner, 2017). Gerçekleştirilen çalışmada ulaşılan sonuçlar öğrencilerin temel finansal kavramlara ilişkin bilgi düzeylerinin orta seviyede olduğunu, finansal kavramları işleme ve kullanmaya yönelik becerilerinin ise düşük düzey olarak değerlendirilebileceğini göstermiştir. Benzer sonuçlar; Ergün vd. (2014), Er vd. (2017) ve Barış'ın (2016) çalışmalarında da mevcuttur.

Cinsiyete göre finansal okuryazarlık bulguları değerlendirildiğinde, ortaya çıkan sonuçların erkek katılımcıların lehine olduğu söylenebilir de, finansal bilgi test, para yönetim davranış ölçeği ve para yönetim öz yeterlilik algısı ile cinsiyet özellikleri arasında istatistiksel açıdan yüksek düzey bir anlamlılığın olduğu söylenemez. Zira cinsiyet açısından bazı ölçek maddelerinde çok belirgin olamamakla birlikte ortaya çıkan farkın ölçek ve bilgi testi genelinde bulunduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu bulgu Yıldız ve Çankaya'nın (2019) çalışma bulguları ile benzer olup, Sarıgül'ün (2014) ulaştığı sonuçlardan farklıdır. Sarıgül'ün üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada "Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği" ve alt boyutları ile katılımcıların finansal bilgi düzeyleri ve sosyodemografik değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu ve öğrencilerin finansal tutum ve davranışlarının sosyodemografik değişkenlere ve finansal bilgi düzeyine bağlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, harcamaya yönelik davranışların ve finansa yönelik ilginin düşük olduğu; harcama ve tasarrufla ilgili tutum ve algının ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Finansal tutum ve davranışlarında sosyodemografik özelliklerinin ve finansal okuryazarlık düzeylerinin belirleyici olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan testler, cinsiyet açısından ilgi ve harcama boyutunda farklılık olduğunu ve bu boyutlarda ve ölçeğin tamamında erkeklerin ortalama değerlerinin daha yüksek çıktığını; öğrenim görülen bilim dalı ile ölçek ve alt boyutlarının tamamında anlamlı ilişkiler belirlendiğini ve fen bilimlerinden birine devam eden öğrencilerin sağlık bilimlerinden birinde okuyan öğrencilere göre daha olumlu harcama davranışları sergilediğini; sosyal bilimler alanındaki okullardan birinde öğrenim gören öğrencilerin finansa yönelik algılarının eğitim ve sağlık bilimleri öğrencilerine kıyasla daha gerçekçi olduğunu; eğitim ve sağlık bilimlerinden birinde eğitim almakta olan öğrencilerin finansal konulara olan ilgisinin fen ve sosyal bilimler öğrencilerine kıyasla daha düşük olduğunu; okulda dördüncü yıl veya üzerinde eğitim görmekte olan öğrencilerin ilgi ve tutum boyutları ile ölçeğin genelinde diğerlerine kıyasla daha yüksek skorlar elde ettiğini ve bu öğrencilerin finansal tutumlarının daha olumlu, finansal konulara ilgisinin daha fazla olduğunu; finans ve/veya ekonomi eğitimi almış öğrencilerin bu konularda herhangi bir

eğitim almamış olanlara kıyasla finansal konulara daha fazla ilgi duyduğunu; öğrencilerin finansal bilgi düzeyi arttıkça harcamaya yönelik davranışlarının daha olumlu hale geldiği ve finansal konulara ilgilerinin arttığını; finansal bilgi seviyesi yüksek olan öğrencilerin orta ve yüksek bilgiye sahip öğrencilere kıyasla finansal tutumlarının daha olumlu olduğunu ve finansal konuları daha gerçekçi algıladığını göstermiştir. Yine Er vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada da cinsiyete göre finansal okuryazarlık bulguları değerlendirildiğinde, finansal okuryazarlık düzeyi düşük olanların %54.5'ini kız öğrencilerin, %45.5'ini erkek öğrencilerin; orta düzeyde %61.3'ünü kız öğrencilerin, %38.7'sini erkek öğrencilerin; yüksek düzeyde finansal okuryazarlığı olanların ise %52.5'ini kız öğrencilerin ve %47.5'ini erkek öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular yaş ve okul türü değişkenleri ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında yüksek düzey bir anlamlılık ilişkisi olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgu, Tuna (2016), Ergün, Şahin ve Ergin'in (2014) çalışma sonuçları ile benzer olup yaşça büyük öğrencilerinin finansal konulara daha fazla ilgi duydukları ve diğer yaş gruplarına kıyasla finansal okuryazarlığa ilişkin daha bilinçli tutum ve davranışlar sergiledikleri söylenebilir. Öte yandan aile gelir durumu ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında oranı çok yüksek olmamakla birlikte istatistiksel bir anlamlılık gözlemlenmiştir. Bu bulgu Yıldız ve Çankaya'nın (2019) ulaştığı sonuçlarla paralellik gösterse de aile gelir durumu değişkeni açısından para yönetim tutum ve davranışları arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Para yönetim öz yeterlik algısı ve para yönetim davranış ölçeği ile ilgili bulgular, öğrencilerin çoğunluğunun mali konulardaki gelecek planları, birikim ve tasarruflarını kapsayan finansal tutum ve davranışlarının olumlu yönde olduğunu göstermiştir. Çam ve Barut'un (2015), ön lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemek ve finansal davranışlarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirdiği ve öğrencilerin banka ürünleri hakkında fazla bilgi sahibi olmadıklarını; öğrencilerin kredi kartını geç ödeme yapabilmek için kullandıklarını; öğrencilerin finansal okuryazar olmadıkları ve temel finansal kavramlar hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını; basit faiz, bileşik faiz, enflasyon, paranın zaman değeri ve reel faiz bilgisinden oluşan bağımsız değişkenlerin, öğrencilerin parayı harcama ve yönetme konusundaki başarısını çok az etkilediğini; öğrencilerin finansal davranışlarının, finansal bilgi düzeylerinden çok etkilenmediğini gösterdiği çalışmanın aksine yaptığımız çalışmada katılımcıların başarı algılamaları ile düzenli para biriktirme, aylık bütçe yapma ve ona uygun davranma, eline ekstra para geçtiğinde nasıl kullanılacağını planlama ve faturaları zamanında ödeme gibi tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Lise öğrencilerinin kendilerini finansal durumlarını yönetmede orta düzeyde ve hatta bazı ölçek maddelerinde oldukça başarılı saymaları, genel analiz sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin kendilerini mevcut durumdan çok daha iyi bir yere konumlandıklarını göstermektedir. Sonuç olarak finansal davranış ile ilgili bulgular incelendiğinde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun olumlu finansal davranış sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları, finansal bilgi ile

finansal davranış arasında ve finansal bilgi ile finansal tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu, finansal bilgi düzeyi yüksek bireylerin para yönetimine ilişkin daha istendik yönde tutum ve davranış geliştirebildiklerini göstermiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ortalama puanları incelendiğinde ise para yönetimine ilişkin davranışlarının ve para yönetim öz yeterlik algıları ile harcama, planlama ve biriktirme alt boyutlarına ilişkin davranışlarının yüksek düzeyde, finansal okuryazarlığa olan ilgilerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır denilebilir.

SONUÇ VÊ ÖNERİLER

Yapılan çalışma ve ulaşılan sonuçlar bağlamında şu önerilerde bulunabilir:

Gelecekte farklı meslek grupları veya farklı toplum kesimleri ile oluşturulacak bir örneklem ile finansal okuryazarlık düzeylerinin belirleneceği araştırmalar yapılarak bu konuda ihtiyaç duyulan finansal eğitim hakkında kamu otoritelerine ve sivil toplum kuruluşlarına yol gösterici farklı çalışmalar yapılabilir.

Bireylerin finansal okuryazarlık seviyesinin geliştirilmesi ile özellikle ülkemizde bireylere tasarruf alışkanlıkları kazandırılabilir. Böylelikle ülkemizin en büyük ekonomik sorunlarından olan tasarruf sorununa bir nebze de olsa çözüm getirilecek ve yapılan yatırımlar ile ülke ekonomisinde büyüme ve kalkınma sorunu minimum seviyeye indirilebilir.

Öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesinin artırılması için finansal eğitim zorunlu bir ders olarak okutulabilir. Bu doğrultuda ilköğretimden itibaren bireylere yatırım ve tasarruf bilincinin aşılması için eğitimlerin verilmesi, bu eğitimlerin çeşitli materyallerle desteklenmesi ve eğitim verecek bireylerin de yetiştirilmesi için kaynakların sunulması sağlanabilir.

Tüm eğitim kademeleri için finansal okuryazarlık dersi bağımsız bir ders olarak tanımlanabilir ve öğrencilerin bu konudaki kazanımlarını geliştirici etkinliklere yer verilebilir.

Öğrencilerin temel bankacılık uygulamalarına ilişkin farkındalığını geliştirici seminer ve konferans faaliyetleri düzenlenebilir.

Bireylerin finansal konularda bilgi almalarını sağlayan kaynaklar ve bu kaynakların nasıl seçildiğine ilişkin araştırmalar yapılabilir.

Finansal okuryazarlığı olumlu yönde geliştirebilecek kamu spotları hazırlanabilir.

Bölgesel bazda “finansal okuryazarlık merkezi” adı altında kurumlar oluşturulabilir ve bu kurumlar özellikle gençlere danışmanlık hizmeti ve finansal eğitimler verebilir.

Finansal okuryazarlık konusunda kendilerine rol düşen tüm kurumlar internet sitelerinde bu konuda kısa eğitim modüllerinin oluşturması, vatandaşların finansal konularda bilgi alabilmesi için çeşitli danışma hatlarının kurulması, vergi daireleri ve çeşitli finansal kuruluşlar nezdinde danışma masalarının kurulması finansal okuryazarlık düzeyini artıracığı düşünülen diğer öneriler olarak sıralanabilir.

KAYNAKÇA

- ADVAK (2016). TR32 Bölgesinde Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Çözüm Önerileri Projesi Sonuç Raporu. Adnan Menderes Üniversitesi Vakfı (ADVAK). Aydın.
- Alkaya, A., ve Yağlı, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık – Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 8. Sayı: 40/ 8/ s, 585-599.
- Altıntaş, K. M. (2009). Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Planlarında Finansal Eğitimin Önemi: Katılımcıların Finansal Okur Yazarlığı Çerçevesinde Alternatif Bir Yatırım Eğitimi Modeli. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 151–176.
- Apan, B., ve Ercan S. (2017). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Finansal Okuryazarlık Üzerine Etkisinin Yol Analizi ile Belirlenmesi: Lisans Düzeyindeki İşletme Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 16, s. 177-202.
- Bağcı, H., ve Arabacı, S. M. (2019). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin ve Finansal Okuryazarlığı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi, *BMIJ*, 7(3): 68-88.
- Barış, S. (2016). Finansal Okuryazarlık ve Bütçeleme Davranışı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *TESAM Akademi Dergisi*. 3 (2). 13 - 38
- Bayram, S.S. (2014). Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi C: 2 S, 2*, s. 105-135.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak K., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Genişletilmiş 12. Baskı). Pegem Akademi. Ankara.
- Coşkun, S (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Alguları Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 7, s. 2257-2258.
- Çam, V A., ve Barut A. (2015). Finansal Okuryazarlık Düzeyi ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*. Cilt: 4 Sayı:7,s. 63-72.
- Dağdelen, T. (2017). *Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi ve Aydın İlindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Danışman, E., Sezer, D., ve Gümüş, U.T. (2016). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*. Cilt/Volume 26, Sayı/2, 1-37.
- Demirkol, F. Ö., ve Erduray, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Harran Üniversitesi Örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*. Cilt 5, Sayı 4, 2017, s.12-26.

- Er, B., ve Taylan, E. (2017). Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7 Sayı: 14. s. 2297.
- Er, B., Şahin, Y.E., ve Mutlu, M. (2017). Finansal Eylem ve Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. Cilt: 54. Sayı: 630, 75-88.
- Ergün, B., Şahin, A., ve Ergin, E. (2014). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:7. Sayı: 34. s.1307-9581.
- Güvenç, H. (2016). Lise öğrencileri için finansal okuryazarlık ölçeği geliştirme çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16 (3), 847-863.
- Güvenç, H. (2017). Öğretim Programlarımızda Finansal Okuryazarlık. *Elementary Education Online*,16(3): 935-948.
- Isomidinova, G., Singh,j., ve Singh, K. (2017). Determinants of Financial Literacy: A Quantitative Study Among Young Students in Tashkent, Uzbekistan. *Electronic Journal of Business & Management*, 2:1, 61 - 75.
- Kaya, A. (2015). *Kobi Yöneticilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: İzmir İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Naidu, G. (2017). Financial Literacy in India: A Review of Literature. *International Journal of Research in Business Studies and Management*. Volume 4, Issue 6, 2394-5923.
- Onur, N. ve Nazik, M.H. (2014). Öğretmenler İçin Bireysel Finans Alanında Finansal Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi (FTÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 9,(4),90-99.
- Özbay, Ö. (2008) Çapraz Tablo Analizi Nasıl Yapılır? : Pratik Bir Açıklama, Ankara: *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*. Cilt. Güz. Sayı.9. s, 459-470.
- Özer, Ö. (2019). Finansal Okuryazarlığın İncelenmesi: Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerinde Bir Uygulama. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*. 10 (2):253-259.
- Öztürk, E., ve Demir, Y. (2015). Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Ekim, Sayı: 68, s. 113-136.
- Payziner, P.D. (2017). Finansal Okuryazarlığa İlişkin Tutum ve Davranışların Belirlenmesi: Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 58, s. 432-452.
- Potrich, G.C.A., Vieira, M.K., ve Kich, G. (2015). Determinants of Financial Literacy: Analysis of the Influence of Socioeconomic and Demographic Variables. *R. Cont. Fin – USP, Sao Paulo*, v.26, n. 69, p. 362-377.

- Ramavhea, G., Fouche, J., ve Walt, F. (2017). Financial Literacy of Undergraduates Student of A Public University in South Africa. *International Journal of Economics and Finance Studies*. Vol 9, No 2. 48-65.
- Sarıgül H. (2014). Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Finansal Okuryazarlık Anketi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 1/64. s, 207-224.
- Sarıgül, H.(2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*.Cilt:13 Sayı:1. 200-218.
- Setyawati, I., ve Suroso, S. (2017). Does the Sharia Personal Financial Management Require? Study of Sharia Financial Literacy Among Lecturers. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 411-417.
- Temizel, F., ve Bayram, F. (2011). Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1.
- Tuna, G., ve Ulu, M.O. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16. Özel Sayısı. 128-141.
- Tüfekçi, B., Erdoğan, S., Karaca, S.S., ve Seçgin, N. (2017) Finansal Okuryazarlık Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*. Yıl: 2, Sayı: 7, s. 58-72.
- Yıldız, Ö.D., ve Çankaya, S. (2019). Lise Öğrencileri İçin Finansal Okuryazarlık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18, Sayı:35/1 s.461-481.
-

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Makalenin
Gönderim Tarihi:
09/05/2021

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

Makalenin
Kabul Tarihi:
07/10/2021

**EBA’NIN UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE VERİMLİ
KULLANIMINA DÖNÜK EYLEM ARAŞTIRMASI: ORDU İLİ
ÖRNEĞİ**

**ACTION RESEARCH ON THE EFFICIENT USE OF EBA IN THE
PROCESS OF DISTANCE EDUCATION: THE CASE OF ORDU**

Selahattin AKKAYA

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, E-mail: selo_52_55@hotmail.com,
ORCID Numarası: 0000-0002-1530-2234

ÖZ

Bu çalışmada Eğitici Bilişim Ağı olan EBA'nın faydalı kullanımına ilişkin ilkökul öğrencilerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Çalışmanın verileri 2020-2021 eğitim öğretim yılında Ordu ili İkizce ilçesindeki Selahattin Tiryaki İlkokulu ve İkizce İlkokulunda eğitim-öğretim gören 121 öğrenciden toplanmıştır. Çalışmada veri toplamak amacı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve öğrencilerin verdikleri cevaplar kodlanmıştır. Kodlardan yola çıkarak temalar oluşturulmuştur. Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrenciler EBA'nın konuları pekiştirmede, sınavlara hazırlık ve konu tekrarı yapmada faydalı bir site olduğunu, canlı dersler konusunda sıkıntıların çözüldüğünü ve problem yaşamadıklarını, konu anlatımı, eğitici oyun/etkinlikler, testler ve videolar bakımından sitenin diğer öğretmenler tarafından geliştirilirse daha ilgi çekici olduğunu, öğretmenlere dönük eğitici çalışmalar yapılması gerekliliğini belirtmişlerdir. Ayrıca sitenin başarılarını artırma, konu tekrarı yapma ve test çözmelerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Ama yeterlilik noktasında daha fazla döküman yüklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında siteye girişte bazen şifre kabul etmeme ve hata verme gibi sorunlarla karşılaştıklarını, yoğunluktan dolayı canlı derslere giremediklerini, siteyi kullanırken ise videoların yavaş

açılması yada hiç açılmaması, ödevlerin açılmaması, siteden atma gibi sıkıntıları belirtmişlerdir. Öğrenciler ayrıca siteye daha çok oyun/eğlence, test ve konu içeriğinin eklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun için çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. İçeriğin geliştirilmesini istemektedir. Eba'nın geliştirilmesi ve öğretmenlere içerik ekleme konusunda eğitimler verilmesi acilen önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: EBA, İlkokul Öğrencileri, Görüşler

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the opinions of primary school students regarding the useful use of EBA, which is the Educational Informatics Network. For this purpose, descriptive research model, one of the quantitative research methods, was used in the study. The data of the study were collected from 121 students studying at Selahattin Tiryaki Primary School in İkizce district of Ordu province in the 2020-2021 academic year and the primary school where information was collected via google-forms. In the study, semi-structured interview form was used to collect data. The obtained data were subjected to content analysis and the answers given by the students were coded. Themes were created based on the codes. According to the findings obtained in the study, students find that EBA is a useful site in reinforcing the subjects, preparing for exams and repeating the subject, that the problems about live lessons are solved and they do not have any problems, the site is interesting in terms of lectures, educational games / activities, tests and videos if it is developed by teachers. They stated that. They also stated that the site contributed to increasing the success of the site, repeating the topic and solving the tests. In addition, they sometimes encountered problems such as not accepting passwords and giving errors when entering the site, they could not enter live lessons due to the intensity, while using the site, videos were opened slowly or not opened at all, homework not opened They stated the troubles such as throwing them from the site. Students also think that more game / entertainment, test and topic content should be added to the site. They stated that studies should be done for this. It wants the content to be improved. It is urgently recommended to develop Eba and train teachers on adding content.

Keywords: EBA, Primary School Students, Opinions

1. GİRİŞ

Covid-19 döneminde pandeminin yarattığı etki ile öğrenciler uzaktan eğitime geçmiş ve daha öncede kullanılan Eğitimci Bilişim Ağı'(EBA)'nın daha fazla geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerimiz uzaktan eğitime

başlamış bu süreçte EBA üzerinden canlı ders atamaları oluşturmuşlar ve bu süreçte öğrencilere EBA üzerinden konu anlatı,soru çözümü,etkinlik oyun paylaşımalarında bulunmuşlardır.Bu konuda Bakanlı tarafından EBA'nın daha iyi kullanımı ve içerik geliştirme konusunda öğretmenlere uzaktan hizmetiçi seminer verilmiştir. Teknoloji uzaktan ve farklı alanlarda verim alabilmek için insanoğlunun hayatına tamamen yerleşmiştir. Gelişen teknolojiden eğitimde nasibini almış farklı yöntemlerle uzaktan eğitimde de teknolojinin farklı yönleri kullanılmıştır. Uzaktan webinarlar, seminerler, buluşmalar, proje faaliyetleri yapılmaya başlanmış bu durum hem zamandan, hem maliyetten hemde önemli kişilerle özellikle eğitim alanında öğrencilerin buluşmasını sağlamıştır. Teknolojinin aktif bir şekilde kullanıldığı alanlardan biri de eğitimdir. Şüphesiz teknoloji etkili kullanıldığında eğitimde öğretmenler ve öğrenciler için faydalı ve verimli neticeler meydana getirdiği artık kabul edilmektedir (Tutar, 2015). Eğitim teknolojisi öğrencilere verilmek istenen eğitim ile eğitim uygulamaları arasında bütünlük sağlamaya yarayan bir köprüdür (Güvendi, 2014). Eğitim teknolojisi genel olarak düşünüldüğünde kişinin eğitimi, özel düşünüldüğünde ise kişinin öğrenme durumuna hakim olabilmek için bilgi ve teknolojinin yapılandırılmasıdır. Başka bir deyişle öğrenme-öğretme süreçlerinin tasarlanması, öğrencilere uygulanması, süreçlerin değerlendirilmesi ve yeni öğrenme-öğretme süreçlerinin geliştirilmesidir (Alkan, 2011). Eğitim teknolojisinin asıl hedefi öğrencilerin eğitimdebelirlenen hedeflere ulaşmasını sağlamaktır. Bu amaçla teknolojik araç gereçlerle birlikte insan potansiyelinden ve eğitim bilimlerinin araştırma sonuçlarından yararlanır. Eğitim teknolojileri eğitim kuramlarından faydalanarak öğretim yöntem ve teknikleriyle desteklenmelidir. Bu şekilde eğitim materyalleri sınıf ortamında öğrenci özelliklerine, eğitim hedeflerine uygun bir biçimde kullanılabilir. Bu sayede eğitim ortamlarındaki görsel-işitsel araçların özensiz kullanımı engellenmiş olacaktır (Demirel ve Yağcı, 2011). Çağımızda teknolojinin hızla gelişmesiyle, teknolojiyi öğrenme ortamlarına uygun hale getirme çalışmaları hız kazanmıştır. Bakanlığımızca oluşturuna EBA, Webinar portalları, uzaktan eğitimle bilişim sistemleri projeleri, FATİH projesi, AUTO-Desk 360 uygulamaları, Çevrimiçi Etkinlik Geliştirme Sistemleri bunların örnekleridir. Fakat teknolojinin eğitimde kullanılmasının sağlanması için sadece teknolojik alt yapının oluşturulması yeterli olmamaktadır.

Bu teknolojide kullanılacak öğretim materyaline de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yine Bakanlık tarafından öğretim materyali konusunda öğretmen ve öğrencilere destek olması amacı ile Eğitim Bilişim Ağı (EBA) oluşturulmuştur.EBA'nın önemi pandemic dönemde daha iyi anlaşılmıştır. EBA genel olarak çeşitli, zengin ve eğitici içerikler sunmak, bilişim teknolojilerinin eğitimde kullanılmasını sağlamak, içerikle ilgili öğrenci ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına cevap vermek, bilgiyi öğrenirken aynı zamanda yeniden yapılandırabilmek ve bilgidan bilgi üretmek, farklı öğrenme stillerine hitap ederek öğrencilere destek olmak ve teknolojiyi bir amaç olarak değil bir araç olarak kullanmak amacıyla tasarlanmıştır (MEB, 2016). Millî Eğitim Bakanlığı verdiği ücretsiz şifrelerle öğretmenler ile ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerin EBA'yı kullanarak bu projeden faydalanmaları amaçlanmaktadır. (Güvendi, 2014). Öğrenme öğretme süreci sadece okul içinde gerçekleşmez. Öğrenciler her yerde öğrenme öğretme faaliyetine devam edebilirler (Tınmaz, 2013). EBA, sunduğu çeşitli, zengin ve eğitici içerikler yardımıyla hedef kitlesi olan öğrenci, öğretmen ve velilerin ihtiyaçlarına cevap vermekte, bu hedef kitlenin sosyal ağ yapısı yardımıyla bilgi alış verişinde bulunmasına imkan vermektedir (EBA, 2016).EBA'nın içeriği pandemic dönemde daha da zenginleştirilmiştir ama öğrencilerinde belirttiği gibi yeterli değildir.Önemli yeniliklerden biri öğretmenlere içerik geliştirme ve kendi ders saatini oluşturma konusunda yetki vermesidir.Bununla ilgili bilgilendirme ve seminerlerde verilmektedir. EBA ders sitesinde öğrenciler; elektronik ortamda izledikleri videolarla ders eksikliklerini gidermekte ve konu anlatım videolarını izleyerek bilgilerini tekrarlarla kalıcı hale getirmektedirler. Ayrıca aynı dersin konularını farklı tekniklerle, farklı eğitimden dinleyerek tekrar etme fırsatı bulmaktadırlar (EBA, 2016). Ülkemizde 20 milyonu aşkın öğrenci ve 800 binden fazla öğretmen olduğu düşünüldüğünde EBA ders sitesinin öğrenciler ve öğretmenler için ne kadar önemli olduğu aşıkardır. (Tutar, 2015). Eba'nın ders içeriğinin zenginleştirilememesi, öğrenciler için daha eğlenceli hale dönüştürülmesinde yaşanan aksaklıklar ve öğretmenlerin kullanımı konusunda hizmet içi eğitim ihtiyacı hasıl olması problem durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da EBA'nın içerisinde yer alan EBA

ders sitesine yönelik ilkokul öğrencilerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada araştırmaya sorusu olarak;

1-EBA ders web sitesine ilişkin geliştirilmesine dönük ilkokul öğrencilerinin görüşleri nelerdir? sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

EBA Ders web sitesine ilişkin öğrenci görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, var olan durumu olduğu gibi meydana çıkartmak hedeflendiğinden betimsel model kullanılmıştır. Bu çalışmada verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olgu ve olayların var olduğu ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde incelenmesine imkan sağlayan, nitel bir sürecin takip edildiği çalışmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Ordu ili İkizce ilçesindeki Selahattin Tiryaki İlkokulu ve İkizce İlkokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi (Fraenkel, Wallen; 2006) kullanılarak iki okuldaki 121 öğrenci oluşturmaktadır. Uygun örnekleme yönteminde araştırmacı yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer. Dolayısıyla Pandemi dönemi sebebiyle uygun olan yöntemin ve örneklemin bu olduğu tarafımda düşünülmüştür. Bu örnekleme yöntemi araştırmaya sürat ve pratiklik kazandırır. (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Örneklem grubundaki öğrencilere ait bazı demografik bilgiler Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Özellikleri

Değişken		Frekans	Yüzde
Okul	Selahattin	41	33,05
	Tiryaki İlkokulu		
	İkizce İlkokulu	80	66,95
Cinsiyet	Erkek	54	44,62
	Kız	67	55,38
Sınıf	1.Sınıf	21	17,35
	2.sınıf	30	24,79
	3.Sınıf	32	26,44
	4.Sınıf	38	31,42
	Toplam	121	100,0

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu ile elde edilmiştir. Geçerlilik ve güvenilirlik ilkelerine dikkat edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmede, görüşülen kişilere önceden hazırlanmış sorular yöneltilir. Bunun yanı sıra istenildiği zaman yeni sorular yöneltililebilir veya bazı soruların yöneltilmesinden vazgeçilebilir (Karasar, 2011). Görüşme formu literatür taramasının sonucunda 3 tanesi demografik bilgiler 11 tanesi açık uçlu sorular olmak üzere 14 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri tam anlamıyla açıklayarak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Veriler tarafımda kodlanmıştır. Daha sonra kodlardan faydalanarak temalar oluşturulmuştur. Veriler kodlanırken öğrencilerin kişisel bilgileri gizli tutulmuş. Öğrenciler temsilen Ö1, Ö2, Ö3...Ö121 diye kodlanmıştır.

3.BULGULAR

Görüşmeye katılan öğrencilerin “Evinizde bilgisayar var mı?” ve “Okul dışı internete ulaşabiliyor musunuz?” sorularına verdikleri cevaplar Tablo 2’te yer almaktadır.

Tablo 2. Bilgisayarının Olması ve İnternete Ulaşabilme Durumu

	Frekans	Yüzde
Evinizde bilgisayarınız var mı?	92	76,03
Var		
	29	23,97
Yok		
Okul dışı internete ulaşabiliyor musunuz?	81	66,94
Evet		
	40	33,06
ayır		

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu (%76,03) evlerinde bilgisayarlarının olduğunu ve okul dışında internete ulaşabildiklerini (% 66,94) ifade etmektedirler.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesini haftada toplam kaç saat kullanıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin EBA Ders Web Sitesini Haftada Kaç Saat Kullanma Sıklığı

Süre	Frekans	Yüzde
Hiç kullanmıyorum	26	21,49
0 ile 1 saat	1	0,82
1 ile 2 saat	1	0,82

2 ile 3 saat	1	0,82
3 ile 4 saat	3	2,46
4 ile 5 saat	4	3,28
5 ile 6 saat	5	4,10
6 ile 7 saat	4	3,28
7 ile 8 saat	17	14,05
8 saat ve üzeri	59	48,78
Toplam	121	100

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin çok az bir kısmı (%0,82) EBA ders web sitesini haftada 1 saat, % 0,82,'si 1 ile 2 saat arasında kullandıklarını, % 21,49'u ise kullanmadığını belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesini haftada ne kadar sıklıkla kullanıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrenciler Tarafından EBA’nın Haftada Kaç Kez Kullanma Sıklığı Durumu

	Frekans	Yüzde
Hiç kullanmıyorum	26	21,49
Haftada 1 kez	1	0,82
Haftada 2 kez	1	0,82
Haftada 3 kez	1	0,82
Haftada 4 kez	3	2,47
Haftada 5 kez	6	4,95
Haftada 7 kez	30	24,80
Haftada 8 kez ve üzerinde	53	43,83
Toplam	121	100

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin önemli bir çoğunluğu (%21,49) EBA ders web sitesini hiç kullanmadığını, çok az kısmı haftada 1 kez veya haftada 2 kez (0,82) kullandığını, büyük kısmı (43,83) haftada 8 kez ve üzeri kullandığını söylemiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesinin yararları nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar için içerik analizi yapılmış ve bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin EBA’nın Yararları İle İlgili Düşünceleri

Kod Listesi	Frekans	Yüzde
Konuları pekiştirme	103	44,60
Sınavlara hazırlık	53	22,94
Dersleri tekrar	47	20,35
Eğitici oyunları ile eğlence	13	5,63
Videoları	11	4,76
Ödev yapma	4	1,72
Toplam	231	100

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu (%44,60) Eba’yı konuları pekiştirmede, % 22,94’ü sınava hazırlık ve % 20,35’i dersleri tekrar etmek için kullandıklarını belirtmiştir. Öğrencilerden Ö3 bu soruya “Konuyu pekiştirme, ödev yapma, ders çalışma ve tekrar”, Ö98 “Sınava ve derse hazırlanırız” ve Ö119 ise “Okulda dinlediğimiz derslerle ilgili tekrarları izleme ve eğitici oyun oynama” şeklinde cevap vermiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesine ulaşmakta ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin EBA'ya Erişimde Yaşadıkları Sıkıntılar İle İlgili Düşünceler

Kod Listesi	Frekans	Yüzde
Sıkıntı Yok	67	70,52
Şifreyi Kabul Etmeme	10	10,53
Hata Veriyor	13	13,69
Telefon ve Tableti Desteklememe	5	5,26
Toplam	95	100

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu (%70,52) EBA'ya ulaşmakta sıkıntısının olmadığını belirtmiştir. Yine bazı öğrenciler şifreyi kabul etmeme (%10,53) sıkıntısı yaşadıklarını bazıları da EBA'nın hata verdiğini (%13,69) belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler ise EBA web sitesinin telefon ve ya tabletleri (%5,26) desteklemediği için siteye ulaşmakta sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazıları; “Sıkıntı yaşamıyorum.” (Ö12), “Bazen şifreyi kabul etmiyor. Tableten girilmiyor.” (Ö53) ve “Hata veriyor.” (Ö120) şeklindedir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesini kullanırken ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. EBA'nın Kullanımında Yaşanan Sıkıntılar

Temalar	Kod Listesi	Frekans	Yüzde
Video	Videoların Yavaş Açılması	38	27,16
Sıkıntıları	Sıkıntı Yok	27	19,28

Videoların Açılmaması	20	14,29
Ödevlerin Açılmaması	17	12,14
Siteden Atma	12	8,57
Puanların Sıfırlanması	10	7,14
Testlerin Yetersiz Olması	7	5,00
Telefon ve Tableti Desteklememe	6	4,28
<u>Puan Alamama</u>	<u>3</u>	<u>2,14</u>
Toplam	140	100

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin % 21,46’sı siteyi kullanırken sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir. Bunun yanında Öğrencilerin %28,29’u Videoların yavaş açıldığını, % 19,51’i videoların açılmadığını, % 8,29’u ödevlerin açılmadığını, %7,80’i sistem tarafından siteden atıldıklarını ve 6,83’ü puanlarının sıfırlandığını ifade etmiştir. Ö41 kodlu öğrenci “Videolar çok yavaş açılıyor, bazen de eba derse girilmiyor”, Ö 111 kodlu öğrenci “Eba ders web sitesini kullanırken hiçbir sıkıntı yaşamıyorum, rahatlıkla girebiliyorum” ve Ö9 kodlu öğrenci “Bazı videoların açılmaması ve yavaş olması” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesinin hangi özellikleri ilginizi çekiyor?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. EBA’nın İlgi Çekici Özellikleri

Temalar	Kod Listesi	Frekans	Yüzde
	Konu Anlatımı	81	34,62
Konu Anlatımı	Eğitici Oyun Ve	52	22,22

Oyun Ve Etkinlik Testler	Etkinlikler		
Videolar Ödevler	Testler	41	17,52
Puan Kazanmak	Videolar	34	14,53
	Ödevler	15	6,41
	PuanVermesi	11	4,70
	Toplam	234	100

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu (%34,62) EBA ders web sitesinin ilgi çekici özelliği olarak konu anlatımlarının olmasını düşünmektedir. Bazı öğrencilerde eğitici oyun ve etkinliklerin (%22,22) ilgilerini çektiklerini belirtmişlerdir. Yine bazı öğrencilerde testlerin (%17,52), bazıları da videoların (%14,53) bu sitede ilgi çekici özellikler olduğunu düşünmektedir. Ö17 kodlu öğrenci “Konu anlatımı ve soruları hoşuma gidiyor.”, Ö101 kodlu öğrenci “Oyunlar olması, alıştırmaların eğlenceli olması.” ve Ö3 kodlu öğrenci “Testlerini.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesinin tasarımı siteyi kullanmanızı nasıl etkilemektedir?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo9. Öğrencilerin EBA’nın Tasarımının Beğenip/Beğenmedikleri Düşüncesi

Kod Listesi	Frekans	Yüzde
Kullanımı Kolay/Beğeniyorum	79	83,15
Kullanımı Zor/Beğenmedim	12	12,64
Fikrim Yok	4	4,21
Toplam	95	100

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu

(%83,15) EBA ders web sitesinin tasarımını beğendiğini ve tasarımın siteyi kullanımını kolaylaştırdığını düşünmektedir. Bazı öğrencilerde sitenin tasarımını beğenmediklerini (% 12,64) ve siteyi kullanımı zorlaştırdığını düşünmektedir. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır. Ö44 kodlu öğrenci “tasarımı güzeldir, beğendim.”ve Ö71 kodlu öğrenci “kötü, giresim gelmiyor,” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesi ders konularını öğrenmenizde ne türlü katkılar sağlamaktadır?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Öğrencilerin EBA’nın Konuları Pekiştirmede Ne Türlü Katkılar Sağladığı İle İlgili Düşünceleri

Temalar	Kod Listesi	Frekans	Yüzde
	Başarımı Artırmamı	62	43,36
	Sağlıyor		
Başarı	Konu Tekrarı	33	23,09
Konu tekrarı Test	Test	20	13,99
Oyun-eğlence Telafi	Oyun Eğlence	12	8,39
Ön hazırlık	Kaçırdığımız Konuları	11	7,69
	Telafi Şansı		
	Derse Ön Hazırlık	3	2,09
	Hiç Katkısı Yok	2	1,39
	Toplam	143	100

Tablo 10 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu (%43,36) EBA’ nın konuların daha iyi öğrenilmesine katkı sağlayarak başarıyı artırdığını düşünmektedir. Bazı öğrencilerde sitenin konu tekrarı yapmakta etkili olduğunu (% 23,09), bazıları da test çözmekte (% 13,99) katkılar sağladığını düşünmektedir.

Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır. Ö110 kodlu öğrenci “Derslerde daha başarılı olup konuyu iyi anlıyorum.”, Ö68 kodlu öğrenci “Tekrar oluyor ” ve Ö25 kodlu öğrenci “test ve video desteğiyle tekrar sağlıyor ” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA ders web sitesindeki sorular konuları pekiştirmede yeterli midir?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Öğrencilerin EBA’da Öğretmenlerinin Yeterli Paylaşım ve İçerik Hazırlama İle İlgili Düşünceleri

Kod Listesi	Frekans	Yüzde
Yeterli	63	66,31
Yetersiz	28	29,48
Fikrim Yok	4	4,21
Toplam	95	100

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu (%66,31) EBA’da öğretmenlerinin yeterli paylaşım ve içerik hazırladığını belirtmiş olup, fakat azımsanmayacak kadar öğrencisinde (%29 ,48) bu konuda öğretmenlernn yetersiz olduğunu düşünmektedir. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır. Ö69 kodlu öğrenci “Yeterlidir.” ve Ö33 kodlu öğrenci “Yeterli değil, eba da paylaşım yapılmıyor” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğrencilerin “EBA Ders web sitesinde olmasını istediğiniz özellikler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Öğrencilerin EBA’da Olmasını İstedığı Özellikler İle İlgili Düşünceleri

Temalar	Kod Listesi	Frekans	Yüzde
Oyun	Daha Çok Oyun/Eğlence	45	26,47
Test	Daha Çok Test	39	22,94
Konu içeriği Sınav	Konu İçerikleri	38	22,35
Dışındaki Dersler	Zenginleşmeli		
E çocuk kitabı	Diğer Derslerinde Olması	20	11,76
	Daha Çok Video	11	6,47
	e Çocuk Kitapları	10	5,88
Öğrenme	Öğretmene Soru Sorma Şansı	7	4,13
	Toplam	170	100

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu EBA ‘da daha çok oyun-eğlence (%26,47) etkinliklerinin olmasını istemektedir. Ayrıca öğrencilerin büyük bir kısmı daha çok test (%22,94) bir kısmı daha çok konuların zenginleştirilmesini (%22,35) bir kısmı da diğer derslerin de (%11,76) EBA’da olması gerektiğini düşünmektedir. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır. Ö24 kodlu öğrenci “Her konuda oyunu olmasını isterim, eba bu konuda yetersiz.”, Ö67 kodlu öğrenci “Okulda dinlediğimiz dersleri bize tekrar yaptırması.”, Ö63 kodlu öğrenci “Bazı konular eklenmemiş zengin içerik yok.”, Ö107 kodlu öğrenci “İçerik zenginleşmeli hatta öğretmenlerimiz iyi öğrenmeli” ve Ö113 kodlu öğrenci “Din kültürü ve ahlak bilgisi, beden eğitimi ve müzik olması ve öğretmenimin daha iyi bilmesi” şeklinde görüş belirtmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

EBA’ya ilişkin ilkökul öğrencilerinin görüşlerini incelemeyi

amaçlayan bu çalışmada EBA'nın öğrenciler tarafından ne kadar sıklıkla kullanıldığı, sitenin yararlı olup olmadığı ile ilgili düşünceleri, siteye ulaşmakta ne tür sıkıntılar yaşadıkları, siteyi kullanırken ne tür sıkıntılar yaşadıkları, sitesinin tasarımının siteyi kullanmalarını nasıl etkilemekte olduğu, sitenin ders konularını öğrenmede ne türlü katkılar sağladığı, EBA'da öğretmenlerinin yeterli paylaşım ve içerik hazırlama ile ilgili düşünceleri ve sitede olmasını istedikleri özelliklerin neler olduğu yine öğrencilerin görüşleri alınarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğrenciler EBA'nın yararlarını; konuları pekiştirme, sınavlara hazırlık ve ders tekrarı yapma olarak belirtmiştir. Yani öğrencilerin çoğu EBA'nın ders ve sınavlar için yararlı olduğunu düşündüğü için kullanmaktadır. Alabay (2015) öğrencilerin EBA hakkında görüşlerini incelediği çalışmasında öğrencilerden "öğrendiğimi uygulama imkanı buluyorum" cevabını almıştır. Üçışık ve Tuna (2004) yapmış oldukları çalışmada Eğitimde teknoloji kullanımının geleneksel öğretim yöntemine göre büyük avantajlar taşıdığı ve faydalar sağladığı sonucuna varmıştır. Kibar (2006) Benzer şekilde literatürdeki bazı çalışmalarda eğitimde teknoloji kullanımının öğrenci başarısını arttırdığını belirtilmiştir (Kibar, 2006; Öğreten ve Uluçınar- Sağır,2013). Tüysüz ve Aydın (2007) yaptığı çalışmada ise web tabanlı öğrenmenin ilköğretim okulu düzeyindeki öğrencilerin tutumuna etkisinin pozitif olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenciler en çok EBA Ders web sitesinin; konu anlatımı, eğitici oyun ve etkinlikler, testler ve videolar kısmının ilgilerini çektiğini belirtmişlerdir.

Çetin ve Günay (2011) yaptığı çalışmada web sitelerinde derslere yönelik interaktif oyun vs. unsurların içerik içerisinde çok fazla yer almasının öğrencileri mutlu ettiğini ifade etmişlerdir. Uluçay ve Çakır (2014) yaptığı çalışmada oyunların öğrencilerin derslere karşı olumlu motivasyon geliştirmesini sağladığını belirtmiştir. EBA Ders web sitesi ders konularını öğrenmenizde ne türlü katkılar sağlamaktadır? Sorusuna öğrenciler başarıyı artırma, konu tekrarı ve test çözme cevaplarını vermiştir. Bu durum öğrencilerin EBA'yı okula yardımcı olarak gördüklerini göstermektedir. Tutar (2015) yaptığı çalışmada EBA'yı daha çok bilgi sağlamak amacıyla kullandıklarını belirtmiştir. Literatürdeki

birçok çalışmada teknoloji kullanımının öğrencilerin başarılarını ve bilgilerin kalıcılığını artırdığı belirlenmiştir (Karaman, Yıldırım ve Kaban, 2008; Öğreten ve Uluçınar-Sağır, 2013). EBA’da öğretmenlerinin yeterli paylaşım ve içerik hazırlayabiliyor mu? Sorusuna öğrencilerin çoğu yeterli, bazıları ise yetersiz cevabını vermişlerdir. Bu durum şunu göstermektedir. Öğretmenlerin azımsanmayacak derecede eba ile ilgili sıkıntıları olabileceği, ders ve içerik paylaşımında, canlı ders sırasında ciddi sıkıntılar yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Başarılı olan öğrenciler bu durumu yetersiz görmekte, fazla çalışmak istemeyen öğrencilerin yeterli görme durumları olabilir. Bunun nedeni EBA’nın durağan bir site değil zaman içerisinde kendini yenilemesi ve içeriğinin zenginleşmesi gerektiği olabilir. Sonuç olarak aynı durum öğretmenler çinde geçerlidir ve bir proble durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. EBA’da olmasını istediğiniz özellikler nelerdir? Sorusuna öğrenciler çoğu daha çok oyun ve eğlence cevabını vermişlerdir. Bu öğrencilerin öğrenirken eğlenmek de istediklerini anlatmaktadır. Bu düşüncüyü, ilgili literatürde yer alan internet üzerinden kullanılan oyunlarla gerçekleştirilen öğretim etkinlikleri ve bilgisayar destekli öğretim çalışmalarının bulguları desteklemektedir (Erdoğan, A., Erdoğan, E., Erdoğan Garan, Ö. & Güler, E. 2012; Hangül ve Üzel, 2010; Yeşilyurt ve Kara, 2007). Çetin ve Günay (2011) yaptığı çalışmada web sitelerinde derslere yönelik interaktif etkinlik, oyun vb. gibi unsurların içerik içerisinde çok fazla yer almasının öğrencileri mutlu ettiğini ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler soru sorma uygulamaları olmasını istemişlerdir. Bu bulgu Turgut (2015) yapmış olduğu çalışma ile paralellik göstermektedir.

Bu bağlamda tartışmalar ışığında EBA’dan uzaktan eğitim sürecinde ilkokul öğrencilerinin daha iyi verim alabilmesi için çözüme kavuşturulması beklenen öneriler şunlardır:

- Eba platformunun içeriği acilen geliştirilmelidir.
- EBA’ya öğrencilerin ilgisin çekebilecek eğitsel oyunlar yüklenmelidir.

- EBA’da öğretmenlern kendi sınıflarını, kendi içeriklerini oluşturabilecekleri ortamlar oluşturmasına imkan verilmelidir.
- EBA’nın öğretmenler açısından daha iyi kullanımını konusuna uzaktan hizmetçi seminerler verilmelidir.
- Öğrencilerin soru sorması vb. gibi etkileşimi arttıcı düzenlemeler yapılmalıdır.
- EBA’ya öğrencilerin yararlanması için bol bol kaynak ve test çalışması eklenmelidir.
- En önemli sorun olarak öğrencilerin tablet ve internet erişimi sorunu çözülmelidir. Araştırma yapılan okullardaki öğrencilerin %23,97’sinin internet erişimi bulunması büyük bir sorundur.
- Kullanım açısından EBA daha kullanışlı hale getirilmelidir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları arasında pandemi koşullarında yaşanan sıkıntılar, EBA kullanımı ve bilgisayar konusunda önemli sayıda çocuğun kullanmıyor olması, internete erişim sıkıntısı, ve grüşme formları konusunda yeterli ciddiyet olmaması gösterilebilir.

KAYNAKÇA

Alabay, A. (2015). Ortaöğretim öğretmenlerinin ve öğrencilerinin Eba(Eğitimde Bilişim Ağı) Kullanımına ilişkin görüşleri üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çetin, O ve Günay, Y. (2011). Fen eğitimine yönelik örnek bir web tabanlı öğretim materyalinin hazırlanması ve bu materyalin

öğretmen öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(2), 175-202.

Eğitim Bilişim Ağı, (2016). Hakkında (EBA Nedir?). <http://www.eba.gov.tr/hakkında/tam> adresinden bilgi alınmıştır.(İçerik analizi çalışması)

Erdoğan, A., Erdoğan, E., Erdoğan Garan, Ö. & Güler, E. (2012). Matematiğin popülerleştirilmesine yönelik tasarlanan bir eğitim öğretim ortamının değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 11(1), 51-74.

Fraenkel, J.R., & Wallen, N.E. (2006). How to design and evaluate research in education. New York: Mc Graw-Hill.

Güvendi, G.M. (2014). Millî Eğitim Bakanlığı'nın öğretmenlere sunmuş olduğu çevrimiçi eğitim ve paylaşım sitelerinin öğretmenlerce kullanım sıklığının belirlenmesi: eğitim bilişim ağı (EBA) örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Hangül, T. ve Üzel, D. (2010). Bilgisayar destekli öğretimin (BDÖ) 8. sınıf matematik öğretiminde öğrenci tutumuna etkisi ve BDÖ hakkında öğrenci görüşleri. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (NEF EFMED), 4(2), 154-176.

Karaman, S., Yıldırım, S. ve Kaban, A. (2008). Öğrenme 2.0 Yaygınlaşıyor: Web 2.0 Uygulamalarının Eğitimde Kullanımına İlişkin Araştırmalar ve Sonuçları, XIII. Türkiye'de İnternet

Konferansı Bildirileri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Nobel Yayınevi.

Kibar, Z. (2006). İlköğretim düzeyi fen bilgisi öğretiminde yüksek etkileşimli BDÖ yazılımlarının öğrenci başarısına etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, , İzmir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2016). Eğitimde Fatih Projesi, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?İd=4> adresinden erişilmiştir. (İçerik analizi çalışması)

Öğreten, B. ve Uluçınar-Sağır, Ş. (2013). 4. sınıf fen ve teknoloji dersinde interaktif öğretimin akademik başarıya ve tutuma etkisi, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 04(07), 1-18

Tınmaz, H. (2013). Öğretim teknolojinin temelleri: Teoriler, araştırmalar, eğilimler, (Ed. Kürşat Çağıltay ve Yüksel Gökteş), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Tutar, M. (2015). Eğitim bilişim ağı (EBA) sitesine yönelik olarak öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Tüysüz, C. ve Aydın, H. (2007). Web tabanlı öğrenmenin ilköğretim okulu düzeyindeki öğrencilerin tutumuna etkisi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(22), 73-84

Tüysüz, C , Çümen, V . (2016). Eba Ders Web Sitesine İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri . Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 9 (27/3) , 278-296 .

Uluçay, İ.S. ve Çakır, H. (2014). İnteraktif oyunların matematik öğretiminde kullanılması üzerine araştırmaların incelenmesi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 4(1), 13-34

Üçışık, S. ve Tuna, F. (2004). Orta öğretim kurumlarında coğrafya anlatım becerisinin bilgisayar destekli anlatımla geliştirilmesi. Marmara Coğrafya Dergisi, 9, 97-118.

Yeşilyurt, S. ve Kara, Y. (2007). Ders yazılımlarının öğrencilerin başarısına, kavram yanlışlarına ve biyolojiye karşı tutumlara etkisinin araştırılması. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi 23, 75-84.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

Makalenin
Gönderim Tarihi:
13/09/2021

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

Makalenin
Kabul Tarihi:
12/09/2021

COVID-19 Pandemisinin
Sağlık Çalışanları Açısından İş Kazası ve Meslek Hastalığı Olarak
Değerlendirilmesi

Evaluation of COVID-19 Pandemic in Terms of
Occupational Accident and Occupational Disease for Healthcare
Professionals

Dr. Öğretim Üyesi Emre KOL ^a

^aAnadolu Üniversitesi, Çalışma Eko. ve End. İliş. Bölümü,
ekol@anadolu.edu.tr, ORCID 0000-0002-3242-6925

Doç. Dr. Seda TOPGÜL ^b

^bAkdeniz Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
sedatopgul@akdeniz.edu.tr, ORCID 0000-0003-1649-1732

ÖZET

COVID-19 virüsü Aralık 2019'da Çin'in Hubei Eyaleti'nde, Wuhan'da ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir krize dönüşmüştür. Bu durum Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 11 Mart 2020'de COVID-19'u bir pandemi ilan etmesine yol açmıştır. Çalışma yaşamında pandemiye yakalananlar açısından hastalığın iş kazası veya meslek hastalığı olarak tanımlanıp tanımlanmayacağına bağlı olarak sosyal güvenlik hakları değişmektedir. Çalışmada pandeminin her açıdan ağır sonuçları ile orantısız şekilde en çok zarar verdiği alanlardan biri haline gelen sağlık sektörü ve bu sektörde çalışan sağlık çalışanlarının karşı karşıya kaldığı riskler karşısında COVID-19'un iş kazası ve meslek hastalığı olarak ele alınması tartışmalarına yer verilmektedir. Çalışma ülkemizde COVID-19'a yakalanmanın iş kazası ve meslek hastalığı niteliğini araştıran sınırlı sayıda çalışmalardan olup, ülke örneklerinin değerlendirildiği ilk çalışmadır. Bu nedenle çalışma yapılan tartışmalara genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs Hastalığı, İş Kazası ve Meslek Hastalığı, İş Güvenliği, Sosyal Güvenlik, Sağlık Çalışanı

ABSTRACT

COVID-19 virus emerged in Wuhan, Hubei Province of China in December 2019, spread all over the world and turned into a global crisis. This has led the World Health Organization (WHO) to declare COVID-19 a pandemic on March 11, 2020. The study includes the discussions of handling COVID-19 as a occupational accident and occupational disease in the face of the health sector, which has become one of the areas where the pandemic has been disproportionately damaged with its severe consequences, and the risks faced by healthcare professionals working in this sector. The implementation of occupational health and safety measures by employers is the first step to protect employees in both the health sector and other sectors. However, it is important to characterize COVID-19 as a occupational accident and occupational disease with the exposure of employees to SARS-CoV-2 despite the employers fulfilling their responsibilities. The benefits provided by the Social Security Institution vary if Covid-19 is considered an occupational accident and occupational disease or if it is only qualified as a disease. In addition, the study sheds light on the discussions of occupational accidents and occupational diseases for both healthcare professionals and other sector employees. According to the accepted opinion in the study, COVID-19 is an occupational disease for all healthcare professionals. For those who work in other sectors, those who become ill while working should be considered as work accidents.

Keywords: Coronavirus Disease, Occupational Accident and Occupational Disease, Occupational Safety, Social Security, Healthcare Professional

1. Giriş

Sağlık çalışanları, temel amacı hastalıkların önlenmesi ve toplumun sağlık statüsünün yükseltilmesi olan faaliyetlerde bulunan kişilerdir. Sağlık çalışanları kavramına doktorlar, hemşireler, ebeler, halk sağlığı uzmanları, laboratuvar, sağlık, tıbbi ve tıbbi olmayan teknisyenler, kişisel bakım çalışanları, toplum sağlığı çalışanları ve bazı geleneksel tıp pratisyenleri gibi sağlık hizmeti sağlayıcıları dâhildir. Aynı zamanda sağlık çalışanları kavramı temizlikçiler, sürücüler, hastane yöneticileri, ilçe sağlık yöneticileri ve sosyal hizmet uzmanları gibi sağlık yönetimi ve destek çalışanlarını ve sağlıkla ilgili faaliyetlerdeki diğer meslek gruplarını da içermektedir. Sağlık çalışanları, yalnızca akut bakım tesislerinde çalışanlar değil, aynı zamanda uzun süreli bakım, halk sağlığı, toplum temelli bakım, sosyal bakım ve evde bakım ile diğer tanımlanan sağlık ve sosyal hizmet sektörlerindeki diğer mesleklerde çalışanları da kapsamaktadır (ILO, 2021).

Sağlık çalışanları COVID-19 bağlamında kendilerini hastalık, yaralanma ve hatta ölüm riskine sokan mesleki tehlikelere maruz kalmaktadır. Bu mesleki riskler arasında COVID-19 ile ilgili enfeksiyonlar, uzun süreli maske kullanımından kaynaklanan cilt bozuklukları, dezenfektanların artan kullanımı nedeni ile toksinlere maruz kalma, psikolojik sıkıntılar, kronik yorgunluk, ayrımcılık, fiziksel ve psikolojik şiddet ve taciz gelmektedir. Bu tehlikeleri azaltmak ve sağlık çalışanlarının güvenlik ve refahını korumak, iş

sağlığı ve güvenliği, ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek için iyi koordine edilmiş kapsamlı önlemler gerektirmektedir. Yetersiz iş sağlığı ve güvenliği önlemleri, sağlık çalışanları arasında iş ile ilgili hastalık oranlarının artmasına, yüksek devamsızlık oranlarına, verimliliğin azalmasına ve bakım kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (WHO, 2020a: 2). İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmasına rağmen sağlık çalışanlarının COVID-19'a yakalanma risklerinin yüksek olması sebebi ile meydana gelen hastalık ve kazalarda, COVID-19'un iş kazası ve meslek hastalığı niteliği öne çıkmaktadır. Makalede iş kazası ve meslek hastalığı kavramları açıklanarak tartışılacak ve COVID-19'a yakalanmanın iş kazası ve meslek hastalığı niteliği üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede sağlık çalışanlarının mesleki maruziyet ve işyeri risk değerlendirmesi ile COVID-19'un iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine etkisi üzerinde de durulacaktır.

2. İş Kazası ve Meslek Hastalığı Kavramları

İş kazası ve meslek hastalığı sigortası geçici yahut sürekli gelir kaybına uğrayan sigortalı çalışana ya da onun yakınlarına parasal yardımlar sağlar. İş kazası ile meslek hastalığı; iş kazasının ani bir olay sonucu, meslek hastalığının ise yavaş yavaş ortaya çıkması bakımından birbirinden ayrılırlar. Ancak her ikisinin de mesleki risk sayılması ve ortak bazı özelliklere sahip olmaları nedeni ile mevzuatta iş kazası ve meslek hastalığı sigortaları birbirini tamamlar nitelikte birlikte düzenlenmişlerdir (Tuncay ve Ekmekçi, 2012: 300). Sigorta yardımları 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu anlamında bir iş kazası veya meslek hastalığının gerçekleşmesi durumunda yapılmaktadır. Bu nedenle anılan kavramların öncelikle açıklığa kavuşturulması gerekmektedir (Güzel, Okur ve Caniklioğlu, 2009: 314). Bu çerçevede kısaca tanımlara değinildikten sonra COVID-19'un iş kazası ve meslek hastalığı tartışmalarına ışık tutulabilecektir.

2.1. İş Kazası Kavramı

İş kazası 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 13. maddesinde, "a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, b) (Değişik: 17/4/2008-5754/8 md.) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle, c) Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda, d) (Değişik: 17/4/2008-5754/8 md.) Bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda, e) Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olaydır" denilmektedir. 5510 sayılı Kanun'a göre olayın iş kazası olarak değerlendirilebilmesi için "sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da

ruhen engelli hale getiren olay” varlığı gerekmektedir. Diğer yandan iş kazası tanımı 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nda 3. madde (g) bendinde; “İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hâle getiren olay” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi mevzuatta olayın bir iş kazası olarak değerlendirilebilmesi için;

- İşverenin otoritesi altında
- Yaptığı iş sonucunda
- Hemen ya da sonradan meydana gelen
- İşçiyi etkileyen ve onu çalışmaktan alıkoyan beden bütünlüğünü ruhen ya da fiziken bozan, çalışma gücünde azalmaya sebep olan olaylar olarak tanımlanabilir (Şakar, 2011: 398). Bu tanımlamaya göre iş kazasının unsurlarını şu şekilde tespit etmek mümkündür:

i. Sigortalı Olma

ii. Kazaya Uğrama

iii. Uygun İlliyet Bağı Bulunması (Haksız fiil sebebi ile ortaya çıkan zararın tazmini borcunun doğabilmesi için haksız fiil ile zarar arasında bulunması gerekli olan neden, sonuç ilişkisidir)

iv. Sigortalının Bedence ve Ruhça Bir Zarara Uğraması

Narter ve Şimşek (2020: 151) 4857 sayılı İş Kanunu anlamındaki iş kazası ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu anlamındaki iş kazası arasındaki farka dikkat çekmiştir. Buna göre sosyal güvenlik hukuku anlamında olayın iş kazası sayılması için kaza ve zarar arasında bir illiyet bağının olması gerekmektedir. Diğer yandan İş Kanunu anlamında olayın iş kazası olarak sayılabilmesi için sadece kaza ile zarar arasında illiyet bağının olması yeterli olmayıp aynı zamanda iş ile kaza arasında da bir illiyet bağının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Olayın bir iş kazası sayılması için; dıştan gelen bir etkenin varlığı, olayın istenilmeyen bir olay olması, ani bir olay olması, gözle görülebilir bir olay olması, olay sonrası çalışanın zarara uğraması ve yapılan iş, kaza ve zarar arasında uygun illiyet bağının varlığı gerekmektedir (Narter ve Şimşek, 2020: 153-156).

Kanuni tanımdaki durumların anlamı ve yorumlanması öncelikle yargıya aittir. Bir kazanın iş kazası sayılıp sayılmayacağına idari açıdan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) karar verir. Kurum kararını verirken gerektiğinde “Kurumun denetim ve kontrol ile yetkilendirilen memurları tarafından veya Bakanlık iş müfettişleri vasıtasıyla soruşturma yapabilecektir” (5510 sayılı Kanun m.13/3). Bir kazanın iş kazası olup olmadığı konusunda sosyal

sigorta ilişkisinin tarafları olan Kurum, sigortalı ya da işveren arasında bir uyumsuzluk çıkması halinde son kararı açılacak davaya bağlı olarak iş mahkemeleri verir. Günümüzde de iş kazası kavramının belirlenmesinde bu alanda verilmiş olan sayısız yargı içtihadının da önemli bir etkisi bulunmaktadır (Arıcı, 2015: 317).

İş kazası ve meslek hastalığı öncesinde iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları ile mesleki risklerin ortadan kaldırılması mümkün olabilmektedir. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili risklerin tespit edilmesi, risklerin ortadan kaldırılması için önlemlerin alınması (pandemi dönemi için, eldiven, maske, koruyucu donanım kullanımı, dezenfeksiyon işlemleri gibi) ve iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili denetim sistemi geliştirilmesi iş kazası ve meslek hastalığı risklerini ortadan kaldırmak için alınması gereken proaktif önlemlerdir. Buna rağmen iş kazası ve meslek hastalığı meydana geliyorsa da meydana gelen zararın tazmini gerekmektedir (Karadeniz, 2012: 28).

İşçinin Ukrayna'ya gönderildiği seyahat dönüşünde Pandemik İnfluenza A olarak adlandırılan H1N1 virüsünün neden olduğu domuz gribi olarak da ifade edilen gribe yakalanması ve ölmesi Yargıtay 21. Hukuk Dairesi tarafından iş kazası olarak kabul edilmiştir. İşçinin seyahat dönüşü virüs kapıldığı anlaşılmış ve seyahati sırasında enfekte olduğu belirlenmiştir. Yargıtay'ın bu kararının ardından COVID-19 nedeni ile ölümlerin iş kazası olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu noktada Centel (2020: 17), H1N1 ile COVID-19 virüslerinde kuluçka süresinin farklı oluşunun, Yargıtay'ın daha önceki söz konusu kararını tekrarlayacağı anlamını taşımadığına vurgu yapmaktadır. Narter ve Şimşek'e (2020: 166) göre ise, H1N1 ile COVID-19 virüslerinde bulaşıcılık ve kuluçka süresi bakımından büyük benzerlikle bulunduğu için iş kazası kabul edilmesi mümkündür. Salgının bulaşma durumunda eğer çalışan korunmadıysa, işverenin iş kazasından sorumlu tutulması ve manevi ve destekten yoksun kalma tazminatlarının talep edilebileceği belirtilmektedir (Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, 2019: 396).

2.2. Meslek Hastalığı Kavramı

Meslek hastalığı sanayileşme sonrası ortaya çıkan bir kavramdır. Sanayileşme süreci ile bazı hastalıkların ortaya çıkması, çalışanların çalışma ortamı, yaptıkları iş ve bu işte kullanılan bazı maddelerle temas ya da bu maddelere maruziyetin önemli bir rol oynadığı; hastalık ile iş ve maruziyet arasında bir illiyet bağının olduğu belirlenmiştir. Böylece sigortalı çalışanın çalıştığı iş ortamı, çalışma yeri ve biçimi, kullanılan girdilere maruziyet süresi gibi unsurlar ile hastalık arasında uygun nedensellik bağının bulunması durumunda bu hastalıklara meslek hastalığı denilmektedir (Arıcı, 2015: 317). Meslek hastalığı iş kazasından farklı olarak bütünüyle mesleki niteliktedir (Tuncay ve Ekmekçi, 2012: 315).

Meslek hastalığı tanımı 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 14. Maddesinde; "...sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir" şeklinde tanımlanmıştır. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda 3. madde (1) bendinde ise meslek hastalığının mesleki risklere maruziyet sonucu ortaya çıkan bir hastalık olduğu belirtilmektedir. Meslek hastalığı mevzuat açısından mesleki risklere maruz kalma sonucu ortaya çıkarak çalışanı geçici ya da sürekli halde bedensel ve ruhsal engelliliğe uğratan hastalıklardır. Meslek hastalığı tanımı Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre iki temel unsurdan oluşmaktadır.

- Belirli bir çalışma ortamında hastalığa maruz kalma nedeni ile hastalık ve mesleki faaliyet arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığı
- Nüfusun geri kalanı ile karşılaştırıldığında hastalığa ortalamanın üzerinde maruz kalma riskinin bulunmasıdır (ILO, 2009: 1).

Doz ve yanıt ilişkisi önemlidir, olaya ya da duruma maruziyet arttıkça hastalığın da artması gerekmektedir. Son olarak hastalık ve maruziyet ile ilgili ilişki ortaya konulurken bir mesleki geçmişinde duruma aracılık etmesi gerekmektedir (Hill, 1965: 8-9). Sonuç olarak önce hastalık teşhis edilmeli ve hastalığın olduğu kanıtlanmalıdır. Daha sonra hastalığın işyerinde maruz kalınan bir etken dolayısıyla işyerinde meydana geldiği ortaya konmalı ve mesleki geçmiş ile ilişki kurulması gerekmektedir (Landrigan ve Baker, 1991: 676). Narter ve Şimşek'e (2020: 159-160) göre mevzuat çerçevesinde meslek hastalığının unsurları; öncelikle meslek hastalığına yakalanan kişinin sigortalı olması, çalışanın hastalık dolayısıyla bedensel ya da ruhsal engelle uğraması, iş, işyeri koşulları ve hastalık arasında uygun bir illiyet bağının bulunması, meslek hastalığının yönetmelikte yer alması ve yönetmelikte belirtilen sürede ortaya çıkması gerekmektedir.

Genel çerçevede bir hastalığın meslek hastalığı olarak değerlendirilebilmesi için ya iş ve işyeri koşulları dolayısıyla hastalığa maruz kalma iddiasının ispatlanması gerektir ya da meslek hastalığı listesinde yer alması gerekmektedir (OSHA, 2020). Türkiye'de meslek hastalığı olarak kabul edilecek hastalıklar ve meslek hastalığı yükümlülük süresi 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre çıkarılan 11 Ekim 2008 tarihli ve 27021 sayılı resmi gazetede yayınlanan Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği'ne göre kabul edilmektedir. Yönetmeliğin ekli listesinde bulunan yükümlülük süreleri 3 ila 25 gün arasında değişmektedir. Yönetmeliğin 19. Maddesinde; "(1) Meslekî bulaşıcı hastalıklar Listesinin "D Grubu"nda yer alan bulaşıcı hastalıkların, görülen işin gereği olarak veya işyerinin özel koşullarının etkisiyle oluşması ve enfeksiyonun laboratuvar bulguları ile de kanıtlanması gereklidir. (2) Bu listede yer almayan fakat görülen iş ve görev gereği olarak bulaştığı kesin olarak saptanan diğer bulaşıcı hastalıklar da meslek hastalığı

sayılır. Bu husustaki teşhisin laboratuvar deneyleriyle kanıtlanması gereklidir. Hastalığın en uzun kuluçka süresi yükümlülük süresi olarak alınır” denilmektedir. Dolayısıyla Yönetmeliği, bir hastalığın meslek hastalığı sayılabilmesi için ya ekli listede yer alması ya da laboratuvar deneyleri ile iş ve görev gereği bulaşıcılığının kesin olarak kanıtlanması gerekmektedir. Bütün tanımlamalar birlikte değerlendirildiğinde bir hastalığın meslek hastalığı olarak kabul edilebilmesi için; mesleki risklere maruziyetten kaynaklanması, işin yürütüm şartları dolayısıyla ortaya çıkması, işin niteliği gereği tekrarlanan bir sebepten kaynaklanması, yapılan işin gereği olarak oluşması, enfeksiyonun laboratuvar kanıtları ile kanıtlanması ve meslek gereği bulaştığının kesin olarak saptanması gerekmektedir (Korkusuz, 2020: 675). Meslek hastalığı niteliği açısından iş kazası gibi aniden ortaya çıkmaz. Meslek hastalığının sigortalının işten ayrılmasından sonra da ortaya çıkması olasıdır. “Meslek hastalığı, işten ayrıldıktan sonra ortaya çıkmış ve sigortalı olarak çalıştığı işten kaynaklanmış ise, sigortalının 5510 sayılı Kanunla sağlanan haklardan yararlanabilmesi için, eski işinden fiilen ayrılmasıyla hastalığın ortaya çıkması arasında bu hastalık için Kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikte belirtilen süreden daha uzun bir zamanın geçmemiş olması gerekmektedir. Bu durumdaki kişiler, gerekli belgelerle Kuruma başvurabilirler”. Yönetmelikte belirlenen süreden daha fazla süre geçtikten sonra ileri sürülecek meslek hastalığı iddialarında; iddia sahibinin bu iddiasını yargı önünde ispatlaması gerekir (Arıcı, 2015: 318).

“Herhangi bir meslek hastalığının klinik ve laboratuvar bulgularıyla belirlendiği ve meslek hastalığına yol açan etkenin işyerindeki inceleme sonunda belirlendiği durumlarda, meslek hastalıkları listesindeki yükümlülük süresi aşılmış olsa bile, bu hastalık Kurumun veya ilgilinin başvurusu üzerine Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunun onayı ile meslek hastalığı sayılabilir”. Hangi durumların meslek hastalığı sayılacağı bu konuda çıkarılacak özel bir yönetmelik ile açıklanır. Yönetmelikte belirlenmiş hastalıklar dışında herhangi bir hastalığın meslek hastalığı sayılıp sayılmaması konusunda çıkabilecek uyuşmazlıklar, Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca karara bağlanır. Kurum ile sigortalı arasında hastalığın meslek hastalığı olup olmadığı konusunda çıkan uyuşmazlıklar yargı tarafından nihai olarak karara bağlanır (Arıcı, 2015: 318-319).

Bu düzenlemelere göre meslek hastalığından söz edebilmek için; ortaya çıkan hastalık veya sakatlığın hatta ölümün çalışanın yaptığı işten ya da işin yürütüm koşullarından kaynaklı olması gereklidir. Meslek hastalıkları uzun süreli etkilenme sonucunda gerçekleşmektedir. Aniden, birden bire ortaya çıkmaması, meslek hastalığını iş kazasından farklı kılan en önemli faktördür. Kişinin hastalık etkenine genellikle uzun süre maruz kalması hastalığın ilerlemesine neden olmakta ve zamanla ortaya çıkmaktadır. Meslek hastalıklarının başlangıç tarihi kesin olarak belirlenememekle birlikte kişinin çalışma hayatında etkenle ilk temasından bir hafta ile otuz yıl sonra ortaya çıkabilmektedir. Meslek hastalıklarının mesleğe özgü olması ve

tümüyle önlenebilir bir niteliğinin bulunması nedeniyle, alınacak toplu ve bireysel önlemler ile korunma sağlanabilecektir (Kılıkış, 2016: 17).

İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmasına rağmen çalışanların COVID-19'a yakalanmaları durumunda durumun iş kazası ve meslek hastalığı sayılması ya da hastalık sayılmasına göre iki durum ortaya çıkacaktır. Bu iki durumda da hastalığa yakalanan kişiler için şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

- İş kazası ve meslek hastalığı durumunda SGK, evde tedavide prim günü şartı aranmaksızın tedavi süresince aylığın 2/3'ünü, hastanede tedavide prim ödeme şartı olmaksızın tedavi süresince aylığın yarısını, sürekli iş göremezlik halinde sürekli iş göremezlik geliri ve şartların sağlanması durumunda malullük aylığı, ölüm durumunda ise ölüm geliri, cenaze ve evlenme ödeneği, şartlarının sağlanması durumunda da ölüm aylığı bağlamaktadır.

- COVID-19'un iş kazası ve meslek hastalığı sayılmaması durumunda ise evde tedavide Prim günü şartı sağlanması şartıyla tedavinin üçüncü gününden itibaren aylığın 2/3'ü, hastanede tedavide prim günü şartı sağlanması şartıyla tedavinin üçüncü gününden itibaren aylığın yarısı, sürekli iş göremezlik halinde Şartların sağlanması durumunda malullük aylığı ve ölüm halinde de Şartların sağlanması durumunda ölüm aylığı bağlanmaktadır (Oğuz, 2018; Korkusuz, 2020: 685).

Sağlanan haklar dolayısıyla COVID-19'a maruziyet sebebi ile meydana gelen olayın iş kazası ve meslek hastalığı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği önem taşımaktadır. Bundan sonraki bölümde bu tanımlamalar ve tartışmalar ekseninde şekillenecektir.

2.3. İş Kazası ve Meslek Hastalığı Olarak COVID-19

Dünyada yeni ortaya çıkan ve bulaşıcı bir hastalık olan koronavirüs hastalığı çeşitli ülkelerde meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir. Çünkü özellikle sağlık sistemi içerisindeki çalışanlar işyerlerinde enfekte olabilmektedir. COVID-19'un mesleki risklerden biri olarak tanınmasına ilişkin belirli düzenlemeler bulunmaktadır. Çeşitli uluslararası kuruluşlar Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği mesleki riskin COVID-19 ile ilişkisi olup olmadığının belirlenmesi, tanıma kriterleri geliştirilmesi ve ülke düzeyindeki mevzuatların harekete geçirilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bu çerçevede çeşitli ülkeler COVID-19'u kendi mevzuatlarında farklı kriterler tanımlayarak gerek meslek hastalığı gerekse de iş kazası olarak kabul etmektedir.

Tablo 1. Çeşitli Ülkelerde COVID-19 ve İş Kazası Ve Meslek Hastalığı İlişkisi

Ülke	Durum	Açıklama
Arjantin	Meslek Hastalığı	Listelenmemiş bir hastalık olmasına rağmen COVID-19 13 Nisan 2020 tarihinde meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.
Avustralya	Belirli bir düzenleme bulunmuyor ancak olabilmektedir.	Avustralya İş Güvenliği Ajansı COVID-19'un tazmin edilebileceğini açıklamıştır. Ancak çalışanların tazminatları vaka temelli olarak değerlendirilmektedir.
Belçika	Meslek Hastalığı	Federal Mesleki Riskler Ajansı sağlık çalışanları için COVID-19'u bir meslek hastalığı olarak kabul etmiştir.
Brezilya	Sınırlı olan askıya alınmış meslek hastalığı iddiaları bulunmaktadır.	29 Nisan 2020 tarihinde Federal Yüksek Mahkeme COVID-19'un meslekle ilgili bir nedensellik bağlantısı taşımasının dışında meslek hastalığı olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak sonradan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Sekreterliği tarafından yayınlanan bir teknik nota, COVID-19'un bir meslek hastalığı olarak tanınmasının mümkün olduğu belirtilmiştir.
Çin	Belirli bir düzenleme yok ama olabilmektedir.	23 Ocak 2020 tarihinde İnsan Kaynakları Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Ulusal Sağlık Komisyonu ortak bir bildirme yayınlamıştır. Buna göre, mesleklerinden dolayı COVID-19 hastalığına yakalanan çalışanların sağlık bakımından faydalanmalarının sağlanabilmesi için olanak sağlanacaktır.
Fransa	Meslek Hastalığı	14 Eylül 2020 tarihinde yayınlanan kararname ile COVID-19'un bir meslek hastalığı olarak tanımlanması için spesifik kriterler tanımlanmıştır. Bu kriterler COVID-19'un sebep olduğu ölümle sonuçlanan vakalar, oksijen terapisi sağlanan ya da vantilatöre bağlanan vakaları içermektedir.
Almanya	Meslek Hastalığı / İş Kazası	Alman Sosyal Kaza Sigortası COVID-19'un meslek hastalığı olarak kabul edilebileceğini beyan etmiştir. Genel nüfustan daha yüksek risk altında olan sağlık alanındaki çalışanlar ile benzer meslekteki çalışanlar için vaka temelli değerlendirmeden sonra iş kazası ya da meslek hastalığı olarak tanınmasına imkân sağlanmıştır.

İtalya	İş Kazası	17 Mart 2020 tarihinde yayımlanan bir yönetmelik ile bir iş kazası olarak iş yerinde doğrulanmış COVID-19 vakalarını iş kazası olarak kabul etmektedir.
Japonya	Belirli kriterlere göre tanınma	COVID-19 geçiren çalışanların sigorta tarafından tanınmasından sonra, çalışanlar iş kazasının faydalarından yararlanmaya hak kazanmaktadır. Sağlık, Çalışma ve Refah Bakanlığı sağlık alanında ve diğer alanlarda çalışan çalışanlarda COVID-19'un tanınması için vaka örnekleri ve kriterleri ilan etmiştir.
Kore	İş Kazası / Meslek Hastalığı	İstihdam ve Çalışma Bakanlığı sağlık ve sağlık dışı sektörlerde Koreli çalışanların iş kazalarındaki tazminat ve tanınmaya ilişkin kriterleri belirlemiştir.
Malezya	Meslek Hastalığı	Sosyal Güvenlik Örgütü 3 Nisan 2020 tarihinde işin doğası gereği enfekte kişilere direkt olarak maruz kalan kişiler için COVID-19'un bir meslek hastalığı olduğunu kabul etmiştir.
Norveç	Meslek Hastalığı	Mart 2020 tarihinden itibaren COVID-19 ile ilgili ciddi komplikasyonları olanlar için meslek hastalığı olarak kabul edilmektedir.
Singapur	Belirli bir düzenleme yok ama olabilmektedir.	Emek Bakanlığı COVID-19 enfeksiyonunu iş kazası tazminatı yasası kapsamında tazmin edilebilir görmektedir. Biyolojik bir etkene mesleki olarak doğrudan maruz kalmak kriterini aramaktadır.
Güney Afrika	Meslek Hastalığı	COVID-19, enfeksiyona yüksek riskli bir bölgede ya da yüksek riskli bir işyerinde maruz kalma durumunda meslek hastalığı olarak nitelendirilmektedir. 23 Mart 2020 tarihinde meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.
Türkiye	Belirli düzenlemeler için devam eden tartışmalar ve mevcut mevzuata göre olabilmektedir.	COVID-19'a özgü herhangi bir yasal değişiklik yapılmamıştır. Ancak mevzuat listeye alınmamış laboratuvar testleri ve iş ile ilgili kanıtlarla mesleki bulaşıcı hastalıkların tazmin edilmesine olanak tanımaktadır.
ABD	Farklı çalışanlar için çeşitli düzenlemeler	Yönetmelikler eyaletler arasında farklılık gösterdiği için, çalışanlar arasında da farklılık göstermektedir. Çalışma Bakanlığı görevlerinden dolayı COVID-19 geliştiren çalışanların Federal Çalışanların Tazminat Yasası gereğince meslek hastalığına başvurabileceğini

		belirtmektedir.
--	--	-----------------

Kaynak: Sandal ve Yıldız, 2021: 137.

COVID-19, enfeksiyona yüksek riskli bir bölgede ya da yüksek riskli bir işyerinde maruz kalma durumunda meslek hastalığı olarak nitelendirilmektedir. 23 Mart 2020'de meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir. Türkiye belirli düzenlemeler için devam eden tartışmalar ve mevcut mevzuata göre olabilmektedir. COVID-19'a özgü herhangi bir yasal değişiklik yapılmamıştır. Ancak mevzuat listeye alınmamış laboratuvar testleri ve iş ile ilgili kanıtlarla mesleki bulaşıcı hastalıkların tazmin edilmesine olanak tanımaktadır. ABD'de farklı çalışanlar için çeşitli düzenlemeler ve yönetmelikler eyaletler arasında farklılık gösterdiği için, çalışanlar arasında da farklılık göstermektedir. Çalışma Bakanlığı görevlerinden dolayı COVID-19 geçiren çalışanların Federal Çalışanların Tazminat Yasası gereğince meslek hastalığına başvurabileceğini belirtmektedir.

COVID-19 hastaları birinci basamakta, hastanelerde ve bakım evleri dâhil diğer kurumlarda yaygın şekilde salgının etkisini göstermektedir. Dünyanın her yerindeki sağlık çalışanları da, onlara bakmak için muazzam bir iş yükü ile karşı karşıya kalmıştır. Dünya genelinde COVID-19'dan kaç sağlık çalışanın öldüğü ise bilinmemektedir. Yüzyıllardır, hastalıkların işle ilgili olabileceği bilinmektedir. Meslek hastalığı, işle ilgili hastalıkları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Yasal bir terimdir ve mesleki hastalıklardan muzdarip olanlar için maddi tazminat ile ilişkilidir. Meslek hastalıklarının tanımı ülkeden ülkeye göre değişmektedir. Sağlık çalışanları, işyerinde enfekte hastalarla temas halinde COVID-19 ile enfekte olabilmektedir. Öğretmenler öğrencilerden etkilenebilmekte, toplu taşıma şoförleri, kuaförler, kişisel eğitimler ve perakende çalışanları da kolaylıkla enfekte olabilmektedir. Ancak kaç tane koronavirüs vakasının yaptıkları mesleklerden dolayı enfekte oldukları ise bilinmemektedir. Meslek hastalığının tazminat sistemleri içerisinde bazı işlevleri bulunmaktadır. En bariz olanı çalışanın korunmasıdır. Bir kişi işte zarar görürse, tazmin edilmelidir. İşçi, maruz kaldığı hastalıktan dolayı çalışmaya devam edemeyebilir. Koronavirüs hastalığı, Mart 2020'den bu yana Norveç'te bir meslek hastalığı olarak kabul edilmektedir. Farklı ülkelerde COVID-19'u meslek hastalığı olarak kabul etmektedir. Koronavirüs hastalığı, tazminat sağlamak ve önleyici tedbirleri planlamak için dünya çapında bir meslek hastalığı olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Moen, 2020: 299). COVID-19 her ne kadar insan ayırmadan bulaşmaya devam etse de bireylerin bu bulaştan etkilenmeleri, etkilenme şekilleri ve boyutları açısından farklılık gösterecektir (Uçkan Hekimler, 2020: 11).

Türkiye'de 5510 sayılı Kanun açısından çalışan COVID-19'a yakalanıp bunu ispat edebiliyorsa ortaya çıkan hastalığı iş kazası olarak

değerlendirmek mümkün olabilir. Ancak çalışanın ne zaman ve hangi durumda enfekte olduğunu ispatlaması son derece güçtür. Diğer yandan meslek hastalığında da işin yürütüm şartları bakımından geçici ya da sürekli bir maruziyet şartı aranmaktadır. Buna göre COVID-19 bu durumda da meslek hastalığı tanımı içerisinde değerlendirilememektedir. Bunların dışında sigortalının iş kazası ve meslek hastalığı dışında kalan ve iş göremezliğe neden olan rahatsızlıklar çerçevesinde değerlendirilebileceği belirtilmiş olup, hastalık sigortası anlamında hastalık hali olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir. Bu hallerde 5510 sayılı Kanun'un 13. maddesi I. bendinde a-e'de sayılan hallerde COVID-19 hastalığının bulaştığı tespit edilemeyen durumlarda hastalık sigortası hükümlerinin uygulanmasının uygun olacağı ifade edilmektedir (Centel, 2020: 17). Diğer yandan SGK Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 07.05.2020 tarihinde 2020/12 sayılı yayınlanan Genelge' de 5510 sayılı Kanun'un 15. maddesindeki "sigortalının, iş kazası ve meslek hastalığı dışında kalan ve iş göremezliğine neden olan rahatsızlıklar, hastalık halidir" ibaresine atıf yapılarak; "COVID-19 virüsünün bulaşıcı bir hastalık olduğu dikkate alındığında, söz konusu salgına maruz kalan ve sağlık hizmet sunucularına müracaat eden sigortalılara hastalık kapsamında provizyon alınması gerekmektedir" denilmiştir. Dolayısıyla COVID-19 için iş kazası ve meslek hastalığı değil hastalık sigortası hükümlerinin uygulanacağı esas kabul edilmiştir. COVID-19'un iş kazası ve meslek hastalığı olarak değil salt hastalık olarak kabul edilmesi bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin İstanbul Tabip Odası sağlık hizmeti sunucularının kendilerine bildirilen iş kazası ve meslek hastalığı tanılarını SGK'ya bildirmekle yükümlü oldukları vurgulanarak, kişi ve yakınının beyanda bulunmasına rağmen bildirim yapılmamasının 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun da belirtilen yükümlülüğün ihlali olduğunu belirtmektedir. (İstanbul Tabip Odası, 2020). Diğer yandan Narter ve Şimşek'in (2020: 161-162) örneğini verdiği bir olayda; Pandemi hastanesi olan Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bursa Yüksek İhtisas Eğitim ve Araştırma Hastanesi Başhekimliğinin çalışanlarında COVID-19 testinin pozitif çıkması durumunda iş kazası bildirim yapılması hususu ile ilgili SGK görüşüne göre, COVID-19'un meslek hastalığı bildirim yapılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Yine aynı yazarların verdiği İş ve Meslek Hastalığı Uzmanları Derneği'nin görüşünde de, fiili görülen ani bir olayın varlığı halinde iş kazası, diğer hallerde meslek hastalığı olarak kabul edilmesinin uygun olacağı görüşü paylaşılmıştır. Narter ve Şimşek'in (2020: 168) görüşüne göre ise, kural olarak iş kazası kabul edilmesi gereken COVID-19, sağlık çalışanın çalışma ve hastalık öyküsü göz önüne alınarak meslek hastalığı olarak değerlendirilmelidir. Korkusuz (2020: 673) ise, COVID-19'a maruziyet riski yüksek sağlık çalışanları açısından iş ve hastalık arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu için meslek hastalığı olarak nitelendirilebileceği, diğer çalışanlar açısından ise iş kazası ve meslek hastalığı niteliğinde olamayacağı görüşünü paylaşmaktadır. Bir başka görüşe göre ise, sağlık çalışanlarının yüksek ve çok yüksek riskli işler grubunda yer alması nedeni ile COVID-19'un sağlık çalışanları için meslek

hastalığı olarak kabul edilebileceği, diğer çalışanlar içinde belirli durumlar ve kriterlerin vaka bazında değerlendirilerek hasta öyküsü ile birlikte karar verilmesi yönündedir. Buna göre Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi İş ve Meslek Hastalıkları kliniğinde geliştirilen meslek hastalığına tanısız yaklaşım önerileri çerçevesinde ortaya konulan öneriler şu şekildedir:

- Çalışanın görev tanımı ve mesleği gereği yüksek ve çok yüksek maruziyet gurubunda yer alması durumunda, iş dışı hastalık öyküsü de dikkate alınarak meslek hastalığı tanısı konulabilir.
- Çalışanın görev tanımı ve mesleği orta ve düşük maruziyet gurubunda yer alanlar için vaka bazında değerlendirme yapılarak virüsün işyeri kaynaklı olup olamayacağı değerlendirilebilir. Bu noktada hekimin eğer bu işte çalışmasaydı virüse maruz kalmayacağı görüşünün bulunması durumunda meslek hastalığı teşhisi konulabilir.
- COVID-19'dan bütün işyerlerinde ortak etkilenenin söz konusu olduğu durumlarda hastalık meslek hastalığı olarak kabul edilmez. Yani işyerlerinde virüse toplumla benzer sıklıkta rastlanması durumunda meslek hastalığı olarak kabul edilmez (Şahan ve ark, 2019: 10-11).

Bu farklı görüşler ve tartışmalar devam ederken İzmir Tabip Odası'nın COVID-19'un meslek hastalığı kabul edilmesi için verdiği mücadele sonuç vermiştir. Sözcü gazetesinden Latif Sansür'ün 11 Mayıs 2021 tarihli haberi ve yaşanan olayı şu şekilde özetlemek mümkündür. Türk Tabipler Birliği, İllerdeki Tabip Odaları ile Sağlık Meslek Örgütlerinin, COVID-19'un meslek hastalığı kabul edilmesi, COVID-19 nedeniyle yaşamını yitiren sağlık çalışanlarına illiyet bağı aranmaksızın ölüm aylığı bağlanması mücadelesi için emsal olabilecek karar alınmıştır. Bu konuda ilk başvuruyu yaptıklarını, bir yıl süren hukuki bir mücadele verdiklerini söyleyen İzmir Tabip Odası Başkanı Lütfi Çamlı, "Dr. Muharrem İdiz, İzmir'de işyeri hekimi olarak görev yaparken, COVID-19 Pandemisinin ilk günlerinde hastalığa yakalandı, 2 Nisan 2020 tarihinde vefat etti. Pandeminin ilk döneminden bu yana, COVID-19'un sağlık çalışanları açısından meslek hastalığı kabul edilmesi gerektiğini ifade ettik. İzmir Tabip Odası olarak bu konudaki hukuki mücadelemizi, başlattık ve meslektaşlarımızın yakınları adına Odamızın hukuki desteği ile SGK'ya başvuru yaptık. Dr. Muharrem İdiz'in ölümünün meslek hastalığı sonucu olduğunun kabul edilmesini ve yakınlarına ölüm geliri bağlanmasını talep ettik" dedi. SGK tarafından yapılan ilk incelemede, COVID-19'un mesleki bulaşıcı hastalıklar listesinde olmadığı gerekçesiyle başvurularının reddedildiğini söyleyen Çamlı, bundan sonraki süreci şöyle anlattı: "İtirazımız reddedilirken Sosyal Sigortalar Yüksek Sağlık Kurulu'na itiraz ettik. İlgili sağlık kuruluşlarından ve işyerlerinden kayıtlar istenerek başvurumuz tekrar değerlendirildi. SGK tarafından yapılan değerlendirme sonucunda, ölümün meslek hastalığına bağlı olduğu değerlendirilmesi ile meslektaşımızın eşi ve kızına, meslek hastalığına bağlı ölüm geliri bağlandı" (Sansür, 2021).

Hangi hallerin meslek hastalığı sayılacağı, iş kazası ve meslek hastalığı bildirgesinin şekli ve içeriği, verilme usulü ile bu maddenin uygulanmasına ilişkin diğer usul ve esaslar, Kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikte düzenlenir. Yönetmelikte belirlenmiş hastalıklar dışında herhangi bir hastalığın meslek hastalığı sayılıp sayılmaması hususunda çıkabilecek uyuşmazlıklar, Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca karara bağlanır ((5510 sayılı Kanun, m. 14/son). COVID-19'un Türkiye'de kamu veya özel sağlık kurumu ayrımı yapılmadan, sağlık çalışanları için meslek hastalığı olarak kabul edilmesinde emsal oluşturacak bu kararın alınmasında SGK tarafından meslek hastalığı olarak kabul edilmeyen ölüm olayının başta İzmir Tabip Odası olmak üzere Türk Tabipler Birliği, İllerdeki Tabip Odaları ile Sağlık Emekçileri Meslek Örgütlerinin mücadelesi ile 5510 sayılı Kanunun yukarıda anılan 14. maddesine göre yapılan itiraz sonucunda Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir. Bu karar kanımızca da sağlık çalışanları açısından COVID-19'un illiyet bağı aranmaksızın meslek hastalığı olarak kabul edilmesinde emsal teşkil etmesi bakımından önemli bir kazanım olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Başkanı Arzu ÇERKEZOĞLU'na yöneltilen "COVID-19'un iş kazası mı yoksa meslek hastalığı olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda DİSK olarak görüşleriniz nelerdir" şeklindeki soruya yanıtı şöyle olmuştur; "DİSK olarak ise, düşüncelerinin COVID-19'un bütün sağlık çalışanları için meslek hastalığı olduğudur. Diğer işkollarında ise, çalışırken hastalanan kişiler için iş kazası olarak kabul edilmesi gerektiğidir". Bu tartışmaların sebebinin sosyal güvenlik sistemindeki sorunlardan kaynaklandığını, ancak yukarıda söz ettiğimiz karar uyarınca Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca meslek hastalığı olarak kabul edildiğini ve bunun tüm sağlık çalışanları için emsal teşkil edeceği yönünde olmuştur.

Burada belirtilen farklı ülke uygulamaları ve COVID-19'un iş kazası mı yoksa meslek hastalığı olarak mı kabul edilmesi konusunda; kanımızca COVID-19 Pandemisi sürecinde en önde yer alan, bu mücadelede hayatlarını kaybeden, hastalanan, yoğun bakım servislerinde tedavi gören, aileleri ile görüşemeyen ya da ailelerine de bu hastalığı bulaştırma endişesi taşıyan tüm sağlık çalışanları açısından COVID-19 meslek hastalığı olarak kabul edilmelidir. Ayrıca tam kapanma dönemlerinde dahi üretimin durmaması için çalışanlar birçok sektörde çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle de, sağlık çalışanları dışındaki diğer işkollarında çalışanlar için ise, bu kişilerden çalışırken hastalananlar için COVID-19'un iş kazası olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Zira COVID-19 enfekte olmuş kişinin yanında bir süre ya da virüsün olduğu yüzeye anlık temastan sonra elin, burun ve ağıza götürülmesi ile tek seferde enfeksiyon kapmaya sebebiyet vermektedir. Bunun için uzun bir süre maruziyete ya da tekrarlanan bir çalışmaya gerek bulunmamaktadır. Ayrıca işverenin otoritesi altında iken bir çalışan enfekte olabilir. Bu açılardan değerlendirildiğinde COVID-19 iş kazası niteliği göstermektedir.

3. Sağlık Çalışanlarının SARS-CoV-2'ye Mesleki Maruziyetleri ve İşyeri Risk Değerlendirmesi

HCoV2-229E, -HKU1, -NL63 ve -OC43 insanlar arasında yaygın olarak dolaşmakta olan koronavirüslerdir. Bunlar toplum kaynaklı koronavirüsler olarak adlandırılan grupta yer almaktadırlar. HCoV2-NL63'ün çocukları daha fazla etkilediği gösterilmiştir. Bu virüslerin yarasalar (NL63, 229E), tek hörgüçlü develer (229E) ve sığırlardan (OC43) kaynaklandığına inanılmaktadır. Tüm insan koronavirüsleri çoğunlukla solunum yolu patojenleridir. İnsan koronavirüs-HKU1'in kökeni halen bilinmemektedir. Sık sık mutasyona uğramaları ve de yeniden birleşmeleri nedeniyle yeni koronavirüslerin hayvanlardan insanlara yayılabileceği gösterilmiştir. Hayvanlardan insanlara bulaş 2002 yılında, misk kedileri veya yarasalardan insanlara bulaştığı düşünülen yeni ağır akut solunum sendromu koronavirüsü (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus; SARS-CoV) ortaya çıktığında Çin'de meydana gelmiştir. SARS salgını, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından koordine edilen hızlı ve yoğun bir halk sağlığı eylemine neden oldu. Temmuz 2003'e kadar, tüm dünyada bulaşma sona erdi. Diğer bir yeni virüs olan Orta Doğu Solunum Sendromu Koronavirüsü (Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus; MERS-CoV) Haziran 2012 tarihinde Suudi Arabistan'ın Cidde'deki bir hastanesine ağır pnömoni ve böbrek yetmezliği ile kabul edilen bir hastanın balgamından alınan örneğin değerlendirilmesiyle tespit edilmiştir. Bu yeni virüsün de tek hörgüçlü develerden insanlara bulaştığı ortaya çıkmıştır. "Aralık 2019'da Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan Şehrinde ortaya çıkan bu insan koronavirüsü insanlarda daha önce saptanmamış yeni bir koronavirüs anlamında "novel" Coronavirus, 2019-nCoV olarak adlandırıldı ve 11 Şubat 2020'de DSÖ Genel Müdürü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, bu yeni koronavirüsün neden olduğu hastalığın "Coronavirus hastalığı 2019"un kısaltması olan "COVID-19" olduğunu açıklamıştır. Maruziyet ile ilişkili olmaması nedeniyle virüsün insandan insana bulaşabileceği ve semptomatik kişilerin COVID-19 yayılımının en sık kaynağı olduğu sonucuna varılmıştır. Bulaşmanın öksürme ve hapsirmeden kaynaklanan solunum damlacıkları yoluyla gerçekleştiğine inanılmaktadır. Kapalı alanlarda havadaki yüksek virüs konsantrasyonlarına uzun süre maruz kalındığında da bulaş mümkün olmaktadır. SARS-CoV-2'nin Çin'de yayılmasına ilişkin verilerin analizi, bireyler arasında yakın temasın gerekli olduğunu göstermektedir (Laçinel Gürlevik, 2020: 47). Bu yayılma öncelikle aile üyeleri, sağlık çalışanları ve diğer yakın temaslarla sınırlıdır. Bu bölümde sağlık çalışanlarının mesleki maruziyetlerinin ortaya konması ve bu maruziyetler dolayısıyla işyeri risk değerlendirmeleri üzerinde durulmaktadır.

3.1. Sağlık Çalışanlarının SARS-CoV-2'ye Mesleki Maruziyetleri

SARS-CoV-2 esas olarak, enfekte bir kişi başka bir kişiyle yakın temas halinde olduğunda insanlar arasında yayılır. Virüs, enfekte olmuş bir kişinin ağzından veya burnundan, kişi öksürdüğünde, hapsirdiğinde, şarkı

söylediğinde, ağır bir şekilde nefes aldığına veya konuştuğunda daha büyük "solunum damlacıklarından" daha küçük "aerosollere" kadar değişen küçük sıvı partiküllerinde yayılabilir. Yakın mesafeden temas, virüsün ağızdan, burundan veya gözlerden solunmasına neden olabilir. Enfekte bir kişinin yakın çevresinde nesnelere ya da malzemeler yolu ile bulaşma, bu nesnelere bir başkasının ağız, burun ve gözlerine dokundurması ile gerçekleşmektedir. Enfekte kişilerin başkaları ile uzun zaman geçirdiği kapalı, kalabalık ve yetersiz havalandırılan alanlar gibi tıbbi tesislerin dışındaki ortamlarda da bu damlacık ve aerosol geçişi bulunmaktadır. Sağlık çalışanlarının SARS-CoV-2'ye mesleki olarak maruz kalması, sağlık tesislerinde ve toplumda, işle ilgili seyahat ederken ve işyerine gidip gelirken meydana gelebilir. Sistematik bir inceleme, sağlık çalışanları için mesleki riskin belirli klinik ortamlarda veya yetersiz el hijyeni, uzun çalışma saatleri veya koruyucu donanım kullanımlarının uygunsuz veya yetersiz kullanımı veya bulunmaması nedeniyle artabileceğini göstermektedir. Sağlık çalışanları, SARS-CoV-2 dâhil olmak üzere koronavirüs enfeksiyonlarından önemli yükler taşımaktadır. Koruyucu donanım kullanımı enfeksiyon riskinin azaltılmasıyla ilişkilidir ve belirli maruziyetler ise riski arttırmaktadır (Chou ve ark., 2020: 120).

3.2. Sağlık Çalışanlarının SARS-CoV-2 İçin İşyeri Risk Değerlendirmesi

Sağlık çalışanlarının SARS-CoV-2'ye mesleki olarak maruz kalma potansiyeli, virüs bulaşmış bir kişiyle doğrudan, dolaylı veya yakın temasa geçme olasılığı ile belirlenmektedir. Sağlık çalışanları, yeterli kişisel koruma olmadan COVID-19 hastaları ile doğrudan fiziksel temas veya nesnelere teması ile yetersiz havalandırmaya sahip kapalı, kalabalık yerlerde enfekte insanlarla çalışmak durumunda kalmaktadır. Mesleki maruziyet riski SARS-CoV-2'nin toplumdan bulaşma düzeyi ile artmaktadır (WHO, 2020b). İş sağlığı ve güvenliği açısından SARS-CoV-2 için bir işyeri risk değerlendirmesi yapılmalı ve düzenli olarak güncellenmelidir. Amaç, farklı işler, iş görevleri ve çalışma ortamlarıyla ilgili potansiyel mesleki maruziyet için risk düzeylerini belirlemektir. Riski önleme ve azaltma sağlık çalışanlarının işe uygunluğunu ve işe dönüşünü değerlendirmek için yeterli önlemleri planlamak ve uygulamak işverenlerin sorumluluğundadır (Ateş, 2020: 161).

ABD'de 1970 yılında yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (OSHA Act, Occupational Safety and Health Act) gereğince Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü olan NIOSH (The National Institute for Occupational Safety and Health) ile İş Sağlığı Güvenliği Ajansı (OSHA, Occupational Safety and Health Administration) kurulmuştur. OSHA meslekleri COVID-19 riskine maruz kalma seviyesine göre dörde ayırmıştır (OSHA, 2021).

i. Çok Yüksek Maruziyet Riski: Sağlık çalışanları bilinen ve şüphelenilen kaynaklara maruz kalma potansiyeli yüksek işler yaparken

tıbbi, ölüm sonrası ya da laboratuvar prosedürleri sırasında COVID-19'a maruz kalmaktadır. Sağlık çalışanları arasında sağlık hizmetleri ve morg çalışanları, COVID-19 ölüm nedenine sahip hastalar nedeni ile yüksek risk taşımaktadır.

ii. Yüksek Maruziyet Riski: Bilinen veya şüphelenilen COVID-19 kaynaklarına maruz kalma potansiyeli yüksek işler. Bu kategorideki çalışanlar sağlık hizmeti sunumu, sağlık hizmeti desteği ve tıbbi ulaşım sunan kişilerdir.

iii. Orta Düzeyde Maruziyet Riski: Enfekte olabilecek kişilerle sık ve yakın temas gerektiren işlerdir. Bu kategoride hastalar, ziyaretçiler, tedarikçiler ve iş arkadaşlarıyla yakın sık teması olan sağlık çalışanları, genel halk, okullar, yüksek nüfus yoğunluklu çalışma ortamları, bazı yüksek hacimli perakende ortamları yaygın COVID-19 iletimi olan yerlerden dönen kişiler dâhildir.

iv. Daha Düşük Maruziyet Riski: Halkla veya başkalarıyla sık ve yakın teması olmayan ve SARS-CoV-2 ile enfekte olduğu bilinen veya şüphelenilen kişilerle teması gerektirmeyen işler veya görevlerdir.

Aynı çalışma ortamında bile işyeri risk seviyeleri sağlık çalışanın görevlerine ve rollerine göre değişebilir. Bu nedenle, her bir özel ortamın yanı sıra her bir rol, görev veya görev seti için bir işyeri risk değerlendirmesi yapılmalıdır.

Tablo 2, sağlık çalışanın risk düzeyine dayalı olarak SARS-CoV-2'ye maruziyetin önlenmesi ve azaltılması için, WHO kılavuzuna ve COVID-19 bağlamında mesleki sağlık tavsiyelerine uygun olarak iş görevlerine ve önlemlerine ilişkin örnekler içermektedir.

Tablo 2. Sağlık çalışanları arasında SARS-CoV-2'ye mesleki maruziyetin birincil olarak önlenmesi ve hafifletilmesi için işyeri risk seviyeleri, iş görevleri ve ilgili önlemler

Risk seviyesi	İş görevlerine örnekler	Önleme ve azaltma örnekleri
Daha düşük risk (dikkat)	Hastalar ve ziyaretçilerle teması veya diğer iş arkadaşlarıyla yakın teması içermeyen idari görevler. Örneğin, tele sağlık hizmetleri, şüpheli veya doğrulanmış COVID-19 hastaları veya temaslıları ile bireysel veya düşük yoğunluklu ofislerde çalışanlar, uzaktan çalışanlar	<p>Sağlık tesisleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mümkün ve uygun olan yerlerde uzaktan çalışma ve tele hizmetleri organize etmek; • Resirkülasyon olmadan doğal veya mekanik havalandırma sağlamak; • Düzenli çevre temizliği ve dezenfeksiyonu organize etmek; • Kalabalıktan ve sosyal karışmadan kaçınmak için önlemler almak ve çalışanları güvenli fiziksel mesafeyi gözlemlemeye teşvik etmek; • İş istasyonlarının ve donanımının paylaşımını önleyen tedbirler almak; • Esnek hastalık izni politikaları oluşturmak <p>İşçiler:</p> <ul style="list-style-type: none"> • İyi değilse evde kalmayı sağlamak; • El ve genel hijyene dikkat etmek; • Ortak alanlarda ve yüz yüze toplantılarda maskeler kullanmak
Orta Risk	Hastalar, ziyaretçiler, tedarikçiler ve iş arkadaşlarıyla yakın sık teması olan, ancak SARS-CoV-2 ile enfekte olduğu bilinen veya şüphelenilen kişilerle teması gerektirmeyen işler veya görevler. SARS-CoV-2'nin toplumdan bulaştığı bilinen	<p>Sağlık tesisleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mümkün ve uygun olan yerlerde tele sağlık hizmetlerini kullanarak ayaktan hasta ziyaretlerinin alternatiflerini değerlendirmek; • Hapşırma perdeleri, bariyerler, işyeri değişiklikleri ve devridaim olmaksızın doğal veya mekanik havalandırma sağlamak;

	<p>veya şüphelenilen ortamlarda, bu risk seviyesi, bir sağlık tesisindeki veya güvenli fiziksel mesafenin olabileceği topluluktaki diğer insanlarla sık ve yakın işle ilgili teması olan çalışanlar için geçerli olabilir. Topluluk iletiminin olmadığı ortamlarda, bu senaryo topluluk iletiminin olduğu bilinen veya şüphelenilen bölgelerden gelen kişilerle yakın sık teması içerebilir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • COVID-19 şüphesi olan hastaların erken tanınması ve kaynak kontrol önlemlerinin hızlı uygulanması için tarama yapmak; • Düzenli çevre temizliği ve dezenfeksiyonu organize etmek; • Kalabalıktan ve sosyal karışmadan kaçınmak için, ziyaretçileri kısıtlamak ve hastaların girmesine izin verilmeyen alanların belirlenmesi gibi önlemler almak; • İşçileri, koruyucu donanım giymedikleri zaman (örneğin dinlenme odalarında ve kafeteryalarda) güvenli fiziksel mesafeyi gözlemlemeye teşvik etmek; • Yeterli miktar ve kalitede koruyucu donanım sağlamak; • Esnek hastalık izni politikaları oluşturmak. <p>İşçiler:</p> <ul style="list-style-type: none"> • İyi değilse evde kalmayı sağlamak; • El ve genel hijyene dikkat etmek; • Görevlerine göre tıbbi maskeler ve diğer koruyucu donanımların giyilmesi ve hasta bakımı sağlarken standart önlemlerin uygulanmasını sağlamak
Yüksek Risk	<p>COVID-19 belirti ve semptomları olan hastalarla yüz yüze görüşme ile klinik triyaj; tarama ve izolasyon için temizlik alanları; COVID-19 olduğu bilinen veya şüphelenilen hastaların bulunduğu odalara veya izolasyon alanlarına girmek; COVID-19 olduğu bilinen veya şüphelenilen hastalar</p>	<p>Sağlık tesisleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çevresel ve idari kontroller uygulamak ve yeterli miktar ve kalitede yeterli koruyucu donanım sağlamak; • Hava akışları için devir daim olmaksızın gelişmiş havalandırma sağlamak; • Düzenli çevre temizliği ve

	<p>için fiziksel muayene yapmak ve aerosol üreten prosedürleri içermeyen doğrudan bakım sağlamak; COVID-19 hastalarından solunum salgıları, tükürük veya atıkların işlenmesi; COVID-19'a sahip olduğu bilinen veya şüphelenilen kişilerin sürücü ve yolcu arasında fiziksel bir ayırım olmaksızın taşınması; COVID-19 şüphesi olan hastaların nakilleri arasında temizlik.</p>	<p>dezenfeksiyonu organize etmek;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kalabalıktan ve sosyal çevreye karışmaktan kaçınmak ve zorunlu olmayan çalışanları ve ziyaretçileri kısıtlamak için önlemler almak; • Koruyucu donanım kullanımı da dâhil olmak üzere düzenli eğitimler sağlamak; • Esnek hastalık izni politikaları oluşturmak. <p>İşçiler ve bakıcılar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bulaşmaya dayalı önlemlere (tıbbi maske, önlük, eldivenler, göz koruması) dayalı KKD kullanmak ve hasta bakımı sağlarken standart önlemleri uygulamak; • İyi değilse evde kalmayı sağlamak; • El ve genel hijyene dikkat etmek;
<p>Çok Yüksek Risk</p>	<p>Aerosol oluşturan prosedürlerin (ör. entübasyon, otopsi prosedürleri, sprey üreten donanım kullanan dış prosedürleri) sıklıkla uygulandığı yerlerde COVID-19 hastalarıyla çalışmaktadır.</p>	<p>Sağlık tesisleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çevresel ve idari kontroller uygulamak ve yeterli miktar ve kalitede koruyucu donanım sağlamak; • Devir daim olmaksızın yüksek verimli partikül hava (HEPA) filtreleri ile mekanik havalandırma sağlamak; • Kalabalıktan ve sosyal karışmadan kaçınmak ve gerekli olmayan çalışanların ve ziyaretçilerin erişimini kısıtlamak için önlemler almak; • Düzenli koruyucu donanım giyilmesi ve çıkarılması konusunda eğitim sağlanması; • Esnek hastalık izni politikaları oluşturulması.

		<p>İşçiler:</p> <ul style="list-style-type: none"> • İyi değilse evde kalmayı sağlamak; • El ve genel hijyene dikkat etmek; • PPE (solunum cihazı N95 veya FFP2 veya FFP3, önlük, eldiven, göz koruması, önlük) kullanılması ve hasta bakımı sağlarken standart önlemleri uygulanmasının sağlanması.
--	--	---

Kaynak: WHO, 2020a: 3-5.

SARS-CoV-2'ye ilişkin bilgilerin şeffaf ve zamanında ortaya konulması, tüm risk kategorilerinde birincil olarak maruziyeti önlemenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bazı sağlık çalışanlarında, ileri yaş, önceden var olan tıbbi durumlar veya hamilelik nedeniyle şiddetli COVID-19 hastalığı geliştirme riski daha yüksek olabilir. Bu tür çalışanların, orta, yüksek veya çok yüksek risk seviyelerine sahip görevleri yerine getirmeleri istenmemelidir. Bazı sağlık çalışanları, özellikle öğrenciler, gönüllüler, stajyerler, yeni mezun olanlar veya işyerine bir süre uzak kaldıktan sonra işyerine dönen kişiler, daha büyük bireysel risk altında olabilirler çünkü prosedürleri bilmeyerek hatalar yapabilirler. Bu durumda da uygun görev dağıtımı yapılması düşünülmelidir. Tüm sağlık tesisleri, havalandırma sistemlerinin etkinliğini değerlendirmek için uzmanlara danışmalıdır. Doğal, hibrit (karışık mod) veya mekanik havalandırmanın kullanılıp kullanılmayacağına dair herhangi bir karar duruma göre verilmelidir. Sağlık çalışanları, yeterli koruma olmaksızın COVID-19'a mesleki veya mesleki olmayan maruziyetleri olup olmadığını bildirmeye teşvik edilmelidir. Bu tür maruziyetler, WHO'nun önerdiği protokol kullanılarak vaka bazında araştırılmalı, değerlendirilmeli ve yönetilmelidir (WHO, 2020a: 5).

Sağlık çalışanlarının mesleki maruziyetleri ve işyeri risk değerlendirmeleri birlikte düşünüldüğünde COVID-19 hastalığının iş kazası ve meslek hastalıkları anlamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ya da hangi koşullarda değerlendirilebileceği sorusu gündeme gelmektedir. Ayrıca pandemi döneminde işverenin iş sağlığı ve güvenliği önlemleri noktasındaki sorumlulukları değerlendirilmelidir.

4. COVID-19'un İş Sağlığı ve Güvenliği Önlemlerine Etkisi

COVID-19'un iş yaşamı üzerindeki etkileri birçok işyerinin kapatılması ve/veya uzaktan esnek şekilde çalışmaya geçmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak birçok sektörde uzaktan çalışmaya geçilmesinin uygun olmaması nedeni ile çalışma devam etmiştir. Bu noktada da pandemiye karşı işverenlerin işyerlerinde alması gereken iş sağlığı ve güvenliği önlemleri

konusu önem kazanmıştır (Ateş, 2020: 164). Pandemi süreci işyeri dışından kaynaklanan ve işyerini etkileyebilecek yeni bir tehlikenin ortaya çıkması şeklinde tanımlanabilir.

İşverenin iş sağlığı güvenliği tedbirlerini alma gereğinin yasal dayanağı 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 417. maddenin 2. fıkrasındaki; "İşveren iş yerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlemi almak, araç ve gereçleri noksatsız bulundurmak, çalışanlar da iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdür" ibaresi ile çalışanın kişiliğinin korunması ilkesine dayanmaktadır. Diğer yandan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun işveren ve çalışanların görev, yetki ve yükümlülüklerini düzenlediği bölümde 4. maddede işverenin iş sağlığı ve güvenliği konusundaki işverenlerin genel yükümlülükleri düzenlenmiştir. Buna göre Kanunu'nun 4. maddesi işverenlerin, çalışanların iş ile ilgili iş sağlığı ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğunu belirtmektedir. Buna göre; "a) Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar. b) İşyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlar. c) Risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır. ç) Çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne alır. d) Yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayati ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri alır" denilmektedir. Bu maddenin "c bendinde" yer alan "risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır" ifadesindeki "risk değerlendirmesi" ifadesi 3. maddede açıklanmıştır. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 3. Maddesi (ö) bendinde; "İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine yol açan faktörler ile tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması amacıyla yapılması gerekli çalışmaları" yapar denilmektedir. ILO'nun Türkiye'nin de onaylamış olduğu 155 No'lu İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşmesi'nde de işverenler mesleki riskleri en aza indirmek için gerekli tüm önleyici ve koruyucu önlemlerin alınmasını sağlamaktan genel olarak sorumludur. Bu çerçevede COVID-19 bağlamında, sağlık çalışanları için işverenlerin sorumlulukları şunlardır:

- İş sağlığı ve güvenliği önlemleri ve maruziyet riskleri konusunda sağlık çalışanları için yeterli önleyici ve hafifletici tedbirleri almak;
- Sağlık çalışanlarını risklere maruz bırakan işyeri durumlarının yanı sıra etkili uygulamayı sağlamak için klinik protokoller, kılavuzlar, önlemler ve kararlar hakkındaki en son bilgilerin paylaşılması da dâhil olmak üzere

sağlık çalışanları ve işverenler arasında bilgiye zamanında erişim ve şeffaf diyalog sağlamak;

- Koruyucu donanımların doğru kullanımı, giyilmesi, çıkarılması ve atılması dâhil olmak üzere iş güvenliği ve sağlığı hakkında bilgi, talimat ve eğitim sağlamak;

- Koruyucu ekipman donanım zinciri yönetimini sürdürmek;

- Kişisel güvenlik için gerekli olan uygun güvenlik önlemlerini sağlamak;

- Sağlık çalışanlarının işle ilgili tehlikeli, damgalayıcı veya şiddet içeren olayları rapor edebilecekleri ve mağdurlara destek de dâhil olmak üzere acil takip için önlemler alabilecekleri suçsuz bir ortam sağlamak;

- Sağlık çalışanlarına, kendi kendine sağlık değerlendirmesi, semptom bildirimini ve hasta olmadıklarında veya karantina altındaysa evde kalma politikaları konusunda tavsiyelerde bulunmak;

- Ulusal yasalara göre uygun çalışma saatlerini molalar ve dinlenme süreleri ile sürdürmek;

- Sağlık çalışanlarının, yaşamları veya sağlıkları için yakın ve ciddi bir tehlike oluşturduğuna inanmak için makul gerekçeye sahip oldukları bir iş durumundan kendilerini uzaklaştırma hakkını kullanmalarına izin vermek ve bu hakkı kullanan sağlık çalışanlarını gereksiz sonuçlardan korumak;

- Ulusal yasalara uygun olarak, mesleki yaralanma ve meslek hastalıkları vakalarını yetkili makama bildirmek;

- Akıl ve ruh sağlığı desteği ve danışmanlık kaynaklarına erişim sağlamayı kolaylaştırmak;

- Yönetim ve sağlık çalışanları ve temsilcileri arasındaki işbirliğini teşvik etmek;

- Sağlık çalışanlarının ulusal yasalara uygun olarak iş kazası yardımlarıyla güvence altına alınmasını sağlamak (WHO, 2020a: 11).

WHO kamu tarafından sağlanan sağlık hizmetlerinde işverenlerin görev ve sorumluluklarının yanı sıra, ulusal makamların, COVID-19 müdahalesine dâhil olan tüm sağlık çalışanlarının, istihdam durumları ve uygulama biçimleri ne olursa olsun, tıbbi bakım ve hastalık yardımları teminatına erişebilmelerinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Pandemi sürecinde iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin temel noktası çalışanların bilinçlendirilmesi ve tedbir almalarının sağlanması etrafında

şekillenmektedir (Ateş, 2020: 21). İşveren mevcut işyeri risklerini değerlendirmeli ve pandeminin getirmiş olduğu oluşan yeni şartlara göre, işin niteliği ve işyeri şartlarını yeniden değerlendirerek işyeri değerlendirmesi yaptırmalıdır (Arslan, 2014: 670).

İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği 29 Aralık 2012 tarihli ve 28512 sayılı resmi gazetede yayınlanarak 30 Aralık 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin 12. maddesi 2. fıkrasında; “Aşağıda belirtilen durumlarda ortaya çıkabilecek yeni risklerin, işyerinin tamamını veya bir bölümünü etkiliyor olması göz önünde bulundurularak risk değerlendirmesi tamamen veya kısmen yenilenir. a) İşyerinin taşınması veya binalarda değişiklik yapılması. b) İşyerinde uygulanan teknoloji, kullanılan madde ve ekipmanlarda değişiklikler meydana gelmesi. c) Üretim yönteminde değişiklikler olması. ç) İş kazası, meslek hastalığı veya ramak kala olay meydana gelmesi. d) Çalışma ortamına ait sınır değerlere ilişkin bir mevzuat değişikliği olması. e) Çalışma ortamı ölçümü ve sağlık gözetim sonuçlarına göre gerekli görülmesi. f) İşyeri dışından kaynaklanan ve işyerini etkileyebilecek yeni bir tehlikenin ortaya çıkması” hükmüne yer verilmiştir. İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği 12. maddesinde risk değerlendirmesinin hangi aralıklarla yenileneceği düzenlenmiştir. Konu işverenler açısından hem sağlık sektörü çalışanları hem de sağlık sektörü dışında çalışanlar için, aynı iş sağlığı ve güvenliği sorumluluklarını içermektedir. Ayrıca işverenin iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini almanın ötesinde çalışanların bu önlemlere uyup uymadığını da denetleme yükümlülüğü de bulunmaktadır (Demir, 2014: 675, Süzek, 2019: 872). Eğer işveren iş sağlığı ve güvenliği yükümlülüğünü yerine getirir buna rağmen çalışanın kendi kusuru nedeni ile iş kazası meydana gelirse, işveren iş kazasından sorumlu tutulmamaktadır (İnciroğlu, 2017: 79).

İşverenin COVID-19 tedbirleri kapsamında iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini almaması durumunda 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 13. maddesine göre çalışan işverenden gerekli tedbirleri almasını talep etmesine rağmen, gerekli önlemler alınmaz ise çalışmaktan kaçınma hakkını kullanma hakkına sahiptir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun “Çalışmaktan Kaçınma Hakkı” başlıklı 13. maddesi' ne göre, “(1) Ciddi ve yakın tehlike ile karşı karşıya kalan çalışanlar kurula, kurulun bulunmadığı işyerlerinde ise işverene başvurarak durumun tespit edilmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmesini talep edebilir. Kurul acilen toplanarak, işveren ise derhâl kararını verir ve durumu tutanakla tespit eder. Karar, çalışana ve çalışan temsilcisine yazılı olarak bildirilir. (2) Kurul veya işverenin çalışanın talebi yönünde karar vermesi hâlinde çalışan, gerekli tedbirler alınıncaya kadar çalışmaktan kaçınabilir. Çalışanların çalışmaktan kaçındığı dönemdeki ücreti ile kanunlardan ve iş sözleşmesinden doğan diğer hakları saklıdır. (3) Çalışanlar ciddi ve yakın tehlikenin önlenemez olduğu durumlarda birinci fıkradaki usule uymak zorunda olmaksızın işyerini veya tehlikeli bölgeyi terk ederek belirlenen

güvenli yere gider. Çalışanların bu hareketlerinden dolayı hakları kısıtlanamaz.” Çalışanın çalışmaktan kaçınma hakkının iş kazası ve meslek hastalığını önlemeye yönelik getirilen bir düzenleme olduğu göz önüne alındığında çalışanın bu hareketinin kısıtlanamayacağı açıktır. Çalışanın bu hakkının işverenlerin gerekli önlemleri almasına rağmen kullanılmasının Pandemi döneminin sorunlarından biri olduğuna Aydın (2020: 192-193) dikkat çekmektedir. Buna göre, çalışanın çalışmaktan kaçınma hakkının kullanılabilmesi için “ciddi ve yakın tehlike” ile karşı karşıya kalmak ve bu tehlikenin çalışanı etkileyecek nitelikte olması gerekmektedir. Böyle düşünüldüğünde COVID-19’un bulaşıcılığı göz önüne alınarak hayati tehlikenin varlığı süresince gerekli tedbirler alınmadığı durumlarda çalışanın “çalışmaktan kaçınma hakkı” bulunmaktadır. Bununla birlikte gerekli tedbirlerin alınması ile beraber çalışanın çalışmaya geri dönmesi gerekmektedir (Sümer, 2018: 198).

COVID-19 virüsü ile enfekte olmak işyerlerinde ciddi ve yakın tehlike arz eden önemli bir tehlikedir. Çalışanlar COVID-19 riski karşısında “çalışmaktan kaçınma hakkı” nı kullanırken, işverenler ise ateş ölçümü, sosyal mesafe uygulamaları, işyeri dezenfeksiyonu gibi çok sayıda iş sağlığı ve güvenliği tedbiri almıştır. Aydın’ın (2020: 193) tespitlerine göre ise, işverenlerin gerekli tedbirleri almasına rağmen, çalışanların “çalışmaktan kaçınma hakkı” nı kullandığı yönündedir. Bu durumda çalışanların önce ücretli izin kullanımının teşvik edilmesi, gerekli olması durumunda da ücretsiz izne çıkarılması uygulamaları görülmüştür.

Pandemi döneminde çalışanın önündeki seçenek onun ücretsiz izne çıkarılması şeklinde olmuştur. 4857 sayılı İş Kanunu’na 7244 sayılı Kanun ile eklenen geçici onuncu maddede ücretsiz izin; “Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç aylık süreyi geçmemek üzere işveren çalışanı tamamen veya kısmen ücretsiz izne ayırabilir. Bu madde kapsamında ücretsiz izne ayrılmak, çalışana haklı nedene dayanarak sözleşmeyi fesih hakkı vermez” şeklinde belirtilmiştir. Böylece işverenin çalışanı ücretsiz izne ayırması pandemi süresince geçici bir hükme bağlanmıştır. İş Kanunu’nda işverenin çalışanı tek taraflı ücretsiz izne ayırma yetkisi bulunmamakla birlikte geçici ve özel bir düzenleme yapılarak çalışanların ücretsiz izne çıkarılması ve nakdi ücret desteği sağlanmıştır (Sümer, 2020: 102).

Görüldüğü üzere Pandemi ülkemizde ve bütün dünyada çalışma yaşamında değişimlere yol açmıştır. İşveren açısından da hem sağlık çalışanlarının yer aldığı sağlık sektöründe hem de sağlık sektörü dışındaki diğer sektörlerde istihdam edilen çalışanlar açısından virüsün bulaşmasını engelleyici iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması ve işyerlerinde çalışanların enfekte olmasının engellenmesi elzemdir.

SONUÇ

Sağlık çalışanları COVID-19 bağlamında kendilerini hastalık, yaralanma ve hatta ölüm riskine sokan mesleki tehlikelere maruz kalmaktadır. Yetersiz iş sağlığı ve güvenliği önlemleri, sağlık çalışanları arasında iş ile ilgili hastalık oranlarının artmasına, yüksek devamsızlık oranlarına, verimliliğin azalmasına ve bakım kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Pandemi ülkemizde ve bütün dünyada çalışma yaşamında değişimlere yol açmıştır. İşveren açısından da hem sağlık çalışanlarının yer aldığı sağlık sektöründe hem de sağlık sektörü dışındaki diğer sektörlerde istihdam edilen çalışanlar açısından virüsün bulaşmasını engelleyici iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması ve işyerlerinde çalışanların enfekte olmasının engellenmesi gerekmektedir.

Sağlanan haklar dolayısıyla COVID-19'a maruziyet sebebi ile meydana gelen olayın iş kazası ve meslek hastalığı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği önem taşımaktadır. Bir hastalığın meslek hastalığı olarak kabul edilebilmesi için; mesleki risklere maruziyetten kaynaklanması, işin yürütüm şartları dolayısıyla ortaya çıkması, işin niteliği gereği tekrarlanan bir sebepten kaynaklanması, yapılan işin gereği olarak oluşması, enfeksiyonun laboratuvar kanıtları ile kanıtlanması ve meslek gereği bulaştığının kesin olarak saptanması gerekmektedir.

Dünyada yeni ortaya çıkan ve bulaşıcı bir hastalık olan koronavirüs hastalığı çeşitli ülkelerde meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir. Özellikle sağlık sistemi içerisindeki çalışanlar işyerlerinde enfekte olabilmektedir. COVID-19'un mesleki risklerden biri olarak tanınmasına ilişkin belirli düzenlemeler bulunmaktadır. Çeşitli uluslararası kuruluşlar WHO, ILO ve Avrupa Birliği mesleki riskin COVID-19 ile ilişkisi olup olmadığının belirlenmesi, tanıma kriterleri geliştirilmesi ve ülke düzeyindeki mevzuatların harekete geçirilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bu çerçevede çeşitli ülkeler COVID-19'u kendi mevzuatlarında farklı kriterler tanımlayarak gerek meslek hastalığı gerekse de iş kazası olarak kabul etmektedir. Koronavirüs hastalığı, Mart 2020'den bu yana Norveç'te bir meslek hastalığı olarak kabul edilmektedir. Farklı ülkeler de COVID-19'u meslek hastalığı olarak kabul etmektedir. Koronavirüs hastalığı, tazminat sağlamak, önleyici tedbirleri planlamak için dünya çapında bir meslek hastalığı olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Türkiye'de 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu açısından çalışan COVID-19'a yakalanıp bunu ispat edebiliyorsa ortaya çıkan hastalığı iş kazası olarak değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Ancak çalışanın ne zaman ve hangi durumda enfekte olduğunun ispatlanması son derece güçtür. Diğer yandan meslek hastalığında da işin yürütüm şartları bakımından geçici ya da sürekli bir maruziyet şartı aranmaktadır. Buna göre COVID-19 bu durumda da meslek hastalığı tanımı içerisinde değerlendirilememektedir. Bunların dışında sigortalının iş kazası ve meslek hastalığı dışında kalan ve iş göremezliğe neden olan rahatsızlıklar çerçevesinde değerlendirilebileceği belirtilmiştir.

olup, hastalık sigortası anlamında hastalık hali olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir. Böylece COVID-19 için iş kazası ve meslek hastalığı değil hastalık sigortası hükümlerinin uygulanacağı esası kabul edilmiştir.

Bu farklı görüşler ve tartışmalar devam ederken İzmir Tabip Odası'nın COVID-19'un meslek hastalığı kabul edilmesi için verdiği çalışmalar sonuç vermiştir. Bu konuda bir işyeri hekimi olan Dr. Muharrem İdiz'in görev yaparken, COVID-19 Pandemisinin ilk günlerinde hastalığa yakalanarak vefat etmesi ile başlayan COVID-19'un sağlık çalışanları açısından meslek hastalığı kabul edilmesi tartışmaları SGK tarafından önce reddedilmiş, daha sonra tekrar yapılan değerlendirme sonucunda, ölümün meslek hastalığına bağlı olduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede işyeri hekiminin eşi ve kızına, meslek hastalığına bağlı ölüm geliri bağlanmıştır. COVID-19'un Türkiye'de kamu veya özel sağlık kurumu ayrımı yapılmadan, sağlık çalışanları için meslek hastalığı olarak kabul edilmesinde emsal oluşturacak bu kararın alınmasında meslek örgütlerinin mücadelesi ile 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 14. maddesine göre yapılan itiraz sonucunda Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.

Kanımızca, tam kapanma dönemlerinde dahi üretimin durmaması için çalışanlar birçok sektörde çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle sağlık çalışanları dışındaki diğer işkollarında çalışanlar için de, çalışırken hastalananlar açısından COVID-19'un iş kazası olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, L. (2011). "İşverenin İşçiyi Gözetme Borcundan Doğan Hukuki Sorumluluğunda Uygun Nedensellik Bağı", Çimento İşveren Dergisi, 25, 26-39.
- Akın, L. (2013). "İş Kazasından Doğan Tazminat Davalarında İşveren Kusurunun Belirlenmesinde Ölçüt", Çimento İşveren Dergisi, 27 (6), 36-48.
- Alıcı, N. S., Beyan, A. C. ve Şimşek, C. (2020). "COVID-19 as an Occupational Disease", Eurasian Journal of Pulmonology, 22, 90-100.
- Arıcı, K. (2015). Türk Sosyal Güvenlik Hukuku. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Arslan, S. (2014). "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na Göre İşverenin Genel Yükümlülükleri", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk

Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan Özel Sayı, 20 (1), 767-807.

Ateş, Z. G. (2020). "COVID-19'un İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda Alması Gereken Önlemlere Etkisi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi COVID-19 Hukuk Özel Sayısı, 19 (38), 161-179.

Aydın, U. (2020). "Covid-19 Pandemisi; İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Alanında Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6 (2), 181-214.

Centel, T. (2020). "Covid-19 Salgını ve Türk Çalışma Yaşamı", Sicil İş Hukuku Dergisi, sayı 43, 11-29.

Chou, R., Dana, T., Buckley, D., Selph, S., Fu, R., Totten, A. Ve Less, S. (2020). "Epidemiology of and Risk Factors for Coronavirus Infection in Health Care Workers: A Living Rapid Review", Annals of Internal Medicine, 173 (2), 120-136. doi: 10.7326/M20-1632.

Cotton, S., Hoffman, C. ve Burrow, S. (2020). Recognition of COVID-19 as an Occupational Disease. Council of Global Unions.

Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği (2008).

Çelik, N., Caniklioğlu, N. ve Canbolat, N. (2019). İş Hukuku Dersleri. 32. Basım. İstanbul: Beta Yayınları.

Demir, F. (2014). "İş Sağlığı ve Güvenliği Önlemlerinin Alınmasında İşverenin Sorumluluğu", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan Özel Sayı, 20 (1), 675-704.

Demircioğlu, M. Ve Şen Kalyon, A. (2013). "İşverenin İş Kazalarından Sorumluluğu ve Kusur Hakkında Karar İncelemesi", Prof. Dr. Polat Soyer'e Armağan, Cilt I, İzmir.

Eyüboğlu, O. M. (2020). Hukuksal Açıdan COVID-19 "COVID-19, Sağlık Çalışanları İçin Meslek Hastalığı Olarak Kabul Edilmelidir". Türk Tabipler Birliği COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.

Güzel, A., Okur, A. R. ve Caniklioğlu, N. (2009). Sosyal Güvenlik Hukuku. 12. Baskı. İstanbul: Beta.

- Hill, A. B. (1965). "The Environment and Disease: Association or Causation?", Section of Occupational Medicine, 58, 295-300.
- ILO (2009). Identification and Recognition of Occupational Diseases: Criteria for Incorporating Diseases in the ILO list of Occupational Diseases. Meeting of Experts on the Revision of the List of Occupational Diseases Recommendation No. 194. Geneva.
- ILO (2021). International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC). <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/classification-economic-activities/>, Erişim: 10.02.2021.
- İnciroğlu, L. (2017). Kamu İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Sorumluluğu. Ankara: Adalet Yayınevi.
- İstanbul Tabip Odası (2020). "SGK'nın 2020/12 Sayılı Genelgesi İş Kazası Bildirim Yükümlülüğünü Ortadan Kaldırmaz", <https://www.istabip.org.tr/5823-sgk-nin-2020-12-sayili-genelgesi-is-kazasi-bildirim-yukumlulugunu-ortadan-kaldirmaz.html>
- Kaplan Senyen, T. (2016). "İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarında İşverenin Hukuki Sorumluluğu ve Sorumluluğun Hukuki Dayanağı", İş Sağlığı ve Güvenliği. Ed: D. Baybora. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3105.
- Karadeniz, O. (2012). "Dünya'da ve Türkiye'de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği", Çalışma ve Toplum, 3 (34), 15-75.
- Kalkış, İ. (2016). İş Sağlığı ve Güvenliği. 2. Baskı. Bursa: Dora Yayınları.
- Korkusuz, A. Y. (2020). "Çalışma Hayatında Covid-19 Pandemisine Maruz Kalanların Sosyal Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 22 (2), 673-693.
- Laçiner Gürlevik, S. (2020). "Koronavirüsler ve Yeni Koronavirüs SARS-CoV-2", Journal of Pediatric Infection, 14 (1), 46-48.
- Landrigan, P. J. ve Baker, D. B. (1991). "The Recognition and Control of Occupational Disease", JAMA, 266 (5), 676-680.
- Moen, B. E. (2020). "COVID-19 Should be Recognized as an Occupational Disease Worldwide", Occupational Medicine, 70 (5), 299.

- Narter, S. ve Şimşek, C. (2020). “Sağlık Çalışanları İçin COVID-19 Hastalığı İş Kazası veya Meslek Hastalığı Mıdır?”, Karatahta İş Yazıları Dergisi, Sayı 16, 139-170.
- Oğuz, Ö. (2018). “İş Kazası ve Meslek Hastalığında Sigortalıya Sağlanan Yardımlar”, Emek ve Toplum, 7 (7), 317-332.
- OSHA (2020). “Worker Exposure Risk to COVID-19”, <https://www.osha.gov/Publications/OSHA3993.pdf>, Erişim: 26.04.2021.
- OSHA (2021). “Coronavirus Disease (COVID-19)”, <https://www.osha.gov/coronavirus>, Erişim: 15.02. 2021.
- Özen, M. (2015). “İş Kazalarında Hukuki, Cezai ve İdari Sorumluluk”, Ankara Barosu Dergisi, 2, 215-253.
- Sandal, A. ve Yıldız, A. N. (2021). “COVID-19 as a Recognized Work-Related Disease: The Current Situation Worldwide”, Safety and Health at Work, 12,136-138.
- Sansür, L. (2021). Covid-19 Meslek Hastalığı Olarak Kabul Edildi. (11 Mayıs 2021). Sözcü, <https://www.sozcu.com.tr/2021/saglik/saglik-calisanlari-icin-emsal-karar-6425466/> Erişim: 24.05.2021.
- Sümer, H. H. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Sümer, H. H. (2020). “COVID-19 Küresel Salgınının İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, TÜBA COVID-19 Küresel Salgını: Hukuki Değişim ve Etkileşimler Raporu. Ed: İ. Özgenç, H. Akkanat, H. Çağlar, H. H. Sümer, M. Özekes. Ankara: TÜBA Bilimler Akademisi.
- Süzek, S. (2019). İş Hukuku. 18. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şahan, C., Özgür, E. A., Arkan, G., Alagüney, M. E., Demiral, Y. (2019). Covid-19 Pandemisi’nde Meslek Hastalığı Tanı Kılavuzu. https://korona.hasuder.org.tr/wp-content/uploads/Mesleksel-COVID_19_Tan%C4%B1_Rehberi_2020.pdf
- Şakar, M. (2011). Sosyal Sigortalar Uygulaması. 10. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tuncay, C. ve Ekmekçi, Ö. (2012). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri. 15. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

- Uçkan Hekimler, B. (2020). “Korona Günlerinde Türkiye’de Çalışma İlişkileri”, *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 4 (1), 1-13.
- WHO (2020a). Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak: Rights, Roles and Responsibilities of Health Workers, Including Key Considerations for Occupational Safety and Health. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-HCW_advice-2021.1, Erişim: 15.02.2021.
- WHO (2020b). Critical Preparedness, Readiness and Response Actions for COVID-19. <https://www.who.int/publications/i/item/critical-preparedness-readiness-and-response-actions-for-covid-19>, Erişim: 15.01.2021.

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

Makalenin
Gönderim Tarihi:
01/10/2021

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Makalenin
Kabul Tarihi:
12/10/2021

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA KADINLARIN
SİYASAL HAYATA KATILIMI**

**WOMEN'S PARTICIPATION IN POLITICAL LIFE IN EARLY YEARS
OF TURKISH REPUBLIC**

Dr. Öğr. Üyesi Müşfika Nazan ARSLANEL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: mnazan.arslanel@gop.edu.tr

ORCID : 0000-0002-8565-7081

ÖZET

Siyasal katılım iktidarlar için meşruiyet kazanmak ve devam ettirebilmek açısından önemli bir araçtır. İktidarların siyasi katılımı sağlamasında cinsiyet ise en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Cinsiyet faktörü, Siyasi hayata katılım bakımından geçmişten günümüze kadar tartışılan özel bir öneme sahiptir. Çünkü kadınlar için siyasi katılım hakkını elde etmek oldukça zor olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de de kadınlar siyasi hayatta var olabilmek için çok uzun süren mücadeleler vermişlerdir. Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet ile devam eden dönem içerisinde gerek toplumsal hayata dâhil olma gerekse siyasi hayata katılım için bazı haklar elde etmişlerdir. Ancak bu elde ettikleri haklar kadınlar için yeterli olmamıştır. Kadınlar Cumhuriyetin ilanından sonra ortamın ve yönetiminde sağladığı imkânlarla siyasi hayata katılabilmek için yeni haklar arama çabası içine girmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yılları Türk kadınının siyasi hayata katılımı açısından çok önemlidir. Bu yıllar günümüz Türkiye’sinde Türk kadınının sahip olduğu hakların temellerinin atıldığı yıllardır. Bu sebeple biz de çalışmamızda bu önemli süreci inceleyerek Türk kadınının Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasi hayata katılım için vermiş olduğu mücadeleyi incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Siyasi Katılım, Cumhuriyet, Seçim

ABSTRACT

Political participation is an important tool for the government to acquire legitimacy and to continue it. Gender is the most important factor in the political participation of the government. The gender issue has special importance in this regard that had been discussed from the past to the present in terms of participation in political life. Because it has been too difficult for women to acquire the right of political participation. From this point of view,

women in Turkey have struggled for a long time to become a part of political life. During the period that started with the Tanzimat and continued with the Constitutional Monarchy (Meşrutiyet), they obtained some rights to be included in social life and to participate in political life. However, these rights were not sufficient for women. After the proclamation of the Republic, women tried to seek new rights to participate in political life with the opportunities provided by the government and its aftermath. The first years of the Republic are very important for the participation of Turkish women in political life. The foundations of the rights of Turkish women were laid in these years which are enjoyed to this day. For this reason, in our study, we will examine the struggle of Turkish women for participation in political life in the first years of the Republic.

Keywords: Women, Political Participation, Republic, Election

1. GİRİŞ

Tanzimat döneminde başlayan ve Meşrutiyet döneminde hız kazanan kadın hareketleri sayesinde Osmanlı kadını, kadın hakları konusunda mücadeleler vermiş özellikle kurmuş oldukları kadın dernekleri ile toplumsal, ekonomik, hukuki ve siyasi hak taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Osmanlı kadını hak mücadelesinde ilk başlarda siyasi hak talebinde bulunmamış, kadınların eğitimi ve sosyal hayata kazandırılması için taleplerde bulunmuştur. Bu taleplerini elde etmelerinin ardından da siyasi hak talebinde bulunmuş ve mücadele vermiştir. Kadınların Osmanlı döneminde başlayan bu çabaları Cumhuriyet döneminde sonuçlarını vermiştir.

Türkiye’de kadın haklarının günümüzde ulaştığı noktayı değerlendirebilmek için, Cumhuriyet ilk yıllarında yaşanan gelişmeleri bilmek gerekir. Türk kadını, 1930 yılında yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını kazanırken 5 Aralık 1934 tarihinde milletvekili seçme ve seçilme hakkına da sahip olmuştur. Bu hakların elde edilmesinde Türk kadınının verdiği mücadelenin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de önemli rol oynamıştır. Meşrutiyet dönemindeki tecrübelerinden faydalanarak mitinglerde, basın ve derneklilik faaliyetlerinde etkin olan ve Milli Mücadele’ye önemli katkılar sağlayan Türk kadını, Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün çağdaşlaşma yolunda gerçekleştirdiği inkılaplarla layık olduğu yere ulaşmada önemli kazanımlar elde etmiştir. Demokrasi ve erkeklerle eşitliğin sağlanması konusunda siyasal katılımı sağlayacak olan siyasi haklar, Atatürk sayesinde Türk kadınına birçok ülkenin kadınlarından önce tanınmıştır. Yeni Anayasa ve yeni hazırlanmış olan Medeni Kanun ile Seçim Kanununda yapılan değişiklikler sayesinde Türk kadını sosyal ve siyasi haklara birçok medeni Batılı ülkeden önce kavuşmuştur. İsviçre ve Fransa gibi çağdaş birçok ülke kadınlarının Türk kadınından çok daha sonraları seçme ve seçilme hakkını elde ettikleri görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın haklarında özellikle de kadınların siyasal hayata katılımının sağlanması açısından kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Sivil kadın örgütlerinin mücadeleleri sayesinde Türk kadını hak ettiği statü ve siyasal hakları elde etmiştir. Türk kadını kamusal alanda daha çok yer almaya ve siyasal alana dâhil olmaya sonunda da Meclise girmeyi başarmıştır. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile, 1926 yılında Medeni Kanun ile sosyal ve hukuki alanlarda, 1930’da Belediye, 1933’te muhtarlık ve 1934 yılında da seçme ve seçilme hakkını verdiği mücadeleler sonucunda elde etmiştir. Ancak kadınların mücadelesinin yanında dönemin yönetiminde söz sahibi olan yöneticilerinde kadın meselesine olumlu yaklaşımlarını göz ardı etmemek gerekir. Biz de çalışmamızda günümüzde Türk kadınının sahip olduğu siyasal hayata katılım hakkının mücadelesinin verildiği Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan gelişmelerin neler olduğu ve nasıl geliştiğine

ilişkin durumu ortaya koymaya çalışacağız.

2. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KADINLARIN SİYASAL HAYATA KATILIMINI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadın ve kadın hakları yeni düzenin temel meselelerinden biri olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı yönetiminde değişiklikler meydana getirirken toplumsal yapıda da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerin belirleyicisi Atatürk'ün fikirleri ve ideolojisi olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş bir toplum seviyesine ulaşmasının önündeki engeller ortadan kaldırılarak ekonomik, toplumsal, siyasi ve hukuki alanlarda değişiklikler gerçekleştirilmiştir. (Ediz,1995:121). Yapılan bu değişikliklerde kadın önemli bir yer edinmiş, kadınların toplumsal hayatta, çalışma hayatında ve siyasal hayatta daha etkin olarak var olması amaçlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Medeni Kanunun çıkarılması, kadınlara siyasal hakların verilmesi ile Atatürk'ün kadın konusuna yaklaşımı Cumhuriyet kadınının ortaya çıkmasında katkı sağlamıştır. Yine bu süreçte kadınların siyasal hayata katılımına öncülük eden kadınların katkılarını unutmamak gerekir.

Kadınların siyasete aktif olarak katılımını sağlayacak olan seçme ve seçilme hakkından önce bu hakların altyapısını sağlayacak toplumsal düzenlemeler yapılmıştır. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kadınların erkeklerle eşit eğitim almalarının yolu açılmıştır ve kadınların eğitim engeli ortadan kalkmıştır. Daha önce İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde başlamış olan kadın eğitimi ve erkeklerle eşit eğitim hakkı çabalarının devamı olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Tevhid-i Tedrisat Kanunu sayesinde eğitim ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşmış ve eğitim-öğretimde kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır (Yüceer, 2008:131-152).

Kadınların siyasal hayata katılımlarını sağlayacak bir diğer düzenleme 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'dur. Osmanlı Devleti'nde kanunlarda erkeğin üstünlüğünün yer aldığı, kadının yerinin olmadığı düzenlemeler mevcuttu. Aile hayatında ve toplumsal hayatta erkekler daha ön planda aynı zamanda da daha fazla hakka sahipti. Mecelle' nin günün şartlarına artık yetmemesi sonucu 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kanunla erkeğin boşanma hakkına ve çok eşle evlilik yapma hakkına sınırlamalar getirilmişti. Daha sonra 1926 tarihinde İsviçre'den alınan Medeni Kanun ile kadın hakları açısından eksikliklerin giderilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Medeni Kanun'un kabulü ile kadın erkek eşitliği sağlanmış, tek eşle evlilik ve yapılan evliliklerde resmi nikâh zorunluluğu, kadınlara istediği mesleği seçme, mahkemede tanıklık yapma, miras ve boşanma gibi konularda birçok hak tanınmıştır. Medeni Kanunda yapılan değişiklikler sonucunda kadınlar kendilerine kamusal alanda daha fazla yer bulabilecek imkânına sahip olurken, kadın erkek eşitliğinde önemli adımlar atılmış oldu (Genç, 2018: 33). Milli Mücadele yıllarında her türlü fedakârlığı yapan Türk kadınları unutulmamış yapılan yeniliklerde öncelik kadınlara verilmiştir. Gerek Medeni Kanun'la gerek Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla kadınların toplumsal alanda var olmasına imkân sağlayacak haklar verilerek Türk kadınına yeni bir statü kazandırılmıştır.

Atatürk, Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'nda verdiği desteğe ve mücadeleye verdiği önemin göstergesi olarak, Türk kadınının fedakârlığını her fırsatta dile getirmiştir. Kadının toplumda arka planda olmalarını kabul etmemiş, kadınların başta eğitimi olmak üzere çalışma hayatına ve siyasal hayata katılımı ilgili bir takım hedefler belirlemiştir. Ayrıca kamusal alanda ve aile hayatında kadın-erkek eşitliğini sağlamayı da amaçlamıştır. Gerçekleştirilen reformların da hareket noktası bu hedefler olmuştur. Atatürk'ün Türk

kadınının olması gerektiği yere ait düşünceleri, Türk Kadınının birçok alanda haklar elde etmesini sağladığı gibi siyasal hayata dâhil olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde kadınların temsili fırsatını bulmalarına imkân vermiştir (Kılınççeker ve Gök, 2019: 55). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki kadınların Batılı kadınlarla aynı seviyede olmaları için bir takım düzenlemeler ve uygulamalar hayata geçirilmiş, gerçekleştirilen inkılaplar ile toplumsal hayatın her alanında kadın- erkek eşitliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Demokratikleşmenin en önemli göstergelerinden biri kadınların siyasal haklarını kazanmasıdır. Demokratik bir düzen kurulmaya çalışılan Cumhuriyetin ilk yıllarında da kadınlar siyasal haklar elde etmek için çaba sarf etmişlerdir. Dönem itibariyle kadınların siyasal katılımına katkı sağlayan Nezihe Muhiddin ve Kadın Halk Fırkası kadın haklarını savunmuştur. Nezihe Muhiddin dışında çok sayıda kadın da Fırka içerisinde görev almıştır. Bu Fırka başlangıçta kadının toplumsallaşması ve eğitimi amaçlamış, siyasi hakların ise nihayetinde kazanılacağını düşünmüşlerdi. Ancak Fırkanın Genel Sekreteri Şükufe Nihal, siyasi haklar için mücadele eden isimlerden olmuştur. Kadın Halk Fırkası isminden dolayı Ankara'nın onayını alamamış onun yerine 7 Şubat 1924'te Nezihe Muhiddin öncülüğünde Türk Kadınlar Birliği kurulmuştur. Türk Kadınlar Birliğin amacı da kadın haklarını savunmaktı. 1927'de çıkardıkları tüzükte kadınların siyasal katılımını amaçladıkları açıkça görülmektedir. Birlik 1927 seçimlerine kadın aday gösterilmesi için girişimlerde bulunmuş fakat Anayasal düzenlemeler de seçime katılacak olanların erkek olması gerektiği gerekçesiyle mümkün olmamıştır. Kadınlar Birliği 12 Nisan 1929 günü kadınlar için oy hakkını kesinleşmiş saydıklarını açıklamışlardır. Atatürk'ün de desteğiyle 3 Nisan 1930 yılında Belediye Seçimlerinde, 26 Ekim 1933'te Muhtarlık Seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. Türk Kadınları ilk defa 1930 Belediye Seçimlerinde oy kullandılar ve seçilme hakkı elde ettiler. Yeni kurulan Devletin ilk kadın muhtarı Aydın'ın Çinekarpuzlu Nahiyesinden Gül Hanım olmuştur. Böylece kadınlar yerel seçimlerde siyasal haklarını hukuken tescil etmiş oldular. Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren hak arayışındaki öncü kadınlar kendi hakları için etkin bir şekilde mücadele etmişlerdir (Erzen, 2011: 664).

Kadınların hak talepleri ve bu hakları elde etmek için verdikleri mücadeleler sonucunda 5 Aralık 1934 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddeleri değiştirilmiş, 1876 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 2, 5, 11, 16, 23, 58. maddelerinde yer alan “ erkek” ibaresi yanına “ kadın” ibaresi eklenmiştir. Yine aynı gün yani 5 Aralık 1934'te aralarında Afet İnan'ın da bulunduğu kadınlar Beyazıt'ta toplanarak Türkiye Büyük Millet Meclisine teşekkür etmişler ve Atatürk'e teşekkür telgrafi göndermişlerdir. Türk kadını zorlu mücadelesine rağmen seçme ve seçilme hakkını elde ederek dünyaya örnek teşkil etmiştir. İlk milletvekili seçimi 1935'te yapılmış ve seçimleri kazanan 18 milletvekili ile kadınlar parlamentoya girmeyi başarmış ve seçimlere katılım sağlamışlardır (Erzen, 2011: 663).

Yeni rejimde gerçekleştirilen yeni kanunlarla elde edilen haklar ve bu hakların elde edilmesi için mücadele eden kadınlar sayesinde, kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayata dâhil olması mümkün hale gelmiştir. Bu gelişmeler, sonuçları günümüze ulaşan kadınların toplumsal hayata ve siyasal hayata özgürce katılımını sağlamıştır.

3. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KADINLARIN SİYASAL HAYATA KATILAMA ÇABALARINDA KADIN ÖRGÜTLENMELERİ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların siyasal hayata katılmasını amaçlayan kadınların öncülüğünde fırkalar, birlikler kurulmuş, bu oluşumlar konferanslar, toplantılar

yaparak seslerini duyurmaya çalışmıştır. Siyasal katılım hakkını elde etmek amacıyla ilk olarak Kadın Halk Fırkası olarak kurulan ve Türk Kadınlar Birliği adıyla varlığını sürdüren kadın örgütlenmesini görmekteyiz. Örgütlenme kadınlar için siyasal katılım hakkı elde etmek ve siyasal katılımın alanını genişletmeyi amaç edinmiştir. Bundan başka Cumhuriyet öncesinde kadınların toplumsal ve siyasi meseleleri ile ilgilenen Türk Ocakları Cumhuriyet Dönemi'nde de kadın hakları meseleleri ile ilgilenmiştir (Kaplan, 1998: 40).

3.a. Kadın Halk Fırkası

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kadınların siyasal haklarını elde etmelerini amaçlayan ilk örgütlü yapılarından biri olan Kadın Halk Fırkası Nezihe Muhiddin ve kadın arkadaşları tarafından 15 Haziran 1923'te kurulmuştur. Kadın Halk Fırkasında Nezihe Muhiddin dışında dönemin öncü kadınlarından Nimet Ruveyda, Şükufe Nihal, Seniye İzzeddin, Matlube Ömer, Zeliha Ziya, Tuğrul Bedri, Muhsine Salih gibi birçok kadın yer almıştır. Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde Meclis-i Mebusan seçimlerinde Anayasaya göre kadınların seçme ve seçilme hakkı yokken Halide Edip Adıvar'ın isminin oy pusulalarına yazılmış olması aydın çevrelerde ve siyasal haklar isteyen kadınlar arasında memnuniyet yaratmıştı. Kadın Halk Fırkası'nın başkanlığını Nezihe Muhiddin, İkinci Başkan Nimet Remide, Sözcülüğünü Latife Bekir, Genel Sekreterliğini Şükufe Nihal gibi dönemin önde gelen kadınları yapmıştır. Kadın Halk Fırkası, kadınların toplumsal ve hukuksal haklarını savunmuş ve kadınların Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer almalarını hedeflemiştir. Fırka Türk kadınının toplumun her alanında statüsünü yükseltmek için çalışmalar yapmıştır. Kadın Halk Fırkası basını da etkin olarak kullanmaya başlamış basında kendisinden çok fazla söz ettirmeye başlamıştır. Dönemin kadın dergilerinden “Süs” dergisinde Kadın Halk Fırkasının Genel Sekreteri Şükufe Nihal “Partimizin Mefkûresi” isimli yazısında:

“Partimizin amacı her şeyden önce Türk Kadınına muktadir bir dereceye terfi ettirmek özellikle ülkenin toplumsal ve ekonomik gelişme amaçlarının gelişmesine katkı sağlamaktır. Bunun için öncelikle kadınlarımızın aydınlanmasını sağlamak onları gelecekteki görevlerine hazırlamak arzusundadır. Bu görevleri ise öncelikle annelik sonra da aile reisi görevleridir. Türk kadını öncelikle eğitilmeli aile ve toplumsal yaşamla ilgili hakları konusunda bilgilendirilmelidir. Zaten bundan sonra siyasi haklar kendiliğinden gelecektir.” sözleri ile Fırkanın amaçlarını anlattığı bir yazısını kaleme almıştır (Metintaş, 2018: 82).

Kadın Halk Fırkası 30 Mayıs 1923 tarihinde aydın kadınların da katıldığı bir kongre gerçekleştirdi. Kongrede Fırkanın İkinci Başkanı Nimet Ruveyda, Fırka'nın amacını ve çalışmalarını;

“Biz ne mebus olmak istiyoruz ne de siyasi cereyanlar peşinde koşmak niyetindeyiz. Bizim en birinci emelimiz içtimadi iktisadi gayelerin tahakkukunu görmektir. Çalışacağız ve ispat edeceğiz ki kadın bir memleket için na kabil'i ihmal bir kemiyettir. Bunu ispat ettikten sonra da hakkımızı isteyeceğiz, Daha doğrusu “veriniz” diyeceğiz. Alıncaya kadar çalışacağız. Memleket için fedakerane bir surette çalışıp muvaffak olduktan sonra erkekler bizim hakkımızı tasdik etmeyecekler mi? Elbette evet... zaten bunu da biz hatırıma getirmediğimiz” şeklinde açıklamıştır (Kartal, 2005: 91).

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte cinsiyetçi yaklaşımlar ve kadınlara yönelik önyargılar olsa da kadınların görüşlerinin destek bulduğu da görülmektedir. Kadınlar taleplerini en iyi şekilde ifade etmişlerdi ve siyasal haklarını elde etmek için de önlerine çıkan tüm engelleri aşmayı amaçlıyorlardı. Siyasal hak talepleri, örgütlü bir şekilde Nezihe

Muhiddin, Nimet Ruveyda gibi isimler tarafından Kadın Halk Fırkası aracılığıyla dile getiriyordu. Kadın Halk Fırkası iyi eğitim almış aydın kadınlardan oluşmaktaydı ve belirlenen ilkeler dışına çıkmayan, kadının toplumsal siyasal alanda pasif kalmaması ve siyasal hayata katılımı için mücadelesi veren örgütlü bir gruptu. Fırka Cumhuriyet'in inşasında kadınların da yerini alması için faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında seçim yasalarında değişiklikler yapılmış, değişiklik ile ilgili görüşmeler sırasında mecliste kadınlar ve kadınların hakları ile ilgili tartışmalar da yaşanmıştır. İlgili Kanununun 2. maddesinde "18 yaşını geçen her erkeğin seçme hakkı vardır" ibaresi yer alıyordu. Kanun tasarısı mebus seçiminde erkek nüfusa düşen mebus oranını arttırmayı amaçlıyordu. Her bin erkek için bir milletvekili seçileceği yine 20 bin erkek için bir milletvekili seçilmesinin önü açılmaya çalışılıyordu. Hüseyin Avni Bey bu oran belirlenirken kadınlarında dâhil edildiğini ifade etmiştir. Kadınlar siyasal haklarını kazanıncaya kadar aile içinde aile reisine oy vermiş gibi kabul edildiğinden 20 bin erkek esas olarak kabul edilmiştir. Tunalı Hilmi Bey şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle tasarıya itiraz etmiştir. Mecliste Tunalı Hilmi Bey'in bu sözlerine karşılık itiraz edilmiştir. Bu gelişmeler den sonra 18 Nisanda Vakit Gazetesinde "Kadınların İntihabı" isimli bir anket başlatılmış, ankete katılanlar arasında kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesini isteyenlerin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Kartal, 2005: 91-94).

Kadın Halk Fırkası 16 Haziran 1923'te parti kurulmak amacıyla gerekli olan hukuki izinler için valiliğe başvuru yapmıştır. Valilik başvuruyu İçişleri Bakanlığı'na bildirmişti. Kadın Halk Fırkası parti kurma iznini beklerken diğer taraftan da faaliyetlerine devam ediyordu. Fırka Belediye Seçimlerine katılmak amacıyla girişimlerde de bulunmuşlardı. Ancak Kadın Halk Fırkasının partilileşme talepleri henüz siyasal haklarını almamış olan kadınların parti kurmasına izin verilmeyeceği gerekçesi ile ret edilmiştir. Nezihe Muhiddin, parti kurma taleplerinin ret edilmesini Fırkanın tüzüğünden kaynaklandığını şu şekilde ifade etmektedir: "Çünkü bu tüzükte kadınlarmızın askerlik görevlerini yerine getireceklerine ait bir madde vardı." Daha sonra Fırka tüzüğünde değişiklik yapılarak yeniden parti kurulması talebiyle başvuru yapılmış, başvurunun kabulüyle Türk Kadın Birliği olarak kuruluş gerçekleştirilmiştir (Yüceer,2008:138-139).

3.b. Türk Kadın Birliği

Kadın Halk Fırkası Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kadınların siyasi mücadelesi için yola çıkmış ve Anayasada engeller ile karşılaşmış, basında aldığı tepkiler ve hükümetin bölücü olarak nitelendirmesi sonucu tüzüğünde değişiklik yaparak siyasi içeriklerden sıyrılmış ve Türk Kadınlar Birliği olarak siyasi haklar mücadelesine devam etmiştir. Parti her ne kadar siyasi niteliğinden ayrılmış gibi görünse de kadınlar, Türk kadınlarının hakları için mücadeleden vazgeçmemişlerdir (Yıldız, 2015: 53).

Türk Kadın Birliği Türk kadınına çağdaş ve ileri bir düzeye ulaştırmak amacıyla 7 Şubat 1924 Nezihe Muhiddin öncülüğünde kurulmuştur. Türk Kadın Birliği, Türk kadınına fikri ve içtimai alanlarda yükseltmeyi hedeflemiş bunun da genç kızların gerçek bir anne gibi yetiştirilmesi ile sağlanabileceğini savunmuştur. Onlara göre kadınların toplumsal alandaki derin yaraları sarılmalı; dul, yetim, ailelerine, çocuklarına yardım edip destek sağlanmalıdır ve kadınlar ekonomik anlamda iş hayatında hak ettiği yerini almalı, toplumsal ve siyasi alanda üretken olmalıdır. Bunu sağlamak amacıyla Türk Kadın Birliği "Türk Kadın Yolu" isimli bir dergi çıkarmıştır. Türk Kadın Yolu Dergisi 1925-1927 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Kadınlar Birliği'nin yayın organı olmuştur. Dergi Cumhuriyet rejiminin kazanımlarına ve kadınların siyasi haklarına yer veren yayınlar

yapmıştır.

Türk Kadın Birliği, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden İstanbul'a okumaya gelen genç kızlara yardım etmişlerdir. Yabancı dil öğrenmek isteyenlere bunun yolunu açmışlardır. Kurslar, konferanslar ve eğitimler gerçekleştirmişlerdir. 1927 yılına gelindiğinde Türk Kadın Birliği kadınların siyasi hakları için tüzüklerine yeni bir madde eklenmiş ancak Ankara'nın görüşü alınmadan yapılan tüzük değişikliği Ankara tarafından şüphyle karşılanmasına rağmen İstanbul Vilayet-i Hukuk İşleri Müdürlüğü bir sakınca görmeyerek yeni tüzüğü onaylamıştır (Toprak,1986: 24-25).

Nezihe Muhiddin'in ifadesiyle yeni kurulmasına rağmen Türk Kadınlar Birliği üye sayısı 200'e ulaşmıştır ve üyelerin 20'si de erkektir. Dernek örgütlenmesi Anadolu'ya yayılmış 1926 yılında Denizli'de,1927 Üsküdar'da ve 1927' de Diyarbakır'da şubeler açılmış kısa sürede 500'den fazla üyeye sahip olmuştur. Başlangıçta siyasete mesafeli dursa da sonradan siyasal hak taleplerini yeniden gündeme almışlardır.

Türk Kadınlar Birliği ilk siyasal girişimini 1925 yılında boşalan milletvekilleri için yapılacak ara seçimde yasal izin vermemesine rağmen Nezihe Muhiddin ve Halide Edip Adıvar için İstanbul milletvekili olarak aday başvurusunda bulunarak gerçekleştirmiştir. Her ne kadar başvurunun kabul edilmeyeceğini bilerek başvuru yapmış olsalar da bu gelişme sonucunda Türk Kadınlar Birliği'nin güvenilirliğini zedelenmiştir. Bu gelişme sonrasında ise Birlik tarafından daha fazla konferanslar, kurslar düzenlenmiş ve kadınlar sesleri daha fazla duyurmaya başlamıştır (Yüceer,2008:138-146).

1927 yılında yapılan seçimlerde Türk Kadınlar Birliği'nin aday göstermesi haberi basında oldukça büyük bir etki yaratmıştır. Ancak olumlu tepkilerin yanı sıra idari makamların Birliğin aday göstermesine karşı müdahalesi de söz konusu olmuştur. Gerçekleşen bu müdahale Birliğin önde gelen isimlerinden Nezihe Muhiddin'in tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. 1927 yılında Türk Kadınları Birliği Mart ayında yıllık kongresinde Nezihe Muhiddin, Birliğin suçlu çocuklar hakkında yaptığı çalışmalar, fakir kadınlara yapılan yardımlar, kadının toplumsal hayattaki konumu, kadın-erkek eşitliği için kadının siyasal hayatta yer alması gerekliliği gibi konulara yer verdiği bir konuşma yapmıştır. Ardından yapılan seçimle Birliğin geçici başkanlığına Şadan Hikmet Hanım ve Vedat Bey, kongre başkanlığına Nezihe Muhiddin seçilmiştir. Nezihe Muhiddin'in Birliğin üç yıllık çalışmasına ait raporu okumasının ardından rapor kabul edilince yeni eklenecek maddeler okunmuştur. Ancak yapılacak değişiklikler Birlik içerisindeki tartışmayı daha da arttırmıştır. Bu gelişme üzerine Nezihe Muhiddin, Birliğin bir hayır Cemiyeti olmadığını kadının siyasi haklarını talep eden bir cemiyet olduğu söylemesi sonrasında tartışmalar daha da alevlenmiş, toplantıda bulunanlar kadının siyasi haklarını kazanması için daha erken olduğunu savunmuşlardır. Bunun üzerine Nezihe Muhiddin, kadının hayat standardını yükseltmenin asıl amaçları olduğunu ifade etmiş ve bu fikrini savunmuştur (Kartal, 2005:105).

Zamanla Türk Kadın Birliği yönetiminde bulunan Nezihe Muhiddin'e yönelik suçlamaların giderek artması söz konusu olmuştur. Nezihe Muhiddin'e yönelik yolsuzluk iddiaları ortaya atılmış olsa da aslında bu iddiaları asıl hedefin, kadınlara siyasal haklar verilmesi konusundaki ısrarcı tavrı olduğu görülmektedir. Nezihe Muhiddin siyasal haklar ile ilgili taleplerinin hayal olduğu ifade edilmiştir. Bazı Türk Kadın Birliği üyeleri Nezihe Muhiddin'in yolsuzluk yaptığına dair demeçler vermeleri üzerine, Nezihe Muhiddin bir basın toplantısı düzenlemiştir. Her şeyin şeffaf olduğunu yolsuzluğun olmadığını içerden ya da dışarıdan inceleme, soruşturma yapılabileceğini ifade etmiş ardından da Türk Kadın Birliği bir komisyon oluşturup iddiaları soruşturmuştur. Yapılan araştırma sonucunda hesaplar incelenmiş ve yolsuzluğa rastlanmamıştır. Nezihe Muhiddin 1927'de yapılacak

olan seçimlerde aday gösterme konusunda ısrarcı tavrını devam ettirmesi üzerine suçlamalar da günden güne artmıştır. Suçlamaların bu denli artması sadece Türk Kadın Birliği'ni değil bürokrasinin de dikkatini çekmiştir. Türk Kadın Birliği'nde detaylı bir soruşturma ve inceleme başlatılmıştır. Birçok doküman ve belgeye el konulmuştur. Yapılan soruşturmalar sonucunda Nezihe Muhiddin'in Birliğin kasasından 500 lirayı kendi çıkarları için kullandığı, Nezihe Muhiddin ve diğer bazı Birlik yönetiminde bulunan yöneticilerin Türk Kadın Birliği'ni ikametgâh olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine yönetim kurulunca Nezihe Muhiddin Birlikten tasfiye edilmiştir. Nezihe Muhiddin tasfiyesi üzerine olağanüstü bir kongre yapılmak istemiş ancak İstanbul Emniyeti bu talebi reddetmiştir. Türk Kadın Birliği içerisinde bulunan muhalif grup ise kongre için izin almayı başarmıştır. Eylül ayında muhalifler Türk Ocağı Genel Merkez'inde bir kongre gerçekleştirmiştir. Kongre başkanlığı Latife Bekir yapmış, kongrede Şadiye Hanım Türk Kadın Birliği Başkanı olmuştur. Yeni yönetimin ilk icraatı Nezihe Muhiddin'in Birlikten uzak tutulması olmuştur. Safiye Hanım bir süre sonra rahatsızlanmış ve Birlik Başkanlığına Latife Bekir geçmiştir (Kaçar, 2020: 102).

Nezihe Muhiddin Birlikten tasfiye edilmesinden sonra köşesine çekilerek edebiyatla ilgilenmiştir. Nezihe Muhiddin'in tasfiyesi ile Cumhuriyet Döneminde açıkça siyasi muhalefet yapan Türk Kadın Birliği tabiri caizse yola sokulmuş ve boyun eğdirilmiştir. Hayal peşinde koşmakla suçlanan Nezihe Muhiddin'in kadınların siyasi hayatta var olmaları gerektiğine dair fikirleri ve mücadelesi kadınların siyasi haklarını kazanmalarında önemli bir rol oynamıştır.

Latife Bekir Başkanlığı döneminde Kadınlar Birliği farklı bir çizgide faaliyetlerini sürdürmüştür. Eski dinamik yapısından, kararlı yapısından uzaklaşmıştır. Yönetim kurulu dahi zor toplanır hale gelmiştir. Kadınlar Birliği ilk kuruluş yıllarında ki gibi hayırsever bir dernek gibi çalışmaya başlamıştır. Latife Bekir kadınların siyasi hakları konusunu zamana yayılması gerektiğini düşünen biriydi. Latife Bekir döneminde Türk Kadın Birliği, hükümetle iyi ilişkiler geliştirilmiş ve muhalefet edilmemiştir. Kadınlar Birliği 1930'lu yıllarda uluslararası kurultay ve kongrelere katılarak kadınların yerelde siyasi hak kazanımını dile getirmiştir. Çok partili hayata geçiş denemeleri sürecinde, yerel seçimlerde Latife Bekir ve beraberindeki kadınlar CHF'den aday olmuşlar ve seçimler sonucunda Belediye Şehir Meclisi'ne girmişlerdir. 1934 genel seçimlerinde kadınlar seçme ve seçilme hakkını elde edene kadar da Birlik, kadınların haklarını savunucusu olmuştur. 1935 yılında Latife Bekir Başkanlığı'nda 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi toplam 32 ülkeden yaklaşık olarak 500 kadının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre; barış, kadınların medeni hakları ve siyasi haklarının verilmesi konuları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kongre sonunda ise Türk Kadın Birliği fesh edilmiştir. Türk Kadınlar Birliğinin kendini fesh etme sebebi olarak kadınların siyasi haklarını elde ettiği ve artık Birliğe ihtiyaç kalmadığı gösterilmiştir. 1949 yılında ise Birlik Latife Bekir tarafından bir kez daha açılarak faaliyetlerine başlamıştır (Ökten, 2002: 183,186).

4. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA SEÇİMLERDE KADINLARIN VARLIĞI MESELESİ

Cumhuriyetin ilanından sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasa'nda siyasi haklar bakımından kadın erkek eşitliği söz konusu değildi. Milletvekili seçilebilmek için erkek ve 30 yaşını bitirmek şartı aranırken milletvekili seçmek için 18 yaşını doldurmuş erkeklere seçme hakkı veriyordu. Tevhid-i Tedrisat ve Medeni Kanun ile kadınların toplumsal anlamda kazandığı haklar kadın üzerindeki baskının ve toplumun değer yargılarını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu gelişmeler siyasi haklara da yansımış, Türk kadını 1930 yılında

Belediye Seçimlerine katılma hakkını, 1933 yılında Köy Kanun'unda yapılan değişiklikler sonucu köy ihtiyar heyeti ve muhtar seçilme hakkı elde etmiştir. Uzun süren mücadeleler sonucunda da 5 Aralık 1934'te yapılan değişiklikler ile Türk kadını genel seçimlerde Seçme ve Seçilme Hakkına kavuşmuştur. Türk kadını İsviçre, Fransa gibi birçok Batı ülkesinden önce seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Fransa 1944, Yunanistan, 1952, İsviçre 1974 yılında kadınlarına seçme ve seçilme hakkı vermiştir. Türk kadını siyasal haklarını kazandığında bu hakka sahip ülke sayısının 28 olması Türk kadının dünyaya karşı toplumsal ve siyasal gücünün göstergesinin en büyük kanıtı olmuştur (Konan, 2011: 166-169).

3 Nisan 1930 tarihinde Belediyeler Kanunu ile Türk kadını yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı kazanmıştır. 1930 yerel seçimleri ilk çok partili seçim olması ilk kez iki partinin yarıştığı seçimler olması nedeniyle yapılan reformların ne derece kabul gördüğünün de bir göstergesi olmuştur (Kartal, 2016: 185). Belediye seçimleri İstanbul ve İzmir yoğun olarak seçimlerin yapıldığı yerler olmuş, seçim sonuçlarına göre de kadınların belediye meclislerine girmeleri hatta belediye başkanı olmaları gerçekleşmiştir.

1930 belediye seçimlerinde rekabetin ve yoğunluğun çok olduğu iki il İzmir ve İstanbul olmuş, İzmir'de Serbest Cumhuriyet Fırkasının 68 kişilik aday listesinde 3 kadın aday, Cumhuriyet Halk Fırkasının aday listesinde iki kadın aday yer almıştır (Erzen, 2011, 665). İstanbul seçimlerinde ise aday gösterilenlerin sayısına bakıldığında Cumhuriyet Halk Fırkasının kadın aday sayısı daha fazla olduğu görülmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası kadın aday olarak; Nezihe Muhiddin, Makbule Hanım, Suat Derviş'i aday göstermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası kadın aday olarak; Seniye Cenani Hanım, Nakiye Hanım Ayşe Remzi, Latife Bekir, Safiye Hüseyin, Refika Hulusi Behçet Hanım, Rana Sani Yaver gibi isimleri aday göstermiştir. Bunun yanında Sabiha Zekeriya Hanım'da bağımsız aday olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkasından aday olan kadınlar üye seçilemezken Cumhuriyet Halk Fırkası listesinde yer alan Rana Sani Yaver, Refika Hulusi, Aysel Remzi Hanım, Nakiye Hanım, Latife Bekir İstanbul Şehir Meclisi'ne girmişlerdir (Kartal, 2016: 191).

Kadınların siyasal haklar elde etmeye başlamasıyla birlikte 26 Ekim 1933'te 2349 Sayılı Kanunla kadınlar köy ihtiyar heyeti ve köy muhtarı olarak seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. Aydın Karpuzlu Nahiye merkezi olan Demircidere Köyünde de muhtar seçimi yapılmış sekiz aday içerisinde sadece Gül Hanım tek kadın adaydır. Okur-yazar olan ve halk tarafından sevilen bir kişi olan Gül Hanım muhtarlık seçimlerini kazanmıştır. Gül Hanım muhtar seçilmesinden, Köy Kanun'unda yapılan değişiklikler ve Batı'da ihtiyar heyeti ve muhtar seçilmesine yönelik haberler basında yoğun olarak yer almaya başlamıştır. Seferihisar Doğanbey Nahiyesi Agoma Köyünde de ihtiyar heyeti seçimlerinde ihtiyar heyeti azalığına Emine ve Fatma Hanımlar seçilmiştir. Gül Hanım muhtarlığı döneminde birçok icraat yapmıştır. Köylü arasında dayanışmayı arttıran, köyün diğer merkezlerle ulaşmasını sağlayan ve gençlere yönelik faaliyetler yapmıştır. Kız çocuklarının eğitimine ve eğitim konusuna da önem vermiştir (Güneş, 2010: 178-181).

1935 yılında yapılan genel seçimler tek partili, iki dereceli ve kadınların ilk kez katılımı ile yapılan genel seçim olmuştur. Seçimlere kadınların katılımı oldukça fazla olmuştur. Seçimlere katılım % 80'i bulmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir'de oy verenlerin % 45'ini kadınlar oluşturmuştur. Kadınların katılımının fazla olması kadınların siyasal hayata katılımı ve demokrasi için önemli bir gelişme olarak kabul etmek gerekir (Gök ve Kılınççeker, 2019: 51-52). 1935 yılında yapılan genel seçim sonuçlarına göre 383 erkek ve 17 kadın milletvekili seçilmiştir. Kadınların Mecliste tüm milletvekilleri içerisinde oranı ise % 4,8 olmuştur. Meclise girmeyi başaran kadınların yaşlarına bakacak olursak, en genç 32

yaşında Fatma Memik en yaşlı ise 70 yaşında Hatice Özgener'dir. En yüksek yaş aralığı % 61 oran ile 30-40 yaş arasındır. Meclis kürsüsünde ilk konuşmayı ise Nakiye Elgün yapmıştır. (Erzen,2011:673).

5. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DENEMELERİNDE PARTİLER VE KADINLAR

Halk Fırkası adıyla kurulan ilk siyasi parti, 11 Eylül 1923'te İçişleri Bakanlığı'na bir dilekçe vererek Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. Partide; Refik Saydam, Celal Bayar, Sabit Sağıroğlu, Münir Hüsrev Göle, Kazım Hüsnu, Saffet Arıkan, Zülfü Bey, Cemil Uybadın ve genel sekreter olarak da Recep Peker yer almıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası 1935'te CHP adını almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk yıllarda tek siyasi parti olmuştur. Parti kurulduğunda parti yönetmeliğinde kadınlarla ilgili bir madde bulunmamaktadır.1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası parti yönetmeliğinde parti üyeleri arasında cinsiyet ayrımcılığı yapmayacağını belirtmiştir. Kadınların belediye seçimlerinde yer alması ile Cumhuriyet Halk Fırkası kadın adaylara da yer vermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası 1930 yerel seçiminde kadın adaylara yer vererek kadınların belediye meclisine girmesini sağlamıştır (Altındal, 2007:7 9).

Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi Mustafa Kemal Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, İsmail Canpolat, Adnan Adıvar, Hüseyin Avni Ulaş gibi isimler tarafından 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla kurulmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası programında, âdem-i merkeziyetçi, özgürlükleri öne çıkaracak ve dinsel inançlara saygılı olacaklarını hususlarına yer vermiştir. 1925 Şubat ayında Şeyh Sait İsyasının patlak vermesinin ardından, İsyana katılanların yargılanması için olağanüstü yetkilerle donatılmış İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Uzun, 2013:118).

Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkasının Şeyh Sait İsyasına karıştıkları gerekçesiyle 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Partinin kapatılmasının ardından yaklaşık bir yıl sonra Partinin yöneticileri, Atatürk'e düzenlenen İzmir Suikastı'na karıştıkları gerekçesiyle İstiklal Mahkemeleri'nde yargılandılar. Yargılamalar sonunda kanıtların yetersizliği nedeniyle bir kısmı beraat ettiler bir kısmı ise hapis cezaları ile cezalandırıldılar. Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkasının yöneticileri ve üyeleri süreç içerisinde devrimlerin yapılışına ve Atatürk'e muhalif oldukları gerekçesiyle siyasetin dışında bırakıldılar (Kongar, 2007: 138-139).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Parti programında, Türk siyasal hayatında varlık gösterdiği oldukça kısa süre içinde kadınların siyasete dâhil edilmesine veya kadınların siyasete dâhil edilmesinin gerekliliğine dair bir çalışma, girişim veya bir bildiri yayınlamamış oldukları görülmektedir.

Türkiye'nin tüm dünyada olduğu gibi etkilendiği 1929 Ekonomik Buhranı döneminde yapılan devrimlerin yapılışına tarzına ve hükümetin ekonomik yetersizlikleri nedeniyle iktidar en önemli tartışma konusu haline gelmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkasının politikalarından memnun olmayan muhalif bir kitle etkin olarak ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal liberal politikaları benimseyen bir parti kurulmasını aynı zamanda da Cumhuriyet Halk Fırkasının politikalarını eleştirmesi, denetlemesi amacıyla çok güvendiği ve yakın arkadaşı olan Fethi Okyar'dan bir muhalefet partisi kurmasını istemiştir. Bu istek üzerine 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Börklüoğlu, 2019: 44).

Türk Kadınlar Birliği, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması sırasında faaliyetlerine devam ettirmiş, Serbest Cumhuriyet Fırkasına bireysel olarak katılımlar olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkasına üye kayıtlarının alınmasıyla ilgili basında yapılan haberlere göre üyelerin çoğu kadındır. Başta Nezihe Muhiddin olmak üzere İstanbul ilinde 300 kadının Serbest Cumhuriyet Fırkasına katıldığı haberleri basında yer almıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılanlar arasında kadınların hakları için mücadele eden dönemin öncü kadınlarından Makbule Hanım ve arkadaşı Adile Hanım'da vardır. Adile Hanım Şehir Meclisine aday gösterilirken Serbest Cumhuriyet Fırkasının ilk kadın üyesi Makbule Hanım olmuştur. Makbule Hanım bir konuşmasında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş amacını ve Partiye katılma sebebini şu şekilde ifade etmektedir:

“Yüksek maksatlarla ve millete, Memleketeye büyük hizmetler emeliyle SCF teşekkül etti. Bu Fırkanın milletin memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaatiyle Ali Fethi (Okyar) Beyefendiye olan büyük itimadım dolayısıyla intisap ettim, iki fırka yekdiğerinin düşmanı değil kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görür ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vasil oluruz. Bugün kadınlık erkeklilik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır. Bugün için kâfidir.” (Kartal,2016:183).

Cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili hayata geçiş sürecinde de kadınlar siyasal hayata katılım mücadelesini devam ettirirken, dönemin siyasi liderlerinin de başta Atatürk olmak üzere kadınlara destek verdikleri görülmektedir.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün yeniliklere öncülük etmesiyle Türk Kadınına verilen haklar genişlemiştir. Türk kadını Cumhuriyetin ilanı sonrasında sosyal, ekonomik ve siyasi birçok hak elde etme imkânına sahip olmuştur. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü ile kızların ve erkeklerin eşit şartlarda eğitim görmeye başlaması mümkün hale geldi. Kadın ve erkek ilk kez Medeni Kanunun kabulü ile eşit konuma getirilmiş oldu. Türk Kadınının toplumsal statüsünün değişmesi, Cumhuriyet döneminde yapılan reform hareketlerinin sonucunda olmuştur. Kadının kamusal alanda siyasi ve sosyal haklar elde etmesi aşamalı olarak gerçekleşmiştir. 1926'da Türk Medeni Kanun kabul edilmesinden sonra kadınlar boşanma, velayet hakkı, mallarda da tasarruf hakkı gibi haklara sahip oldular. Bugünkü Türk kadınının sahip olduğu imkânlar, II. Meşrutiyet süresince İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadınlar konusunda verdiği mücadelelerin bir ürünü olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte kadınlara verilen siyasal hakların artmasıyla kadınlar daha etkin olarak siyasal hayata katılmaya, siyasetin içinde yer almaya başlamıştır.

Kadınların siyasal katılımı demokrasi ve çağdaşlaşmanın vazgeçilmez koşuludur. Türk siyasal hayatında kadın her zaman toplumsal yaşamın her aşamasında var olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte kadının hak ettiği toplumsal statüye kavuşması yolunda sayısız yenilikler yapılmıştır. Bu yeniliklerin hayata geçirilmesinde, uygulamaya konulmasında dönemin yöneticilerinin kadın meselesine yaklaşımını da göz ardı etmemek gerekir. Kadın Halk Fırkasından Kadınlar Birliğine uzanan sivil kadın örgütlenmesi kadınlar için siyasal hakların elde edilmesi sürecinde önemli rol oynamıştır. Gerek Kadın Halk Fırkası gerekse Türk Kadınlar Birliği, kadınların haklarının iyileştirilmesi için öncü olmuşlar, dönemin aydın kadınları ile birlikte Türk kadını için siyasal hakların savunuculuğunu yapmışlardır. Kimi dönemler siyasete uzak kalmak durumunda kalsalar da siyasal haklar onların en temel amacı olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde demokrasinin vazgeçilmezi olan Seçimler ve partilerin

kadınların siyasal katılımın temellerinin atılmasında katkıları olmuştur. Seçimlerde aday gösterilmeleri muhtar, belediye başkanı, milletvekili olmaları sonraki dönemlerde kadınlara örnek olmuştur. Kadınlarda kamusal alana dâhil olmuşlar ve kadınların uzun yıllar mücadelesini verdikleri Meclise girme hedefi başarıya ulaşmıştır. Türk kadınının Kurtuluş Savaşı, Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyetin ilan edilmesi süreçlerinde verdikleri katkılar unutulmamıştır. Türk kadınının hak ettiği yere kavuşması için en büyük destek de Mustafa Kemal Atatürk'ten gelmiştir.

Birçok ülke kadınlarından daha önce Türk kadının seçme ve seçilme hakkını elde etmiş olmasına rağmen, günümüze kadar ve günümüzde Türk kadınının siyasal haklarını tam anlamıyla kullanıp kullanamadıkları sorusunu akla getirmektedir. Bu soruya cevap ararken kadın erkek eşitliği çerçevesinde siyasal fırsatların, siyasal kaynakların ve siyasal hakların kullanımında gerçek anlamda bir eşitlik olması gerektiği kanaatindeyiz. İktidarların kapsayıcı politikalarla ailede, eğitimde, çalışma hayatında ve iş hayatında kısaca toplumsal hayatın bütün alanlarında eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Demokratik bir toplum için kadınların mutlaka siyasal katılım hakkını tam anlamıyla kullanması ve yönetiminde söz sahibi olmasının bir zorunluluk olduğunu bilinmelidir.

KAYNAKÇA

- Altındal, Y. (2007) Kadının Siyasal Katılım Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Börklüoğlu, L. (2019) Tanzimat'tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı, Dora Yayınları, Bursa
- Ediz, Z. (1995) Kadınların Tarihine Giriş, Adım Yayıncılık, İstanbul.
- Erzen, M.,Ü. (2011) Tarihi, Kültürel ve Sosyal Paradigmaları İle Siyaset, Derin Yayınları, İstanbul.
- Genç,E.,N. (2018)Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasetinde Cinsiyetçilik, T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi,İstanbul.
- Gök, S., Kılınççeker, Ö. (2019) Türk Kadının Siyasete Giriş Süreci ve İlk Kadın Saylav Mihri İffet Pektaş, Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 4,Sayı 8,s 48-84.
- Güneş, G.(2010) Türk Kadının Muhtarlık Ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı (Gül Esin Hanım),Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt 4,Sayı 20, s 171-190.
- Kaçar, A.(2020) Kadınlar Halk Fırkası'ndan Türk Kadınlar Birliği'ne Kadın Hareketi ve Basında Yansıması(1923-1935), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Kaplan, L. 1998. “ Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kartal ,C.,B.,(2016) Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2 ,Sayı 3,s 165-197.
- Kartal, C.,B. (2005) Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası

İlişkiler Anadilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Konan, B. (2011) Türk Kadının Siyasi Haklarını Kazanma Süreci, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 60,Sayı 1,s 157-174.
- Kongar, E. (2007) Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, Remzi Kitabevi, Ankara
- Metintaş, M.,Y. (2018) Nezihe Muhittin ve Türk Kadının Siyasi Haklar Mücadelesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarihi Dergisi, Cilt 2,Sayı 3, s 74-97
- Ökten, N. (2002) 1935 İstanbul Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 219, s 183-186.
- Toprak, Z. (1986) İstanbul Uluslararası “ Feminizm Kongresi” ve Barış, Düşün,
- Uzun, T. (2013) İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler, Orion Kitabevi, Ankara.
- Yıldız, H. (2015) Türkiye’de Kadınların Siyasi Haklar Mücadelesi ve Nakiye Elgün, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yüceer, S. (2008) Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadının Siyasal Haklarının Tanınması, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 9,Sayı 14, s 131-151
-

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

Makalenin
Gönderim Tarihi:
30/09/2021

e-ISSN: 2618-592X
YIL/YEAR: 2021 CİLT/VOL: 5 SAYI/ISSUE: 2

Makalenin
Kabul Tarihi:
13/10/2021

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

**DEVLET, TOPLUM VE DİN ÇERÇEVESİNDE TÜRK YÖNETİM
GELENEĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME**

A GENERAL EVALUATION ON TURKISH MANAGEMENT
TRADITION IN THE FRAMEWORK OF STATE, SOCIETY AND
RELIGION

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu SESLİ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksek Okulu,

E-mail: mutlu_sesli@hotmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-1009-0041

ÖZET

Devletler toplumların sosyolojik karşılıklarıdır. Toplumlar ise din, ekonomi, kültür gibi toplumsal yapıların toplamından ibarettir. Toplumları toplumsal yapı kurumu olan dini inançları, dini ritüelleri etkilemektedir. Bu yüzden din, toplum ve devlet arasında güçlü bir bağ vardır. Bu durum tarih boyunca Türk yönetim geleneği üzerinde de etkisini göstermiştir.

Çalışmanın amacı din devlet ilişkisini siyasi ve hukuksal zeminde inceleyen laiklikten öte Türk yönetimi geleneğinde devlet, toplum ve din ilişkisini açıklamaya çalışmaktır. Türk devlet geleneğinde dinin toplumu belirleyici gücünün yanında devletin de dine biçtiği rol toplumu etkilemiştir. Çalışmada Türk devlet geleneğinde iktidarın meşruiyeti ve siyasal aracı olan dinin geçmişten günümüze toplum ve devlet katındaki etkileri örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplum, din, devlet, meşruiyet.

ABSTRACT

States are the sociological counterparts of societies. Societies consist of the sum of social structures such as religion, economy, culture. Their societies, on the other hand, affect religious beliefs and religious rituals,

which are social structure institutions. Therefore, there is a strong bond between religion, society and the state. This situation has also shown its effect on the Turkish administrative tradition throughout history.

The aim of the study is to try to explain the relationship between state, society and religion in the tradition of Turkish administration, rather than secularism, which examines the religion-state relationship on a political and legal basis. In the Turkish state tradition, besides the determining power of religion in the society, the role of religion in the state has affected the society. In the study, the effects of religion, which is the legitimacy and political instrument of power in the Turkish state tradition, from the past to the present, on the level of society and the state have been tried to be explained with examples.

Key Words: Society, religion, state, legitimacy.

GİRİŞ

Göktürk Devleti Hakanı Bilge Kağan'ın, Budist mabedi yaptırmak istediğinde veziri Tonyukuk'un "savaşı ve hayvan etini yasaklayan ve miskinlik yaratan bu dinin kabulü, Türkler için bir felaket olur" cevabı, dinin toplumu var eden öğeler üzerinde nasıl bir etkide bulunacağı ve böylelikle toplum hayatına nasıl şekil vereceğini göstermesi bakımından özel bir örneği gösterir (Coşkun, 2016: 127). Çünkü göçebeliliğin ve hayvancılığın esas olduğu bir toplumsal yapıda hayvan etini dolayısıyla hayvancılığı yasaklayan bir dinin tutunması toplumsal gerçeklerden uzaktır (Kazancı, 2005: 13). Kabul edildiğinde ise Türklerin yaşam tarzlarını tamamen değiştireceği bir gerçektir.

Din toplumsal yapıyı belirleyen en önemli etmenlerden bir olarak kabul edilmektedir. Örneğin Türkler tarafından İslam dini kabul edildiğinde Türklerin yavaş yavaş yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Din toplumsal yaşamı yeniden dizayn ederken bu değişim siyasal yapıyı yani devleti de etkilemiştir (Coşkun, 2016: 128). Çünkü devlet toplumsal yaşamdaki tüm sosyal ilişkilerin gerçekleştiği yapıdır. Devlet yapmış olduğu faaliyetlerin toplumsal yapıda dinin yayılması ve içselleştirilmesinde de büyük etkisi mevcuttur. Örneğin İmparator Konstantinus'un 313 yılında Milano fermanıyla Hristiyanlık dinini kabul etmesiyle Hristiyanlık, devlet dini haline gelmiş ve devletin gücüyle yayılmaya başlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 64). Bu örnek devletin dinin konumunu belirlemesi bakımından güzel bir örneği teşkil eder. Dolayısıyla din, devlet ve toplumsal yapı arasında ayrılmaz ve birbirlerini etkileyen bir ilişki mevcuttur. Bu ilişkinin Türk yönetim geleneğinin oluşmasında diğer devletlerden farklı

oluştığı söylenebilir. Çünkü toplumsal yapının belki de en önemli unsuru olan din hem toplumu hem de devleti etkilemesi bakımından önemlidir.

Devletler toplumların sosyolojik karşılıklarıdır. Toplumlar ise din, ekonomi, kültür, nüfus gibi toplumsal yapıların toplamından ibarettir. Toplumları ise toplumsal yapı kurumu olan dini inançları, dini ritüelleri etkilemektedir. Bu yüzden din toplum ve devlet arasında güçlü bir bağ vardır. Bu çalışma da din ve devlet arasındaki laiklik sorunsalının ötesinde din, toplum ve devlet arasındaki ilişkinin Türk yönetimi üzerindeki etkisini değerlendirmektedir.

1. KAVRAMSAL OLARAK TOPLUM, DİN VE DEVLET

Her organizmanın bir yapısı olduğu gibi, bir organizma olarak kabul edilen toplumun da bir yapısı vardır. Teknik olarak yapı kavramı, öğeler arası bağımlılık ilişkilerinden oluşan bir bütünlüğe işaret eder. Örneğin, bir binanın yapısı denildiğinde yapı, temel, duvar, çatı, sütun gibi başlıca öğeleri kapsamakta ve bu öğeler arasındaki bağlantılar ve ilişkilerden oluşmaktadır (Gökçe, 1996: 5). Dolayısıyla yapı, kendisini oluşturan öğelerin toplamına eşittir. Diğer bir deyişle yapı kendisini oluşturan parçaların bir bütünüdür. Bu açıklamalara göre toplumsal yapı denildiğinde toplumda organize olmuş veya bir araya gelmiş sosyal ilişkiler ile bunların karşılıklı etkileşimlerinden ortaya çıkan bir bütünlük anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplumsal yapı dendiğinde bireyler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı kurum ve grupların toplamından oluşan bir bütün kastedilmektedir. Bu kastedilen ilişki çok taraflı olduğundan karşılıklı bir etkiden söz edebiliriz. Bu nedenle de toplumsal yapıyı oluşturan öğeler ya da parçalar karşılıklı etkileşim yaparak bir takım işlevlerle birbirlerini biçimlendirir. Bu nedenle toplumsal yapı bir toplumun nasıl düzenlenmiş olduğunun bir göstergesi ve toplumdaki organize olmuş sosyal ilişkilerin bir bütünü, bir toplamıdır. Toplumsal yapıyı oluşturan ana unsurlar ise, bireyler değil, bireyler arasındaki seçilmiş roller (karı-koca, hoca-öğrenci, usta, çırak) ve aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve din gibi toplumsal örgütlenmelerdir (Türkkahraman, 2009). İşte toplum kavramı da üzerinde görüş birliğine varılmış tek bir açıklama bulunmasa da büyük bir insan topluluğunun içinde yaşanan bu seçilmiş roller ve kurumların oluşturduğu ilişkiler bütünü toplamı olarak tanımlanabilir (Omay, 2010: 63-64). Toplum “belirli bir coğrafyada yaşayan, ortak yaşanmışlıktan dolayı aralarında bir duygusal bütünlüğü olan, kendini oraya ait hisseden ve aralarında kurallara dayalı düzenli/sistemik etkileşim olan insanlardan oluşan bir yapı” olarak da tanımlanmaktadır (Zencirkıran, 2019: 3).

“Din” kavramı ise Batı dillerinde Latince ‘religion’ sözcüğüne

karşılık gelmektedir. Sözcük, ‘religare’ yani ‘bağlanmak’ kökünden gelmektedir. Bu sözcük başka anlamlarının yanında insanların din yoluyla birbirlerine ve Tanrı’ya bağlanmaları anlamını da taşımaktadır. Başka bir görüşe göre ise “din” sözcüğü ‘religere’ kökünden gelmekte ve “bir işi tekrar tekrar ve dikkatlice yapmak” anlamındadır. Burada bahsedilen “tekrar etmek” eylemi ile ibadet ve ayinlerin sürekli yapılan davranışlar olduğu ifade edilmek istenmektedir (Günay, 1998: 193).

Kavramsal anlamda “din”in pek çok tanımı bulunmaktadır. “Din” toplumun bazı mekanizmalarını devam ettirmeyi sağlayan öğrenilmiş fikir kalıplarından birisidir (Mardin, 1995: 51). İnsanların mutlak varlık olan “Tanrı” ile iletişim kurmasını sağlayan bir dizi sembolik yapılar ve bunların eylemler şeklinde hayata yansımalarıdır (Özay, 2006: 39). Bir başka tanıma göre ise din “toplumu bir arada tutan ve varlığını devam ettirmede yardımcı olan inançlar manzumesidir” (Cox, 2004: 19-24). Dinamik psikososyal bir derinliğe sahip olan din birey ve toplumu etkileyen içeriğe sahiptir (Avcı ve Köroğlu, 2021: 362).

“Din”i altyapı kurumu olan ekonomi tarafından oluşturulan bir unsur olarak gören Marx ve Lenin “din”i halkın bir afyonu olarak tanımlarken Engels da Anti-Duhring’de “din”i “.....her din, insanların günlük yaşayışını egemenlik altında bulunduran dış güçlerin, onların kafalarındaki düşlemsel yansımalarından, dünyasal güçlerin içinde dünyüstü güçler biçimine büründükleri bir yansımadan başka bir şey değildir” olarak tanımlayarak olumsuz anlamda yorumlamıştır (Engels, 1995: 358-359). Berger ise dini şöyle tanımlamaktadır. “din, kendisiyle kutsal bir kozmozun kurulduğu insani bir çabadır” (Berger, 1969: 25-28). Bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak toplumsal yapının ana unsurlarından kabul edilen “din”in yukarıda olduğu gibi birçok farklı tanımları yapılsa da hemen hemen hepsinde ortak bir özelliğin varlığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu ortak özellik başka bir ifadeyle her birinde bulunan ortak nokta “din”in “kutsal ve aşkın bir otorite”ye dayanmasıdır (Er, 1998: 3-4). Genel olarak bakıldığında bu özellikleri ile dinin toplumlara bir arada tutan ve bağlılıklarını artıran sosyolojik bir kurum olduğu anlaşılacaktır (Çelik, 2018: 68). Diğer taraftan toplumsal yapının bir unsuru olan dinin, birey üzerinde kontrol ve baskı gücüne sahip olan denetleyici imgeleri bulunmakta ve bireylerin toplumda nasıl davranması gerektiğini ifade eden birtakım yaptırımları da bulunmaktadır (Yam, 2021: 484).

Devlet ise; geçmişten günümüze yapısı, kurumları, fonksiyonları, birey ve toplumla ilişkileri ve hayatımızı doğrudan etkileyen karar ve uygulamaları ile siyasi tartışmaların odağındadır. En demokratik olanından

en otoriter ve totaliter olanına kadar bireyler ve toplumlar üzerinde başka hiçbir kurumun sahip olamadığı yetkiye ve belirleyiciliğe sahiptir. Bu nedenlerle devleti bazıları “en yüce kurum” ya da “kurumlar kurumu” kimileri “Leviathan” olarak adlandırmakta kimileri ise “geçici bir kötülük” olarak değerlendirmektedir (Özipek, 2006: 71). Grotius’a göre devlet, “üyelerini bir hukuk düzeni içinde korumak ve onların çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan, özgür insanların yetkinleştirilmiş bir birliğidir”. Platon birlikte yaşama zorunluluğundan doğan bir kurum olarak tanımlarken, Aristo’ya göre doğal bir oluşumdur. Bodin devleti birçok ailenin ve onların sahip olduğu şeylerin bir araya getirilmesi ile oluşan egemen bir güç olarak tanımlarken, Locke, Rousseau’ya göre devlet toplumsal sözleşmenin bir ürünüdür (Oppenheimer, 2005: 28-30). Özetle devlet; belli bir toprak parçası üzerindeki insan topluluğuna dayanan ve bulunduğu topraklarda meşru otoriteye sahip, adaleti, toplumsal düzeni kısaca toplumun her açıdan iyiliğini sağlamaya yönelik siyasal bir örgütlenmedir (Daver, 1968: 156). Tanımlardan anlaşılacağı üzere devletin insanların bir arada yaşamaktan kaynaklanan sorunlarını çözmek için icat edildiğini söyleyenlerin yanında, onun kökenini, insanlar arasındaki çatışmada arayanlar da mevcuttur. Ayrıca devleti ilahi bir iradenin ürünü kabul eden ve aklın ulaştığı en yüce kurum olarak görenler de bulunmaktadır (Özipek, 2006: 72). Bu tanımlamalardan hareketle devletlerin siyasal yapı olmanın ötesinde işlevleri vardır denilebilir. Devlet toplumsal yapının ve bireylerin yönetilme kültürlerinin birer fotoğrafıdır. Dolayısıyla devletleri toplumların sosyolojik özetleri olarak görmek mümkündür (Çelik, 2018: 61). Bu yüzden devlet bulunduğu toplumdan etkilenir ve onu etkiler.

2. DEVLET, TOPLUM VE DİN İLİŞKİSİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM

“Din” kavramının tanımlamalarından yola çıkarak “din”in insanlık tarihi kadar eskilere uzanan bir tarihi olduğunu söyleyebiliriz. “Din” ve buna bağlı “din” kurumu tarihin her döneminde bireyleri, toplumsal yapıyı, siyaset kurumunu ve devleti etkileyen en önemli kurumlardan birisi olagelmıştır. Öyle ki, tarihin ilk dönemlerinden itibaren, insanın var olduğu her yerde herhangi bir dine inanmayan insanlar olmakla birlikte, genel olarak dini inançtan yoksun olan bir topluma bugüne kadar rastlanılmamıştır (Keskin, 2004: 8). Bergson (1962: 127)’a göre geçmişte bilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar olmuştur fakat hiçbir zaman dinsiz bir toplum olmamıştır.

Toplumun hem bir ürünü hem de toplumu inşa edici katkısı ve buna

bağlı kültürel bir öge olarak kabul gören “din” zaman içinde değişen ve gelişen bir dinamiğe sahiptir. Çünkü “dini” de içine alan kültür değişen, gelişen kısaca dinamik bir içeriğe sahiptir. Bu anlamda kültürün oluşmasında ve değişmesinde “din”in yanında birçok öge bulunmaktadır (Bahar, 2005: 63). Dolayısıyla “din” kültürün bir parçası olarak temel toplumsal kurum, toplumsal yapı içinde önemli bir yapıtaşdır ve nesilden nesile aktarılır (Duman, 2006: 524; Barbier, 199: 130; Yumni, 1994: 151).

Toplumsal yapı içindeki din toplumu ‘düzenlemek’ ve ‘yapılandırmak’ amacıyla belirli kurallar koyar (Keskin, 2004: 16). Tarihsel süreç içinde din’in etkinliği değişmiş olsa da toplumsal yapıyı oluşturan diğer kurumlar olan hukuk, siyaset, ahlak, kültürle sürekli bir etkileşim halinde olmuştur (Duman, 2006: 524). Başka bir deyişle din toplumsal örgütlenmenin gelişmiş bir biçimi olan devlet üzerinde etkisini geçmişten günümüze farklı şekillerde devam ettirmektedir. Yani din, devleti hukuk, siyaset, gibi yollarla etkilemektedir. Hatta devletin oluşmadığı toplumlarda dahi hükümdar ilahlara, ruhani krallara rastlanmıştır (Wach, 1987: 21). Günümüzde de meşruluğunu dinden alan birçok devlet bulunmaktadır. Kısaca din devletli ve devletsiz toplumları etkileyen unsurların başında gelmektedir.

Devleti de etkileyen dinin toplumsal yapı içindeki yeri ve etkisine ilişkin görüşler iki ana başlıkta toplanabilir. Bunlardan birincisi aklın ve ruhun maddeyi yarattığını öngören, din ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiler konusunda dinin toplumsal yapıyı belirlediğini bu yönde devlet kurumunu etkilediğini savunan işlevselci görüştür. İkinci yaklaşım ise toplumsal yapının dini belirlediğini savunan materyalist görüştür (Yücekök, 1987: 159). Bu kuramsal yaklaşımlar din-devlet ilişkisinin boyutuna direkt etkiye bulunan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu ilişki laiklik-laikçilik-sekülerizm ayırımına katkıda bulunmuştur.

2.1.Dinin Toplumsal Yapıyı Belirlediğini Savunan Görüşler

Din-toplumsal yapı arasındaki ilişkilerde dinin belirleyici olduğunu savunan ve aklın ve ruhun maddeyi yarattığını öngören işlevselci yaklaşım, toplumun varlığını devam ettirebilmesi için toplum içindeki tüm unsurların birbirine bağımlı birimler olduğunu savunur. Birbirine bağımlı birimlerden biri de dindir. Bu yaklaşım, dinin toplumda nasıl bir görev üstlendiği üzerinde durmaktadır (Özay, 2006: 30). Durkheim’in öncülüğündeki bu yaklaşım toplumsal yapı içindeki tüm kurumların karşılıklı olarak birbirini etkilemesi ve belirlemesinden hareket etmektedir.

Bu yaklaşım toplumsal yapıdaki bir sosyal davranış veya bir

kurumun mutlaka bir fonksiyon yerine getirdiğini düşünmektedir. Bir fonksiyon icra etmezse toplumda kalıcı olamayacağını savunur. Toplumdaki kurumlar insanların ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir. Din de bu ihtiyaçları gideren kurumlardan bir tanesidir. Din bütün toplumlarda kimlik, aidiyet gibi işlevleri yerine getirir (Wallace ve Wolf, 2002: 56). Devletin kurumları üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır.

E. Durkheim, işlevselci (fonksiyonalist) yaklaşımın en önde gelen temsilcilerindendir. Toplumun, kendine has özelliklerden oluşan ve başka hiçbir şeye benzemeyen bir gerçeklik olduğundan bahsetmektedir (Durkheim, 1976: 148). Durkheim, toplumsal bir gerçeklik olan dinin modern toplumlarındaki değişimi üzerinde durmuş ve dine “birey kültürü” adını vererek dinsel inançların daima toplumun malı olduğuna inanmıştır (Davis, 2004: 298; Challaye, 1960: 24). Durkheim, toplumsal gerçeklik olarak dini “kutsal şeylerle ilgili inanç ve amellerden meydana gelen ve bu inanç ve amellerin kendisine inanıp bağlananları manevi bir birlik meydana getiren bir cemaatte birleştirdiği dayanışmalı bir sistem” şeklinde tanımlamış ve dinin toplumsal kontrol ve bütünleşmesinin sağlanmasındaki rolüne vurgu yapmıştır. Bu bakış açısı ile “din”i toplumu oluşturan “temel unsurlar”dan biri olarak görmektedir (İnan, 2013: 399). Diğer bir deyişle bir toplumda dini ve dini değerleri zaruri olarak kabul etmektedir (Kehrer, 1968: 101).

İşlevselci ekolün diğer bir temsilcisi Talcott Parsons’a göre ise din, sosyalleştirme, meşrulaştırma ve anlamlandırma gibi fonksiyonları yerine getirir. Bu bağlamda din, bütünleşme aracıdır (Kurt, 2008: 80). Parsons’a göre din, bir toplumda değerleri oluşturabilir, kuralları oluşturur ve şekillendirebilir, toplumsal rolleri öğretmek kişilik ve davranış sistemlerine yol gösterebilir (Davis, 2004: 302).

Resmi anlamlandırmak ve konunun anlaşılmasını mümkün kılmak için Max Weber’in Protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi ortaya koyan “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*” adlı eserine de değinmek gerekir. Dinin toplumu belirlediğini savunan Weber’e göre, din ve ekonomik olaylar karşılıklı olarak birbirine bağlı olup, dinsel yaşam biçiminin de belli coğrafî, siyasal, toplumsal ve ulusal sınırlar içinde işleyen ekonomik ve siyasal etkenlerden de fazlasıyla etkilenebileceğini de söyler. Weber, Batılı devletlerde ortaya çıkan Kapitalizmin, temelini Protestan ahlakından aldığını iddia etmektedir. Ona göre siyasal ve ekonomik olarak belirlenen toplumsal yapı daha çok dinsel kaynaklardan beslenmektedir (Weber, 1973: 164). Weber’e göre, reform hareketi sonucunda daha bağımsız olan Protestan mezhebinin sahip olduğu değer ve inançlarla kapitalist bir toplum oluşturmada olumlu bir etken görevi görmüştür

(Keskin, 2004: 12-13). O, kapitalizmin kökeninin Protestanlığın “yaptığın işin en iyisini yap, dünyevi zevklere dalma” öğretisinde olduğunu, bu öğretinin iş bölümünü, çalışmayı ve üretimi teşvik ederek sermaye birikimi sağladığını ve bunun da zenginliğe ve refaha neden olduğunu iddia etmektedir (Weber, 1999).

Dinin toplumsal yapıya yön verdiğini iddia eden diğer bir düşünür de Robert Bellah’dır. Bellah, Japonya’da Shinto dininin siyasi değerleri oluşturarak toplumdaki davranışları nasıl etkilediğini ele alır (Duman, 2006: 526). Bellah'a göre Shinto dininin Japonya’da toplumsal ve dinsel değer sistemleri içerisindeki yeri o toplumu etkisi altına alarak toplumdaki davranışlara yön vermektedir (Yücekök, 1987: 162). Japonya’daki dini sistem, politik sistemle güven esasına dayanmakta ve bireyleri yoğun çalışma ve bir şeylerden feragat etmesi yönünde bir nevi yönlendirmektedir. Bellah, bu durumda Japonya’nın kalkınmasını gerçekleştirdiğini söylemektedir (Duman, 2006: 526). Shinto dinine göre toplum için zorunlu olanla dini bakımdan zorunlu olan aynı seviyededir. Yani din adamları da ayırım gözetmeksizin mesleklerinde kalmağa ve bu meslekte vazifelerini yapmaya teşvik edilmektedir (Freyer, 1964: 73).

Dinin toplumsal yapıyı ve dolayısıyla devleti etkilediğini düşünen diğer bir düşünür Alex De Tocqueville’dir. “Amerika’da Demokrasi” adlı eserinde dinin Amerika’da devleti düzenleyen ve toplumu organize eden bir kimliğe sahip olduğunu belirtir. Dolayısıyla Tocqueville, dini Amerikalıların önemli politik kurumu olarak kabul etmekte ve Amerikalıların dinine son derece bağlı bir toplum olduklarından bahsetmektedir. Ona göre din, bireylerin ahlaki ve kültürel özelliklerine katkı yaparak onların özgürlüklerini sağlamakta ve teşvik etmektedir (Tocquevelli, 1994). Dolayısıyla hayatın her alanında insanlar bir araya gelmekte ve dini özgürlüklerini yaşamakta ve toplumu ve devleti etkilemektedirler.

2.2. Toplumsal Yapının Dini Belirlediğini Savunan Görüşler

Toplumsal yapının dini ve dini değerleri belirlediğini savunan Marksist yaklaşım, din, hukuk, siyaset ve kültür gibi tüm üstyapı kurumlarının altyapı unsur olan üretim ilişkileri kısaca ekonomi tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Diğer bir deyişle, Marx, üretim ilişkilerinin yani ekonominin sınıflı toplum yapısını, onun da bir üst yapı kurumu olan dini belirlediğini söylemektedir. Ona göre din, diğer sosyal yapıları etkileyen bir öge değil, diğer üst yapı kurumları gibi ekonomiden etkilenen ve üretim biçimine göre şekillenen bir üst yapı kurumudur (Dawis, 2004: 301). Marx dini halkın afyonu olarak görür. Ona göre “halkın aldatıcı

mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemek anlamına” gelmektedir (Marx, 1997: 192). Marx’a göre, toplum, bütün üretim araçlarını plânlı bir şekilde ortak kullanmaya başladığında ve kendi yarattığı üretim güçlerine köle olmaktan kurtarıldığında din de yok olacaktır (Yücekök, 1987: 164).

Marx, insanın Tanrı’yla olan ilişkisinin insanın kendisiyle olan bilinçsiz ilişkisinden başka bir şey olmadığına inanmaktadır. Dini kutsal bir unsur olarak kabul etmeyip, onu sınıflı toplumlardaki toplumsal eşitsizliklerle açıklamakta ve kurduğu tarih felsefesinde, gelecekte oluşacak sınıfsız toplumun oluşumuyla dinin de ortadan kalkacağını ileri sürmektedir (Özay,2006: 121-122).

Dini, toplumun bir ürünü olarak gören Marx, Tanrı olgusunu doğa toplumlarının cevabını bulamadıkları olaylar karşısında ürettikleri bir kavram olarak görmektedir (Marx, 1971: 24; Thompson, 2004: 52). Bu anlamda Marx’a göre “...insanı insan yapan din değil, dini yapan insandır. Yani din, henüz kendine erişmemiş ya da çoktan yitirmiş bulunan insanın sahip olduğu kendinin bilinci ve kendinin duygusunu oluşturuyor.....Bu devlet, bu toplum, dünyanın tersine çevrilmiş bilinci olan dini üretiyor, çünkü kendileri alt-üst olmuş bir dünya oluşturuyor” (Marx, 1997: 191). Yani dini insanın yaptığı bir düşünce olarak gören Marksizm, her türlü metafiziğin ve dini inançların tam karşısında olmaktan da öte, dine karşı mesafelidir. Marksizm’in din konusundaki en meşhur sözü: “Din halkın afyonudur” ve bu düşünceye göre Tanrı ise korkuların bir ürünüdür (Marx, 1997: 191). Dinin bir afyon olmasının yanında din aynı zamanda egemen sınıf olan burjuvazinin kullandığı bir baskı aracı işlevini görmektedir. Bunun yanında din, insanların kullandıkları bir kendi kendini aldatma aracıdır. Bu açıdan bakıldığında din, halkın bilinçli ya da bilinçsiz olarak kabullendiği bir olgudur (Mardin, 1983: 34-35). Marksizm’in dine karşı bakış açısı o toplumda “laikçi” bir felsefenin doğmasına sebep olmuştur.

3. TÜRK YÖNETİM GELENEĞİNDE DEVLET, TOPLUM VE DİN

Türk siyasal hayatına genel olarak bakıldığında devlet ayrıcalıklı bir konuma sahiptir ve toplumsal varoluş ile eşdeğer tutulur. Bireyler kendi hayatları ile ilgili olumsuz bir durum ile karşılaşsalar da “Allah devlete zeval vermesin” yani devletin başına bir şey gelmesin sözünü çokça söylemektedirler. Yani devleti kendi canından ve malından üstün tutan bu anlayış toplumda genel olarak yaygındır. Bu anlayış yani devletsiz bir toplumun varlığını devam ettiremeyeceği fikri doğal olarak devleti her şeyin

yani bireyin, ailenin, akrabaların ve hatta milletin üstünde konumlandırmaktadır. Devlet toplumun birliği ve düzeninin sağlanması için bir araç değildir, devlet varsa toplum vardır, toplumun varoluşu devlete bağlıdır. Toplumda dinin etkisi konusu ise daha önce bahsedildiği gibi Tonyukuk'un Göktürk Hakanı Bilge Kağan, Budist mabedi yaptırmak istediğinde verdiği cevap da saklıdır. Bu söz dinin Türk devlet yapısını ne kadar etkileyeceğini göstermesi bakımından güzel bir örnektir. Yine Oğuz Kağan destanı incelediğinde dini öne çıkararak devlete ilişkin düşünceler rahatlıkla anlaşılacaktır. Destan dünyada Tanrı'nın düzeni sağlaması ile dünyada Kağan'ın düzeni kurmakla görevlendirilmesinin paralelliklerini yansıtır. Yine Orhun Yazıtları'nda devletin Kağan'a Tanrı'nın bir lütfu olduğundan bahsedilir. Toplumsal varoluş devletle bir tutulur. Hunlar ve Uygular dini iktidarın idaresine meşruiyet kazandıran ve devletin varlık sebebi olarak kabul etmişlerdir (Çilliler, 2016: 420-421). Bu anlayışlar dini önceleyen bir düşünceye dayanmaktadır. Çünkü yöneticiler meşruiyetlerini sağlamak için dini ön plandan tutmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısı içerisinde devlet-toplum ilişkilerine bakıldığında siyasal- toplumsal yapıda çok keskin bir yöneten-yönetilen ayrımı vardı. Yapının bir tarafında sultan ve asker-sivil bürokratlar diğer tarafında halk bulunmaktaydı (Özkiraz ve Arslanel, 2015: 23). Bu iki kesim arasındaki ilişkiyi etkileyen olgulardan biri "din"di. Şöyle ki; Osmanlı devletinde devlet-din-toplum ilişkilerinde iki temel özellik bulunmaktadır. Birincisi devlet dinin üzerinde bir konumdadır (Çaha, 2001: 83). Şöyle ki; Fatih kanunnamelerinde belirtilen dince caiz olmamasına rağmen kardeş katlinin uygun görülmesi buna örnektir. Bu husus ise nizam-ı âlem fetvasıyla devleti ön plana çıkaran bir anlayışa dayanmaktadır. Yani devletin her şeyin üzerinde olduğunu belirten bir duruma işaret etmektedir. Bu konuda verilen fetva ise fetvalara Ebubekir Ratıp Efendi'nin "*her maslahat'ın vech-i şer'isi bittaharri bulunabilir*" sözüne denk düşmektedir. Yani devletin bekası için her şeyin şer-i dayanağının bir şekilde bulunabileceğini burada önemli olanın devlet olduğunu ifade etmektedir (Tekin, 2002: 198-199). İkincisi ise Osmanlı Devleti tarihi boyunca seküler hukukun (örf-i hukuk) şer'i hukukun üzerinde yer almasıdır. Örneğin Osmanlı Devleti'nde kamu hukuku şer'i hukuka değil örf-i hukuka dayanmaktaydı. Örf-i hukuk padişahın emir ve iradelerini içeren bir hukuka dayanmaktaydı. Bu hukuk zamanın koşullarına göre de formüle edilen laik bir hukuktu. (Çaha, 2001: 83).

Osmanlı devlet sistemi incelendiğinde dinle devlet arasındaki ilişkide dini bürokrasinin devlet bürokrasisinin altına yerleştirildiği anlaşılacaktır. Buna rağmen dini değerlerden ve simgelerden fazlaca

yararlanılmıştır. “din” devletin meşruiyeti yönünden en önemli kaynaklarından bir haline gelmiştir (Çaha, 2004: 148). Zaten Osmanlı Devleti’nde devletin temel görevi, İslâm dinini korumak, kollamak ve yaşatmaktır. Osmanlı devleti birey ve toplumu ilgilendiren hukuki konularda dini temel almış ve bunu yorumlayan ve kadılarından oluşan bürokrasiyi de devlet içinde görevlendirmiştir. Hatta medreseler kurarak bu görevlilerin yetişmesine öncülük etmiştir (Sitembölükbaşı, 1995: 7). Hal böyle olmakla birlikte şunu gözden kaçırmamak gerekir. Osmanlı Devleti’nde toplum ve devlet yönetiminde “din” etkin konumda olsa dahi devletin konumu her şeyin üstündedir. Dinin gücünün farkında olan devlet yöneticileri dinin denetimleri dışına çıkmasına izin vermemiş, dini siyasal amaçlarına ulaşmak için kullanmışlardır. Bu gelenek Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde de din karşısında devletin üstünlüğü kabul edilmiş ve dini meşruiyet siyasal bir araç olarak kullanılmıştır (Erdoğan, 1995: 190). Bu husus günümüzde dahi bu şekildedir. Türk devlet geleneğinde dinin siyasal bir araç olarak kullanılmasını Ocak (2017: s.12-13) şöyle ifade etmektedir. “Türk devletlerinin İslam’ı sadece inanç, ibadet, muamelat ve ahlak sistemi değil, aynı zamanda bir kendini meşrulaştırma, siyaset etme, yönetme ve başka devletlerle ilişki kurma aracı olarak kullanmaları” kastedilmektedir. “Aslında sadece Türkler değil, İslam tarihindeki bütün devletler için İslam’ın bir siyaset aracı olarak fonksiyon icra ettiği tarihsel bir gerçekliktir. Bu manada İslam, bizatihi bir din olmanın ötesine geçerek devletin bizzat kendisine, kendini algılama biçimine, yönettiği topluma, uluslararası ilişkilerine adeta şekil ve düzen veren siyasal bir mahiyet, başka bir ifadeyle resmi bir ideoloji niteliği kazanmaktadır. (...) İslam’ın bu siyasal niteliği onu Hristiyanlık’tan ve Musevilik’ten çok farklı bir düzleme yerleştirir.”

Günümüz modern devletlerinde toplumdan ayrı olarak din-devlet ilişkisinin laiklik-sekülerlik çerçevesinde değerlendirildiğini unutmamak gerekmektedir. Bu husus ise tarih boyunca devletlerde tartışmalı birçok süreci içinde barındırmaktadır. Laiklik sorunsalının diğer devletlerden farklı olarak Türk yönetim geleneğinin oluşmasında da uzun ve tartışmalı bir geçmişi bulunmaktadır.

SONUÇ

Din toplumu ve bireyleri birbirine bağlayan bir olgu olarak devlette yönetim geleneğinin oluşmasında etkili bir toplumsal yapı kurumudur (Wentworth, 1989: 48). Genel olarak din ile toplumsal yapı arasındaki ilişki karşılıklı etki esasına dayanmakta olup, bu etki, daha çok dinin toplum üzerindeki etkisi şeklinde olmaktadır. Din olgusu toplumu oluşturan

bireylerin doğumlarından ölümlerine kadar hayatlarının her noktasında onları etkiler, yönlendirir ve değiştirir. Din, toplumsal yapı unsurları ve kurumları olan devlet, siyaset, aile, ekonomi ve meşruluk vb. gibi kurum ve olgular üzerinde birçok işleve sahiptir (Keskin, 2004: 18). Türk yönetimi geleneği üzerinde değerlendirildiğinde dinin diğer toplumsal yapı kurumları üzerinde etkin olduğu söylenebilir.

Türk yönetimi geleneğinin oluşmasında etkin bir unsur olan dinin devlet ile çatışmayan rolü bu geleneğin oluşmasında önemli bir husustur. Bu çatışmayı engelleyen unsur ise Ebubekir Ratıp Efendi'nin "her maslahat'ın vech-i şer'isi bittaharri bulunabilir" sözünde saklıdır. Yani devletin bekası için her şeyin şer-i dayanağının bulunabileceğini burada önemli olanın devlet olduğu önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım tarzı eski Türk devletlerinde görülmekte ve bu gelenekselleşen yaklaşım Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devam etmiştir. Bu husus günümüzde dahi bu şekildedir. Yani toplumu etkileyen en önemli unsur olan dinin devlet ile çatışmayan birlikteliği günümüzde birçok örneklerle devam ettirilmektedir. Tabi ki burada dinin yani İslam'ın devlet yönetiminde karar verici vasfına bürünmemesi, Batı da olduğu gibi bir ruhban sınıfının olmayışı önemli bir husustur. Ayrıca devlet fikrinin Türklerin toplumsal yaşamında varoluşla bir tutulması bunun oluşmasında önemlidir. Türk yönetim geleneğinin din ile çatışmayan ve çelişmeyen sosyo-kültürel ve politik koşullar düşünülerek oluşturulduğunu ve bu hususun yönetimi güçlendirdiğini belirtmek gerekir. Bu din devlet uyuşması sadece yönetim alanında değil ekonomi, hukuki, toplumsal ve kültürel vs. alanlarda da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A, ve Köker, L. (1998), İmparatorluktan Tanrı Devletine, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Avcı, İ., Köroğlu, A. (2021). "Dindarlığın Helal Gıda Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Helal Gıdaya Yönelik Bilgi ve Helal Gıdaya Verilen Önemin Aracılık Rollerinin İncelenmesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 16(2), 360-380.
- Bahar, H. İ., (2005), Sosyoloji, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Barbier, M., (1999), Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset, Çev: Özkan Gözel, İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Bellah, R. N., (1958), "Religions Aspects of Modernization in Turkey and Japan",

- The American Journal of Sociology, Vol. 64, No. 1, ss. 1-5, <https://www.jstor.org/stable/pdf/2773267.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.07.2021).
- Berger, P. L., (1969), The Sacred Canopy, Elements of A Sociological Theory Of Religion, Garden City: Doubleday.
- Berger, P. L., (1993), Dinin Sosyal Gerçekliği, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bergson, H., (1962), Ahlak ile Dinin İki Kaynağı, çev. Mehmet Karasan, Ankara, MEB Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001), “Türkiye’de Resmi Din Anlayışı: Etatokratik Sistemin İnşası”, İslamiyat, Vol. IV, No. 4, pp. 77-89.
- Çaha, Ö. (2004), Açık Toplum Yazıları, Ankara, Liberte Yayınları.
- Çilliler, Y. (2016), Türk Siyasal Hayatında Devlet Ve Hikmet-İ Hükümet Geleneği MustafaKemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt/Volume: 13, Sayı/Issue: 34, ss. 416-430.
- Coşkun, Ö. (2016), Türk Yönetim Sistemi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, The Journal of International Lingual, Social and Education Sciences, Volume: 2, Number: 2, pp. 126-133.
- Cox, J. L., (2004), Kutsalı İfade Etmek, Çev. Fuat Aydın , İstanbul: İz Yayıncılık.
- Challaye, F., (1960), Dinler Tarihi, çev: SemihTiryakioğlu, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Çelik, N. (2018), “Değişen Devlet Algısı: Toplumsallıktan Bireyselliğe”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, (1), Nisan 2018, ss. 60-78.
- Daver, B. (1968), Siyaset Bilimine Giriş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Davis, W., (2004), Din Sosyolojisi, çev: İhsan Çapcıoğlu, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLV, sayı: II, ss. 231-308, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/583135>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Duman, F., (2006), Din ve Siyaset, “Siyaset” Der: Mümtazer Türköne, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Durkheim, E., (1976), The Elementary Forms of the Religious Life, Religious Sociology and the Theory of Knowledge isimli giriş bölümü, İngilizceye çeviren: Josepy Word Swain, London, George Allen, Unwin, Türkiçeye Çeviren: Abdullah Topçuoğlu, Din Sosyolojisi ve Bilgi Teorisi, Der: M. Emin Köktaş ve Yasin Akay,

- (2007), Din Sosyolojisi, Üçüncü Basım, Ankara: Vadi Yayınları.
- Engels, F., (1995), Anti-Dühring: Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor, Çeviren: Kenan Somer, Üçüncü Baskı, Sol Yayınları,
- Er, İ., (1998), Din Sosyolojisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdoğan, M., (2000), Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji, 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, M. (1995), Sekülerizm, Laiklik ve Din (Secularizm, Laicism and Religion)", Journal of Islamic Research, İslâm ve Lâiklik Sorunu Özel Sayısı, Vol. VIII, No. 3-4, Summary-Autumn . pp. 179-194.
- Freyer, H., (1964), Din Sosyolojisi, çev: Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, , LIV, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gökçe, B., (1996), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları, Ankara: Savaş Yayınları,
- Günay, Ü., (1998), Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları.
- İnan, M. (2013), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 39, ss. 395-413, Erzurum.
- Kazancı, M., (2005), Türklerde Devletle İlişkiler Üzerine Bazı Notlar, İletişim Araştırmaları, 3(1-2): 5-40.
- Keskin, M., (2004), Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV, Sayı:(ss: 7-21).
- Kehrer, G., (1968), Religions soziologie,, Walter de Gryter und Co. Berlin, çev: M. EminKöktaş, Din Sosyolojisi, Der. M. Emin Köktaş, Yasin Akay, (2007), Din Sosyolojisi, Vadi Yayınları, Üçüncü Basım, Ankara.
- Kurt, A., (2008), Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17, Sayı: 2, 2008 ss. (73-93), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143725> , (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- Mardin, Ş., (1995), Tartışma ve Katkılar, Etik, Din ve Laiklik, , İstanbul: Metis Yayınları.
- Marx, K., (1971), Marx'ın Toplum Kuramı, (çev. Özer Ozankaya), Ankara: Doğan Yayınları.
- Marx, K., (1997), Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Katkı, Ankara: Sol Yayınları.
- Mardin, Ş., (1983), Din ve İdeoloji, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ocak, A. Y., (2017), Selçuklular Osmanlılar ve İslam; Tespitler Problemler Öneriler, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Omay, O. (2010), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Oppenheimer, F. (2005), Devlet, (Çev.: Alaeddin Şenel, Yavuz Sabuncu), Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Özay, M., (2006), Günümüz Sosyolojisinde Modernleşme-Sekülerleşme-Din İlişkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özipek, B. B., (2006), Devlet, (Ed: Mümtaz'er TÜRKÖNE), "Siyaset", Lotus Yayınevi, 4.Baskı, Ankara.
- Özkiraz, A. ve Arslanel, M. N. (2015), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi/GOSOS, (Yaz 2015) 10/1: 21-42 / (Summer 2015) 10/1: 21-42.
- Sitembölükbaşı, Ş. (1995), Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Tekin, Y. (20029), "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Ulus Devlete Yönelik Girişimler", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sivas.
- Tocqueville, A. D., (1994), Amerika'da Demokrasi, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Turner, B. S., (1994), Religion and Social Theory, London: Routledge, Üçüncü Baskı, Çev:Yasin Akay, "Sivil Din", der: M. Emin Köktaş ve Yasin Akay, (2007), Din Sosyolojisi, Üçüncü Basım, Ankara: Vadi Yayınları.
- Tümer, G., (1994), "Din", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), IX, İstanbul.
- Türkkahraman, M., (2009), Teorik ve Fonksiyonel Açından Toplumsal Kurumlar Ve Kurumlararası İlişkiler, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y. 2009, C.14, s. 2, ss. 25-46, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194655>, (Erişim Tarihi: 11.08.2021).
- Thompson, L., (2004), Odaktaki Sosyoloji-Din Sosyolojisine Giriş, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul: Birey Yayınları.

- Yam, F. C. (2021), İlişkisel Kültürel Kuram ve Kavramlarının Türk Kültürü Açısından Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41(1): 477-495,
- Yumni, S., (1994), İslam Sosyolojisine Giriş, İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- Yücekök, A. N., (1971), Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı: 1946-1968, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Yücekök, A. N., (1987), Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 565.
- Zencirkıran, M. (2019), Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3954.
- Wach, J., (1987), Din Sosyolojisine Giriş, (çev. Battal İnandı), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 18, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Wallace, R. A., Wolf, A., (2002). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, L. Elrubuz, M. R. Ayas (Çev.), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Weber, M., (1973), The Social Psychology of the World religions, “ Essays in Sociology, Ed. İngilizceye çeviren: H. H. Gerth ve C. W. Mills, Oxford University Press; bu makale R. Boccock ve K. Thompson’un religions and İdeology, Manchester University Press, 1985, s. 31-40’dan özetleyerek derledikleri şekliyle Türkçeye çeviren: Yasin Akay, Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi, der: M. Emin Köktaş ve Yasin Akay, (2007), Din Sosyolojisi, , Üçüncü Basım, Ankara: Vadi Yayınları.
- Weber, M., (1999), Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Wentworth, W. M., (1989), “A Dialectical Conception of Religion and Religious Movements in Modern Society”, Secularization And Fundamentalism Reconsidered, Religion and the Political Order Volume III, Edited by Jeffrey K.Hadden and Anson Shupe, Paragon Hause, New York, ss. (45-63).